

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Л. М. Нємець
Ю. Ю. Сільченко
П. А. Вірченко

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

навчально-методичний посібник

Харків – 2014

УДК 911.3:[33 + 30] (477) (075.8)

ББК 65.049 (4 укр) я73

Н 50

Рецензенти:

Лур'є А. Й. – д. геол.-мінер. н., проф. кафедри гідрогеології
ХНУ імені В. Н. Каразіна,

Круль В. П. – д. геогр. н., проф., завідувач кафедри фізичної географії і
раціонального природокористування Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

*Рекомендовано до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 29 жовтня 2014 року)*

Н 50 Немець Л. М., Сільченко Ю. Ю., Вірченко П. А. Економічна і соціальна географія України. Навчальний посібник. – Харків, 2014. – 265 с.

Навчально-методичний посібник є теоретико-методичною базою для вивчення нормативного курсу «Економічна і соціальна географія України» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за напрямом підготовки 6.040104 – географія. Він може бути корисним при вивченні спеціальних курсів таких як «Географія природних ресурсів України», «Географія промисловості України», «Географія АПК України», «Географія транспорту України», «Суспільно-географічне районування України» тощо.

Навчально-методичний посібник розрахований на студентів денного і заочного відділень географічних спеціальностей ВНЗ I-IV р.а., а також на викладачів ВНЗ, вчителів географії та всіх тих, хто займається аналізом суспільно-географічних проблем сучасної України, цікавиться розвитком її економіки, особливостями трансформації господарства до європейського та світового економічного простору.

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2014

© Немець Л. М., Сільченко Ю. Ю.,
Вірченко П. А., 2014.

ЗМІСТ

Загальні положення.....	6
Опис навчальної дисципліни.....	8
Структура курсу.....	9
Програма навчальної дисципліни	12
Рекомендована література.....	30
Тези лекцій.....	34
Модуль 1.	34
Лекція 1. Основи соціально-економічної географії України. Україна на економічній та політичній карті світу.....	34
Лекція 2. Історико-географічні аспекти формування території України та її господарського освоєння.....	36
Лекція 3. Оцінка природно-ресурсного потенціалу (ПРП) України.....	39
Лекція 4. Етно-демографічні особливості України.....	47
Питання для самоконтролю знань студентів за модулем 1	50
Модуль 2.....	51
Лекція 1. Загальна характеристика господарства України.....	52
Лекція 2. Паливно-енергетичний комплекс України.....	54
Лекція 3. Територіальна організація металургійного комплексу України... ..	59
Лекція 4. Машинобудівний комплекс (МБК)України.....	62
Лекція 5. Хімічний комплекс та лісова і деревообробна промисловість України.....	65
Лекція 6. Агропромисловий комплекс України (АПК).....	70
Лекція 7. Соціальний комплекс України: територіальні та галузеві особливості розвитку	75
Питання для самоконтролю знань студентів за модулем 2.....	78

Модуль 3.	80
Лекція 1. Особливості суспільно-географічного районування України. Характеристика Донецького економічного району.....	80
Лекція 2. Суспільно-географічна характеристика Столичного, Центрального, Північно-Східного економічних районів.....	83
Лекція 3. Суспільно-географічна характеристика Причорноморського, Придніпровського, Подільського економічних районів	86
Лекція 4. Суспільно-географічна характеристика Карпатського, Північно- Західного економічних районів. Особливості та перспективи розвитку України.....	91
Питання для самоконтролю знань студентів за модулем 3.....	96
Типові питання до письмових модульних контролів.....	97
Практично-семінарські заняття.....	99
Модуль 1. Суспільно-географічне положення України. Етно- демографічні процеси в Україні.....	99
Семінарсько-практичне заняття № 1. Тема: Соціально-економічна географія України як наука. Суспільно-географічне положення України. Історико-географічні особливості формування території України.....	99
Семінарсько-практичне заняття № 2. Тема: Природно-ресурсний потенціал України та його вплив на рівень економічного розвитку держави.....	103
Семінарсько-практичне заняття № 3. Тема: Етно-демографічні процеси в Україні. Система розселення населення та міграційні процеси	111
Теми модуля 1 для самостійного опрацювання.....	116
Питання для підготовки до письмового модульного контролю 1.....	117
Модуль 2. Особливості територіальної організації господарства України та її окремих регіонів.....	118

Семінарсько-практичне заняття № 1. Тема: Загальна характеристика господарства України. Територіальна та галузева структура ПЕК України	118
Семінарсько-практичне заняття № 2. Тема: Металургійний комплекс України: особливості територіальної та галузевої структури.....	125
Семінарсько-практичне заняття № 3. Тема: Географія галузей машинобудівного комплексу України (МБК).....	129
Семінарсько-практичне заняття № 4. Тема: Особливості розвитку хімічного комплексу України. Лісовиробничий комплекс України.....	134
Семінарсько-практичне заняття № 5. Тема: Географія агропромислового комплексу України (АПК).....	139
Семінарсько-практичне заняття № 6. Тема: Транспортний комплекс. Соціальний комплекс України: територіальні та галузеві особливості	143
Теми модуля 2 для самостійного опрацювання.....	147
Питання для підготовки до письмового модульного контролю 2.....	147
Модуль 3. Суспільно-географічне районування України.....	149
Семінарське заняття № 1. Тема: Теоретичні засади суспільно-географічного районування України.....	149
Семінарські заняття № 2-4. Тема: Загальна характеристика суспільно-географічних районів України.....	152
Питання для підготовки до письмового модульного контролю 3	171
Індивідуальне навчально-дослідне завдання (курсова робота).....	171
Оцінювання результатів навчальних досягнень студентів.....	173
Додатки	175
Комплект тематичних карт	211
Показчик термінів	228

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальний курс «Економічна і соціальна географія України» має важливе значення у підготовці бакалаврів географії, так як формує необхідні знання та практичні навички для подальшої фахової підготовки та практичної діяльності магістрів економічної і соціальної географії.

Навчальний курс «Економічна і соціальна географія України» на основі просторового аналізу дає уявлення студентам-географам про природо-ресурсний потенціал України, особливості демографічних процесів, галузеву структуру господарства, територіальні аспекти розвитку економіки України тощо. Такий аналіз дозволяє студентам-географам виявити широке коло взаємопов'язаних проблем у соціально-економічному розвитку України, оцінити перспективи функціонування господарства нашої країни в сучасних ринкових умовах та необхідність інтеграції України у світове господарство.

Навчальний курс «Економічна і соціальна географія України» має між предметні зв'язки з рядом інших дисциплін, зокрема, з такими навчальними курсами як «Основи суспільної географії», «Техніко-економічні основи виробництва», «Економічна географія країн світу», «Соціальна географія», «Географія сфери обслуговування», «Фізична географія України», «Теорія і методологія географічних досліджень» тощо.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістовних модулів:

1. Суспільно-географічне положення України. Етно-демографічні процеси в Україні.
2. Особливості територіальної організації господарства України.
3. Суспільно-географічне районування України.

Мета та завдання навчального курсу. Основною метою навчального курсу є: формування знань у студентів-географів про економіко-географічне положення своєї держави, природно-ресурсний потенціал України, сучасну демографічну ситуацію, особливості розвитку її економіки та господарську діяльність населення України, про розвиток та розміщення провідних галузей господарства та міжгалузевих комплексів, особливості формування суспільно-географічних районів, про сучасні проблеми і перспективи розвитку господарства України.

Важливим завданням навчального курсу є формування практичних навичок дослідження та аналізу стану соціально-економічного розвитку галузей та окремих територій України, визначення перспектив їх розвитку.

Рівні компетентності студентів:

- знати особливості та вміти давати оцінку економіко-географічного, геополітичного, просторово-транспортного положення України;
- аналізувати особливості природно-ресурсного потенціалу України та характеризувати проблеми його освоєння;
- визначати особливості демографічних проблем розвитку держави, вміти їх пояснювати;
- знати закономірності розміщення територіальної організації виробничих сил України та її окремих регіонів, вміти характеризувати основні проблеми, пов'язанні з працевлаштуванням;
- вміти аналізувати загальні закономірності та особливості регіональної диференціації та перебігу економічних і соціальних процесів в Україні;
- вміти аналізувати процеси територіальної диференціації господарства;
- вміти давати характеристику окремих територіально-виробничих комплексів, промислових і транспортних вузлів, сільськогосподарських зон; економічних районів; окремих регіонів країни, визначити проблеми та шляхи їх подальшого розвитку.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – <u>3</u>	Галузь знань <u>0401 – природничі науки</u> (шифр і назва)	<u>Нормативна</u>	
	Напрямок підготовки <u>6.040104 – Географія</u> (шифр і назва)		
Модулів – <u>3</u>	Спеціальність (професійне спрямування): <u>«Економічна і соціальна географія», «Географія»</u>	<i>Рік підготовки:</i>	
Індивідуальне науково-дослідне завдання <u>курслова робота</u> (для студентів спеціальності «Економічна і соціальна географія»), <u>реферат</u> (для студентів спеціальності «Географія») у 6 семестрі		<u>3-й</u>	<u>5-й</u>
Загальна кількість годин - <u>108</u>		<u>5-й, 6-й</u>	<u>9-й</u>
		<i>Лекції</i>	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – <u>3 години в 5 семестрі, 2 години в 6 семестрі</u> самостійної роботи студента – <u>2 години в 5 семестрі, 3 години в 6 семестрі</u>	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>бакалавр</u>	<u>46 год.</u>	<u>14 год.</u>
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		<u>28 год.</u>	<u>2 год.</u>
		<i>Лабораторні</i>	
		<u>0 год.</u>	<u>0 год.</u>
		<i>Самостійна робота</i>	
		<u>34 год.</u>	<u>102 год.</u>
		<i>Вид контролю</i>	
		<u>5 семестр –залік,</u> <u>6 семестр -</u> <u>екзамен</u>	<u>екзамен</u>

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – **74 / 34**

для заочної форми навчання – **116 / 102**

СТРУКТУРА КУРСУ

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Суспільно-географічне положення України. Етно-демографічні процеси в Україні (12 годин)												
Вхідний контроль	2	2										
Тема 1. Основи соціально-економічної географії України. Україна на економічній та політичній карті світу	6	2	2			2	8	2				6
Тема 2. Історико-географічні аспекти формування території України та її господарського освоєння	4	2				2	6					6
Тема 3. Оцінка природно-ресурсного потенціалу (ПРП) України	6	2	2			2	6					6
Тема 4. Етно - демографічні особливості України	6	2	2			2	8	2				6
Поточний модульний контроль №1	2	2										
Разом за модулем 1	26	12	6			8	28	4				24
Модуль 2												
Особливості територіальної організації господарств України (24 години)												
Тема 1. Загальна характеристика економіки України	6	2	2			2	7	2				5
Тема 2. Паливно-енергетичний комплекс України (ПЕК)	6	4				2	8	2				6
Тема 3. Територіальна організація металургійного комплексу України	6	2	2			2	8	2				6
Тема 4.	8	4	2			2	6					6

Машинобудівний комплекс України												
Тема 5. Хімічний комплекс та лісова і деревообробна промисловість України	6	2	2			2	6					6
Тема 6. Агропромисловий комплекс України (АПК)	8	4	2			2	6					6
Тема 7. Соціальна сфера України: територіальні та галузеві особливості розвитку	8	4	2			2	6					6
Поточний модульний контроль №2	2	2										
Разом за модулем 2	50	24	12			14	47	6				41
Модуль 3												
Суспільно-географічне районування України (10 годин)												
Тема 1. Особливості суспільно-географічного районування України. Характеристика Донецького економічного району	7	2	2			3	11	2	2			7
Тема 2. Суспільно-географічна характеристика Столичного, Центрального, Північно-Східного економічних районів	7	2	2			3	7					7
Тема 3. Суспільно-географічна характеристика Причорноморського, Придніпровського, Подільського економічних районів	7	2	2			3	7					7
Тема 4. Суспільно-географічна характеристика Карпатського, Північно-Західного економічних районів.	9	2	4			3	7					7

Особливості та перспективи розвитку												
Підсумковий модуль № 3	2	2										
Разом за модулем 3	32	10	10			12	41	2	2			37
Усього годин	108	46	28			34	116	12	2			102
Індивідуальне науково-дослідне завдання	6					6	9					9

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384

Форма № Н-3.03

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Економічна і соціальна географія України

(назва навчальної дисципліни)

ПРОГРАМА

нормативної навчальної дисципліни

підготовки бакалавра

(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

напряму 6.040104 Географія

(шифр і назва напряму)

спеціальності _____

(шифр і назва спеціальності)

Тимчасово діюча до прийняття галузевого стандарту вищої освіти України

(Шифр за ОПІ ПІ-04)

Харків
2013 рік

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни **«Економічна і соціальна географія України»** складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів напряму (спеціальності) **6.040104 – Географія.**

Предметом вивчення навчальної дисципліни є соціально-географічні чинники, галузева, територіальна та функціональна структура господарства України.

Міждисциплінарні зв'язки – з історією, економікою, картографією, фізичною географією.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістовних модулів:

1. Суспільно-географічне положення України. Етно-демографічні процеси в Україні.
2. Проблеми територіальної організації господарств України та її окремих регіонів.
3. Особливості суспільно-географічного районування України.

Мета та завдання навчальної дисципліни.

1. Метою викладання навчальної дисципліни «Економічна і соціальна географія України» є сформування знань про економіко-географічне положення своєї держави, природно-ресурсний потенціал, розвиток її господарства і життєдіяльність населення, сучасні проблеми і перспективи народонаселення, розвиток та розміщення провідних галузей та міжгалузевих комплексів, а також її великих регіонів; формування практичних навичок дослідження та аналізу стану соціально-економічного розвитку галузей та окремих територій України, визначення перспектив розвитку.

2. Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Економічна і соціальна географія України» є

- охарактеризувати суспільно-географічне положення України з усіма взаємозв'язками його складових;
- визначити геополітичні та гео економічні пріоритети України;
- проаналізувати запаси природних ресурсів України з точки зору раціонального природокористування;
- проаналізувати динаміку чисельності, природний та механічний рух населення України, особливості його розселення та національного складу;

- дати загальну характеристику господарства України, проаналізувати особливості його галузевої і територіальної структури, рівні соціально-економічного розвитку регіонів;

- проаналізувати чинники формування і функціонування, сучасний стан, територіальну організацію, проблеми та перспективи розвитку міжгалузевих комплексів України;

- проаналізувати господарство суспільно-географічних макрорайонів України.

3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні оволодіти наступними навчальними компетенціями:

- характеризувати основні риси і особливості суспільно-географічного положення України, її геополітичні та гео економічні вектори;

- аналізувати сучасний стан та регіональні особливості демографічних, розселенських, міграційних та етнічних процесів в Україні;

- розуміти особливості господарського освоєння території України;

- розкривати основні риси господарства України: сучасний стан, особливості його галузевої і територіальної структури;

- характеризувати закономірності розміщення, географію та сучасний стан розвитку основних галузей виробничої та соціальної сфер;

- аналізувати історичні особливості господарського розвитку, природноресурсний, демографічний, працересурсний та виробничо-економічний потенціал, рівень економічного і соціального розвитку, сучасний стан та закономірності розміщення різних галузей виробництва, транспорту та соціальної сфери, рівень участі в територіальному поділі праці, інвестиційні можливості, проблеми та перспективи суспільно-географічних макрорайонів України;

- давати оцінку суспільно-географічного положення території, природних умов і запасів природних ресурсів з метою раціонального природокористування;

- аналізувати демографічні, розселенські, міграційні та етнічні процеси в їх взаємозв'язку, компонентну і територіальну структуру галузевих і міжгалузевих комплексів;

- здійснювати комплексний суспільно-географічний аналіз макрорайонів та визначати проблеми і перспективи їх розвитку.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 108 годин/3 кредитів ECTS.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Змістовий модуль 1. Суспільно-географічне положення України. Етно-демографічні процеси в Україні.

Тема 1. Основи соціально-економічної географії України. Україна на економічній та політичній карті світу.

Предмет та об'єкт економічної і соціальної географії України. Значення курсу, структура та завдання курсу. Цілі та завдання курсу в системі вищої географічної освіти.

Визначні українські економіко-географи: Павло Чубинський, Степан Рудницький, Костянтин Воблий, Володимир Кубійович, Олексій Діброва та інші. Основні наукові центри соціально-економічної географії України.

Суспільно-географічне положення України. Розміри території, її конфігурація і компактність з точки зору господарського розвитку. Роль і місце України в світовому господарстві. Сучасний державний та адміністративно-територіальний устрій, форма правління.

Галузі промисловості і окремі виробництва, якими Україна виділяється на економічній карті світу. Наукові і технічні розробки у високотехнологічних галузях. Наявність розвинутого науково-технічного потенціалу. Галузі сільського господарства, які мають світове значення.

Роль транспортної інфраструктури для економіки України і для здійснення транзитних міжнародних перевезень. Основні міждержавні транспортні магістралі.

Політико-географічне положення України. Господарський потенціал суміжних країн. Геополітичні аспекти взаємодії з іншими державами. Значення зовнішньоекономічних зв'язків з багатьма країнами світу. Еколого-географічне положення.

Сучасні політичні партії та територіально-адміністративний устрій країни; економічні райони України, які виділяються на території.

Тема 2. Історико-географічні аспекти формування території України та її господарського освоєння.

Походження назви «Україна» та її перші згадки в історичних документах. Українська державна територія та її етнічні землі. Основні етапи формування сучасної державної території України.

Особливості політичного і економічного розвитку Київської Русі в період IX-XV ст. Зміни на політичній та економічній карті України в період XVI-XVIII ст. Історія формування території і розвитку економіки Слобідської України. Особливості історичного і економічного розвитку у період XIX-XX ст. Формування кордонів України в ході Другої світової війни. Сучасна конфігурація кордонів країни. Українська державна територія й етнічні землі.

Тема 3. Оцінка природно-ресурсного потенціалу (ПРП) України.

Вплив природних умов і ресурсів на територіальну організацію господарства країни. Поняття «ПРП» території. Сутність економічної оцінки ПРП. Компонентна структура ПРП. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами. Регіональні відмінності в забезпеченні ПРП.

Структура та характеристика окремих компонентів ПРП: мінерально-сировинні ресурси: паливні, рудні, нерудні. Вугільні басейни. Нафтогазоносні області. Залізо- і марганцеворудні басейни та райони. Головні родовища руд кольорових металів. Родовища нерудних ресурсів: сировина для хімічної, металургійної і будівельної промисловості. Регіони з найбільш високим рівнем забезпеченості мінеральною сировиною. Земельні ресурси. Структура землекористування. Природна і економічна оцінка лісових ресурсів і головні райони їх поширення. Потенціал водних ресурсів з економічним потенціалом їх запасів, рівнем забезпеченості мешканців України і господарства, рівнем забезпеченості окремих регіонів. Фауністичні ресурси та їх структура. Природно-рекреаційний потенціал з виділенням регіонів, які мають найбільші можливості для розвитку курортно-лікувальних і оздоровчих комплексів. Географічні проблеми раціонального природокористування.

Тема 4. Етно - демографічні особливості України.

Історія заселення окремих територій України. Особливості українського етно- і націогенезу. Етнічний склад населення. Етнографічні територіальні відмінності. Українська діаспора. Сучасна демографічна ситуація в Україні.

Динаміка чисельності населення України за статистичними показниками. Середня густина та щільність населення по регіонах України. Регіони з найбільшою кількістю населення. Міське та сільське населення України та рівень урбанізації.

Соціальна структура населення. Працересурсний потенціал. Структура та особливості трудових ресурсів України. Рівень забезпеченості трудовими ресурсами макрорегіонів і регіонів України та фактори, які впливають на цей процес. Вікова структура населення України. Структура зайнятості населення. Рівень зайнятості трудових ресурсів в окремих регіонах. Статеві-вікова структура населення. Середня тривалість життя. Природний та механічний рух населення України і тенденції, які спостерігаються в сучасних умовах. Рівень освіти в Україні та по окремих регіонах.

Особливості розселення. Класифікація міст України за людністю. Міста мільйонери, найкрупніші, великі та їх чисельність населення. Типи міст за містоутворюючими функціями. Формування міських агломерацій. Регіони з найбільш високою концентрацією міського населення.

Розміщення сільського населення по території України. Типи сільських поселень за людністю. Основні типи сільського розселення і фактори, які на них впливають. Міграції та їх види, сучасні міграційні тенденції.

Змістовий модуль 2. Проблеми територіальної організації господарств України та її окремих регіонів.

Тема 1. Загальна характеристика економіки України.

Поняття «економіка України», економіко-географічні особливості України та структура господарства. Основні форми суспільної організації виробництва. Структура виробничої сфери України. Сучасні тенденції розвитку економіки. Сучасна динаміка ВВП. Економічні складові національної безпеки України. Промисловість України. Галузі спеціалізації. Особливості структури промисловості України. Питома вага окремих галузей. Принципові риси промислової політики. Природні і економічні чинники розвитку промисловості України. Територіальні особливості промисловості.

Тема 2. Паливно-енергетичний комплекс України (ПЕК).

Паливна промисловість. Структура запасів палива та структура паливно-енергетичного балансу. Характеристика вугільної промисловості країни, загальні та балансові запаси. Економічна характеристика головних вугільних басейнів. Структура шахтного фонду. Проблеми вугільної промисловості та шляхи їх вирішення.

Характеристика газової промисловості. Загальні та балансові запаси. Економічна характеристика трьох основних районів видобутку газу. Річний видобуток і потреби держави. Перспективи розвитку галузі.

Характеристика нафтової промисловості. Економічна характеристика головних нафтових районів. Річний видобуток і потреби України у нафті. Значення Одеського нафтового терміналу. Головні джерела надходження нафти в Україну. Проблеми і перспективи розвитку галузі. Головні нафтопереробні підприємства України.

Видобуток і використання торфу та сланців. Характеристика уранової промисловості України.

Електроенергетика. Класифікація електростанцій України та їх питома вага у виробництві електроенергії. Сумарна потужність енергоустановок і річне виробництво електроенергії в країні. Головні споживачі електроенергії. Теплова енергетика, географія ТЕС. Атомна енергетика та географія АЕС.

Гідралічні електростанції. Географія найкрупніших ГЕС, ГАЕС. Значення розпочатої реконструкції ГЕС. Найбільш потужні ЛЕП. Регіони України, де найбільш розвинута електроенергетика.

Використання нетрадиційних енергоносіїв. Вітрові та геотермальні електростанції. Основні проблеми та перспективи розвитку енергетики України.

Тема 3. Територіальна організація металургійного комплексу України.

Чорна металургія. Значення чорної металургії в економіці України. Виробнича структура галузі. Типи підприємств. Фактори розвитку та особливості територіальної структури галузі. Річне виробництво сталі в Україні та її місце серед країн світу за виробництвом чорних металів. Експортний потенціал галузі.

Економічна характеристика сировинних ресурсів чорної металургії: руд чорних металів, коксівного вугілля та інших допоміжних ресурсів. Географія їх видобутку та первинної переробки.

Економіко-географічна характеристика трьох металургійних баз України: Донбас, Придніпров'я, Приазов'я. Підприємства бездоменної металургії. Проблеми і перспективи розвитку чорної металургії України.

Кольорова металургія. Значення галузі в економіці України. Структура галузі. Особливості розвитку і розміщення підприємств кольорової металургії.

Географія головних галузей кольорової металургії: ртутної, алюмінієвої, титаномагнієвої, цинкової, ферро-нікелевої, виробництва дорогоцінних та тугоплавких металів, цінних сплавів на базі кольорових металів.

Значення для України виробництва вторинних кольорових металів, основні центри їх виробництва.

Тема 4. Машинобудівний комплекс України.

Значення машинобудування для економіки країни. Чинники розвитку галузі. Особливості структури машинобудування України. Питома вага окремих галузей машинобудування. Особливості розміщення машинобудування. Макрорегіони і регіони, де найбільш розвинуте машинобудування.

Важке машинобудування. Його структура. Головний принцип розміщення підприємств та їх географія.

Транспортне машинобудування. Принцип розміщення підприємств. Принцип розміщення і географія тепловозо- та електровозобудування, вагонобудування, автомобілебудування, суднобудування. Світове значення авіаційного та ракетно-космічного комплексу України, їх науково-технічні наробки. Головні центри транспортного машинобудування. Співробітництво України з іншими країнами. Виробництво іншої продукції ВПК.

Сільськогосподарське машинобудування. Його структура. Принципи розміщення. Географія головних галузей сільгоспмашинобудування.

Верстатобудування, приладобудування, електротехнічне та енергетичне машинобудування. Фактори розвитку і розміщення. Географія найкрупніших центрів виробництва продукції цих галузей.

Хімічне машинобудування. Виробництво обладнання для легкої та харчової промисловості. Виробництво будівельних, шляхових та комунальних машин.

Значення подальшого розвитку новітніх класів машин та складної техніки. Необхідність підвищення питомої ваги високотехнологічних галузей. Підвищення питомої ваги машинобудування в структурі промисловості України.

Тема 5. Хімічний комплекс та лісова і деревообробна промисловість України.

Хімічна промисловість. Значення галузі та основні чинники розвитку. Особливості структури. Найважливіші галузі. Сучасні тенденції розвитку. Особливість розміщення по території країни. Райони з найбільш високим рівнем концентрації хімічної промисловості.

Неорганічна хімія. Сировинні ресурси та виробництво мінеральних добрив, содове виробництво, лакофарбова та анілінофарбова промисловість.

Органічна хімія. Сировинні ресурси та виробництво синтетичних смол і пластмас, хімволокон. Гумотехнічна промисловість, парфюмерно - та хіміко – фармацевтична промисловість. Проблеми та перспективи розвитку хімічної промисловості України

Лісова і деревообробна промисловість. Структура. Головні лісові райони України. Регіони, які виділяються найбільшою лісистістю. Особливості розміщення деревообробних галузей. Макрорегіони і регіони з найбільш високим рівнем розвитку даної галузі.

Механічна переробка деревини. Географія лісопильного виробництва; меблева промисловість, виробництво сірників, виробництво будматеріалів з деревини.

Хіміко-механічна переробка деревини, фанерне виробництво.

Хімічна переробка деревини. Географія целюлозно-паперового виробництва, лісохімічне і гідролізне виробництво. Значення максимально глибокої переробки деревини.

Тема 6. Аграрно-промисловий комплекс України (АПК).

Поняття «АПК». Основні сфери АПК. Значення розвитку АПК як одного з пріоритетних комплексів економіки України. Основні економічні показники функціонування АПК країни.

Особливості розвитку і розміщення. Форми господарювання. Галузі спеціалізації. Земельний фонд республіки і його структура. Розподіл сільгоспугідь за окремими районами, природно-економічними зонами. Розподіл орних земель. Площі зрошувальних і осушених земель, їх потенціал у регіонах. Головні зрошувальні системи.

Структура сільського господарства України. Рослинництво. Зернове господарство країни як основа землеробства. Посівні площі, врожайність, валовий збір зерна. Розподіл площ зернових за природно-економічними зонами і окремими регіонами. Географія головних зернових культур, круп'яних та технічних культур. Особливості вирощування. Географія найважливіших технічних культур України: цукрового буряка, соняшника, льону-довгунця, тютюну, ефіроолійних, хмелю. Географія овочівництва, виноградарства, плодово-ягідних культур, картоплярства, баштанництва, кормових культур. Тваринництво України. Кормова база і її особливості. Зміна характеру кормової бази з півночі на південь. Географія головних галузей тваринництва: скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво, конярство, птахівництво, звіриводство, ставкового рибництва, кролівництва, шовківництва.

Територіальна організація сільського господарства України. Аграрно-територіальні комплекси (АТК). Основні елементи територіальної структури. Економіко-географічна характеристика природно-економічних сільськогосподарських зон України. Поліська, Лісостепова, Степова; азональні зони Криму і Карпат, Південного Берега Криму (ПБК). Територіальна структура кожної зони, природно-економічні особливості; головний напрямок спеціалізації, допоміжні галузі сільського господарства; найбільш характерні галузеві аграрно-промислові комплекси (АПК); перспективи розвитку зони. Особливості розвитку і спеціалізації приміських АТК. Стратегія розвитку АПК окремих регіонів України з урахуванням завдань, які визначаються аграрною політикою держави.

Переробна промисловість: харчова промисловість та частково легка промисловість України. Значення, структура та особливості розвитку і розміщення. Географія окремих галузей. Цукрова промисловість як головна

галузь харчової промисловості. М'ясна промисловість; молочна; олійна; плодово-овочева; рибна; виноробна; спиртово-горілчана; мукомольно-круп'яна; макаронна; кондитерська; крахмало-паточна; тютюнова; пивоварна та інші галузі.

Тема 7. Соціальна сфера України: територіальні та галузеві особливості розвитку.

Соціальна інфраструктура. Легка промисловість. Значення, структура, особливості розвитку та розміщення. Основні регіони за виробництвом продукції галузі. Текстильна промисловість як головна галузь легкої промисловості. Її структура. Сировинні ресурси та виробництво бавовняних тканин, вовняних, льняних, шовкових та джутових тканин. Регіони з найбільш високим рівнем розвитку текстильної промисловості. Інші галузі легкої промисловості: трикотажна, швейна, килимова, хутряна, шкіряно-взуттєва, галантерейна.

Культурно-освітній комплекс. Соціально-побутовий комплекс. Рекреаційний комплекс. Географія соціального неблагополуччя. Науковий комплекс. Транспортний комплекс України. Значення комплексу для функціонування економіки країни і забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків. Основні показники роботи кожного виду транспорту. Його участь у формуванні собівартості виробленої продукції. Структура транспорту, галузі спеціалізації. Особливості розміщення по території країни, питома вага окремих видів транспорту в вантажообігу.

Залізничний транспорт, його техніко-економічні особливості. Місце у світовій транспортній мережі. Загальна протяжність, густота, історія будівництва залізниць на території України. Сучасні види тяги. Основні вантажі, які перевозять залізницями. Найважливіші напрямки вантажопотоків. Особливості сучасного розміщення залізниць по території країни. Географія магістральних залізниць України. Міжнародні залізниці, які проходять через територію країни. Електрифіковані залізниці. Основні залізничні вузли. Взаємодія залізничного транспорту з іншими видами транспорту. Роль залізничного транспорту в перспективі.

Автомобільний транспорт, його значення, техніко-економічні переваги. Загальна протяжність автошляхів. Найважливіші автомагістралі. Взаємодія з іншими видами транспорту. Основні автовузли.

Річковий транспорт. Техніко-економічні переваги водних видів транспорту. Протяжність річкових транспортних шляхів. Використання річок України для зовнішньоекономічних зв'язків. Найкрупніші річкові порти.

Морський транспорт. Його значення для міжрайонних перевезень і зовнішньоекономічних зв'язків. Використання паромних переправ. Головні пароплавства. Найкрупніші морські порти. Структура внутрішніх і зовнішніх перевезень.

Авіаційний транспорт. Основні функції. Основні лінії повітряних шляхів. Найкрупніші аеропорти. Зв'язки з зарубіжними країнами. Перспективи розвитку мережі аеропортів за їх пріоритетністю згідно генеральної схеми.

Трубопровідний транспорт, його техніко-економічні переваги. Загальна протяжність магістральних трубопроводів. Газопроводи. Трансконтинентальні газопроводи, що проходять через територію України. Протяжність газопроводів. Нафтопроводи. Їх протяжність. Трансконтинентальні нафтопроводи. Продуктопроводи.

Подальше використання створеної в Україні системи магістральних газопроводів для транспортування російського газу в країни Східної, Центральної і Західної Європи.

Значення міжнародних транспортних коридорів (МТК) для розвитку економіки України. Дільниці МТК, які пройдуть через територію України. Роль прикордонних транспортно-складських центрів, прикордонних переходів, прикордонних вільних економічних зон (ВЕЗ).

Районування транспортного комплексу (Наддніпровський, Прикарпатський, Причорноморський, Приазовський райони).

Загальні риси зовнішніх зв'язків України: політичні, економічні та науково-технічні зв'язки.

Змістовий модуль 3. Особливості суспільно-географічного районування України.

Тема 1. Особливості суспільно-географічного районування України. Характеристика Донецького економічного району.

Основи соціо-економіко-географічного районування. Ознаки району. Суспільно-географічне районування України. Основні суспільно-географічні

макрорайони України (за О. Шаблієм, Ф. Заставним, М. Пістуном, А. Голіковим).

Особливості формування території. Особливості суспільно-географічного положення. Оцінка прикордонного СГП. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Природно-ресурсний потенціал району, особливості його компонентної структури і вплив на формування господарського комплексу. Мінеральні ресурси. Екологічні проблеми Донбасу. Неприятлива демографічна ситуація. Висока мобільність населення. Густота населення. Високий рівень урбанізації території. Специфічні риси галузевої структури зайнятості. Проблеми і перспективи використання трудових ресурсів. Національний склад. Георелігійна ситуація. Загальна характеристика господарства та спеціалізація суспільно-географічних районів. Агропромисловий комплекс району. Умови і чинники формування. Степовий зональний АПТК. Донецький приміський АПТК. Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Курортно-туристичний комплекс. Транспортна мережа району. Значення окремих видів транспорту у вантажо- і пасажироперевезеннях. Основні транспортні вузли. Внутрішньорайонні та міжрайонні транспортно-економічні зв'язки та проблеми їх раціоналізації. Господарські вузли (Донецько-Макіївський, Луганський, Горлівсько-Єнакіївський, Маріупольський) та центри. Проблеми господарських вузлів паливно-енергетичної та металургійної орієнтації. Суспільно-географічні зв'язки району з іншими районами України та зарубіжжям. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Тема 2. Суспільно-географічна характеристика Столичного, Центрального, Північно-Східного економічних районів.

Столичний суспільно-географічний район (Київська, Чернігівська, Житомирська області). Склад і особливості формування території. Місце і значення району в географічному поділі праці. Спеціалізація району. Рівень економічного і соціального розвитку, його територіальна диференціація. Історичні особливості формування і розвитку господарства району. Природно-ресурсний потенціал району. Гострі екологічні проблеми. Демографічна ситуація. Рівень урбанізації. Київська агломерація. Сільське розселення. Трудові ресурси. Трудові міграції. Національний склад населення. Георелігійна

ситуація. Загальна характеристика господарства. Машинобудування та металообробка. Перспективи розвитку галузі в малих і середніх містах. Київський машинобудівний вузол. Хімічна промисловість. Легка і харчова промисловість. Будівельна промисловість. Скляна промисловість. Порцеляно-фаянсова промисловість. Лісове господарство. Деревообробна та меблева промисловість. Агропромисловий комплекс району. Соціальний комплекс району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс. Рекреаційне господарство. Туристичний комплекс, його значення. Транспортний комплекс району. Суспільно-географічні зв'язки з іншими районами України та зарубіжжям. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Центральний суспільно-географічний район (Кіровоградська і Черкаська області). Склад і особливості формування території. Місце району в господарському комплексі України. Галузі спеціалізації. Рівень економічного і соціального розвитку. Оцінка суспільно-географічного положення. Географічний центр України. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Оцінка природно-ресурсного потенціалу району. Екологічні проблеми. Демографічна ситуація. Статевовікова структура населення. Міське і сільське населення. Трудові ресурси. Структура зайнятості. Регіональні ринки праці. Загальна характеристика господарства (територіально-галузева структура). Агропромисловий комплекс району. Умови і чинники розвитку і спеціалізації. Сільське господарство району. Лісостеповий і Степовий зональні АПТК. Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Курортно-туристичний комплекс. Транспортна система району. Основні транспортні вузли і центри. Найважливіші залізничні і автомобільні магістралі району. Суспільно-географічні зв'язки з іншими районами України та зарубіжжям. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Північно-східний суспільно-географічний район (Харківська, Полтавська, Сумська області). Склад і особливості формування території. Місце і роль району в географічному поділі праці. Галузі спеціалізації. Територіальна диференціація рівнів економічного і соціального розвитку. Оцінка суспільно-географічного положення, його особливості. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Природно-ресурсний потенціал району та його вплив на формування господарського комплексу. Паливні ресурси. Земельні ресурси.

Лісові ресурси. Екологічні проблеми. Демографічна ситуація в районі. Вікова структура населення. Трудові ресурси. Структура зайнятості. Рівень зайнятості і безробіття. Регіональні ринки праці. Мононаціональний склад населення. Георелігійна ситуація. Загальна характеристика господарства. Машинобудування і металообробка. Харківський машинобудівний вузол. Хімічна промисловість. Газова, нафтова і нафтопереробна промисловість. Електроенергетика. Легка і харчова промисловість. Будівельна промисловість. Фаянсова і скляна промисловість. Агропромисловий комплекс району. Умови і чинники розвитку і спеціалізації. Поліський і Лісостеповий зональні АПТК. Харківський приміський АПТК. Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Курортно-туристичний комплекс. Транспортна мережа. Харківський транспортний вузол. Суспільно-географічні зв'язки з іншими районами України та зарубіжжям. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Тема 3. Суспільно-географічна характеристика Причорноморського, Придніпровського, Подільського економічних районів.

Причорноморський суспільно-географічний район (Одеська, Миколаївська, Херсонська області і Автономна Республіка Крим). Склад і особливості формування території. Місце і значення району в господарському комплексі України. Галузі спеціалізації. Рівень економічного і соціального розвитку. Приморське суспільно-географічне положення. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Природно-ресурсний потенціал, особливості його структури. Рекреаційні ресурси. Екологічні проблеми морів. Демографічна ситуація. Статеві-вікова структура населення. Особливості міського і сільського розселення. Рівень урбанізації. Трудові ресурси і особливості їх використання. Галузева структура зайнятості. Національний склад. Георелігійна ситуація. Загальна характеристика господарства. Машинобудування і металообробка. Суднобудування і судноремонт. Приладо- і верстатобудування, радіоелектроніка, електротехнічне, енергетичне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво устаткування для хімічної та харчової промисловості. Машинобудівні вузли. Розвиток гірничо-хімічного циклу на базі солей Сиваша та солоних озер Причорномор'я. Хімічна і нафтохімічна промисловість. Переробка нафти. Виробництво пластмас,

мінеральних добрив, сірчаної кислоти, лаків і фарб, реактивів, соди, фармацевтичних препаратів. Легка і харчова промисловість. Агропромисловий комплекс. Зональні АПТК. Приміські АПТК. Морепромисловий цикл (вилов і переробка риби та інших біологічних ресурсів моря). Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Рекреаційний комплекс. Рекреаційні райони: Південний берег Криму, Західне і Південно-Східне узбережжя Криму, Одеський, Очаківський, Херсонський, Азовський. Транспортний комплекс. Морський транспорт. Сезонність перевезень. Основні транспортні вузли. Портове господарство району. Внутрішньорайонні й міжрайонні суспільно-географічні зв'язки. Міжнародні зв'язки. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Подільський суспільно-географічний район (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області). Склад і особливості формування території. Місце і роль району в господарському комплексі України. Галузі спеціалізації. Неоднорідність економічного і соціального розвитку. Оцінка суспільно-географічного положення. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Природні умови і ресурси. Земельні ресурси. Екологічні проблеми. Демографічна ситуація. Міське і сільське населення. Рівень урбанізації. Трудові ресурси. Галузева структура зайнятості. Трудові міграції. Проблеми та перспективи використання трудових ресурсів. Національний склад населення. Георелігійна ситуація. Загальна характеристика господарства. Машинобудування і металообробка. Сільськогосподарське, та електротехнічне машинобудування, верстато- і приладобудування, виробництво технологічного обладнання для легкої і харчової промисловості. Легка і харчова промисловість. Будівельна промисловість. Скляна і порцеляно-фаянсова промисловість. Деревообробна і целюлозно-паперова та меблева промисловість. Хімічна промисловість. Виробництво мінеральних добрив. Агропромисловий комплекс. Умови та чинники розвитку і спеціалізації. Лісостеповий зональний АПТК. Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Курортно-туристичний комплекс. Транспортна система району. Основні транспортні вузли. Суспільно-географічні зв'язки району. Оцінка інвестиційної привабливості району. Основні проблеми і перспективи розвитку.

Придніпровський суспільно-географічний район (Дніпропетровська і Запорізька області). Склад і особливості формування території. Значення району в господарському комплексі України. Спеціалізація району. Рівень економічного і соціального розвитку. Оцінка суспільно-географічного положення. Комплексоформуюча роль р. Дніпро. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Природно-ресурсний потенціал, особливості його структури. Мінеральні ресурси. Екологічні проблеми. Демографічна ситуація. Статеві-вікова структура населення. Міське і сільське розселення. Рівень урбанізації. Дніпропетровсько-Дніпродзержинська, Криворізька, Запорізька агломерації. Трудові ресурси. Особливості галузевої структури зайнятості. Національний склад. Георелігійна ситуація в районі. Загальна характеристика господарства. Паливно-енергетичний комплекс. Електроенергетика. Районоформуюче значення ГЕС. Вугільна промисловість. Газова промисловість. Нафтопереробна промисловість. Металургійний цикл чорних металів (видобування і збагачення чорної і марганцевої руд, нерудної сировини, коксохімія, виплавка металу). Кольорова металургія (виплавка алюмінію, титану, магнію). Металургійні райони і вузли. Агропромисловий комплекс району. Умови і чинники спеціалізації. Степовий зональний АПТК. Придніпровський приміський АПТК. Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Курортно-туристичний комплекс. Транспортна система району. Основні транспортні вузли. Суспільно-географічні зв'язки з іншими районами України та зарубіжжям. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Тема 4. Суспільно-географічна характеристика Карпатського, Північно-Західного економічних районів. Особливості та перспективи розвитку України.

Карпатський суспільно-географічний район (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області). Склад і особливості формування території. Місце і роль району в господарському комплексі України. Галузі спеціалізації. Територіальна диференціація рівнів економічного і соціального розвитку. Прикордонне суспільно-географічне положення. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Природно-ресурсний потенціал, його структура і вплив на формування господарського комплексу. Рекреаційні

ресурси. Екологічні проблеми Передкарпаття. Демографічна ситуація. Статевовікова структура населення. Густота населення. Особливості сільського і міського розселення. Рівень урбанізації. Трудові ресурси. Структура зайнятості. Трудові міграції. Проблеми і перспективи використання трудових ресурсів. Національний склад населення. Особливості георелігійної ситуації. Загальна характеристика господарства. Паливно-енергетичний комплекс. Вугільна промисловість. Нафтова і газова промисловість. Переробка нафти. Електроенергетика. Машинобудування і металообробка. Приладо- і верстатобудування, автомобілебудування, електротехнічна і радіоелектронна промисловість, сільськогосподарське машинобудування. Львівський машинобудівний вузол. Лісопромисловий комплекс. Лісове господарство. Деревообробна промисловість. Целюлозно-паперова промисловість. Меблева промисловість. Лісохімія. Карпатський лісопромисловий комплекс. Хімічна промисловість. Виробництво мінеральних добрив, сірчаної кислоти, барвників, хімія органічного синтезу. Фармацевтична промисловість. Легка і харчова промисловість. Будівельна промисловість. Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Рекреаційний комплекс. Умови і чинники розвитку. Санаторно-курортне, туристське господарство, сфера відпочинку. Рекреаційні центри. Агропромисловий комплекс. Умови і чинники розвитку і спеціалізації. Зональні та приміські АПТК. Транспортна система. Основні транспортні вузли. Суспільно-географічні зв'язки району. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Північно-Західний суспільно-географічний район (Волинська, Рівненська області). Склад і особливості формування території. Місце і роль району в географічному поділі праці. Галузі спеціалізації. Низький рівень економічного і соціального розвитку. Оцінка прикордонного суспільно-географічного положення. Історичні особливості формування і розвитку господарства. Природно-ресурсний потенціал, його структура і вплив на формування господарського комплексу. Екологічні проблеми. Демографічна ситуація. Статевовікова структура населення. Густота населення. Міське і сільське розселення. Рівень урбанізації. Трудові ресурси. Трудові міграції. Проблеми та перспективи використання трудових ресурсів. Національний склад населення. Георелігійна ситуація. Загальна характеристика господарства. Машинобудування і металообробка. Електротехнічне, сільськогосподарське і

автомобільне машинобудування, приладобудування, виробництво технологічного устаткування для харчової промисловості. Лісова, деревообробна, целюлозно-паперова промисловість. Виробництво меблів. Лісохімія. Волинський лісопромисловий комплекс. Хімічна промисловість. Виробництво мінеральних добрив, пластмас, гумотехнічних виробів. Агропромисловий комплекс. Умови і чинники розвитку і спеціалізації. Поліський та Лісостеповий зональні АПТК. Соціальна сфера району. Рівень розвитку сфери обслуговування. Культурно-освітній комплекс району, його особливості. Курортно-туристичний комплекс. Транспортна система. Основні транспортні вузли. Суспільно-географічні зв'язки району. Оцінка інвестиційної привабливості району. Проблеми та перспективи розвитку.

Особливості, проблеми та перспективи розвитку економіки України. Україна і світове господарство. Зовнішньоекономічні зв'язки України. Структура експорту та імпорту. Туризм. Міграція робочої сили. Інвестиційна діяльність. Глобалізаційні процеси. Україна у складі міжнародних економічних організацій. Перспективні галузі економіки. Депресивні галузі економіки. Шляхи подолання економічної кризи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Ю.Д. Економічні проблеми агропромислового комплексу України в умовах формування ринкових відносин / Юрій Дмитрович Білик. – К., 1998. – 200 с.
2. Гайдуцький П. І. Аграрна реформа в Україні / Гайдуцький П. І., Саблук П. Т., Лупенко Ю. О. та ін.; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
3. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / Гл. ред. А.Ф. Трешников; Ред. кол.: Э.Б. Алаев, П.М. Алампиев, А.Г. Воронов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1988. – 432 с.
4. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник /А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 316 с.
5. Дорогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Підручник / Дорогунцов С. І. , Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України С. І. Дорогунцова. – Вид. 3-тє – К. : КНЕУ, 2008. – 992 с.

6. Жупанський Я.І. Економічна і соціальна географія України : матеріали для практичних і семінарських занять та вказівки до їх виконання / Ярослав Іванович Жупанський, І. Пушкар, І. Березка, інш. – Тернопіль : Астон, 1998. – 319 с.
7. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: навчальний посібник, видання друге, доповнене. – К, 2006. – 275 с.
8. Заблоцький Б.Ф. Економіка України: національна економіка України. / Б.Ф. Заблоцький. – Львів : Новий світ-2000, 2009. – 582 с.
9. Заставний Ф.Д. Географія України: в 2 кн. : навчальний посібник для вузів / Федір Дмитрович Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 472 с.
10. Заставний Ф. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): Монографія / Федір Дмитрович Заставний. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – 348 с.
11. Зеркалов Д.В. Транспорт України: Довідник / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2006. – 704 с.
12. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика). Вид. 6-те. / Степан Іванович Іщук – К. : Європейський університет, 2004. – 216 с.
13. Ковтун В.В. Города Украины. Экономико-географический справочник / В. В. Ковтун, А. В. Степаненко. – К. : Вища шк., 1990. – 279 с.
14. Качан Є.П. Розміщення продуктивних сил України: Підручник / За ред. проф. Є.П. Качана. – К. : ВД «Юридична книга», 2004. – 547 с.
15. Огінський А. М. Національна система сільського господарства: вступ до загальної теорії і практики державного управління / Огінський А. М. – К. : ІАЕ, 1999. – 368 с.
16. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії : Посібник для геогр.вузів / Михайло Миколайович Паламарчук, Олександр Максимович Паламарчук. – Київ : Знання, 1998 . – 416 с.
17. Пістун М.Д. Географія агропромислових комплексів України / Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І.– К. : Либідь, 1997. – 198 с.
18. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – У 3-х част.: підручн. / Валерій Петрович Руденко. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.
19. Руснак П.П. Економіка сільського господарства / Руснак П.П., Жабка В.В., Рудий М.М., Чалий А.А.; за ред. Ружа П. П. – К. : Урожай, 2006. – 477с.

20. Стешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А. Демографічні перспективи України до 2026 року / НАН України; Інститут економіки. — К., 1999. — 55 с.
21. Суспільна географія. Основи теорії / Укладач В.І. Єфименко. — К.: Шлях, 2006.
22. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. — Одеса: Астропринт, 2001.
23. Транспорт: Толковый словарь / Владимир Петрович Калявин (авт.-сост.). — СПб.: Элмор, 2003. — 480с.
24. Трубич С.Ю. Трудовий потенціал і зайнятість населення України в умовах переходу до ринку. — Тернопіль: Поліграфіст, 1996. — 200 с.
25. Хомра О.У., Ожеван М.А., Петрова Т.П., Нагорний В.І., Примак О.Г. Трудова міграція громадян України. Біла книга. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. — 201 с.
26. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблія. — Львів: Світ, 2000.
27. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Л. А. Швайка — К. : Знання, 2006. — 435 с.
28. Шаблій О.І. Основи суспільної географії : підручник для вузів / Олег Іванович Шаблій. — Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2012.

Допоміжна

1. Географічна енциклопедія України. — К. — У 3-х т. — 1989; 1990; 1993.
2. Географія Української РСР /За ред. М.Д. Пістуна, Є.Й. Шиповича. — К., 1982.
3. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. — Львів, 2006.
4. Доценко А.І., Зінич В.Т. та ін. Регіональне розселення в Україні: стан та прогноз. — К., 2007.
5. Жупанський Я.І. Словник термінів і понять з географії / Я.І. Жупанський. — Чернівці: Технодрук, 2006. — 192 с.
6. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / За ред. Е.М. Лібанової. — К., 2006.
7. Масляк П.О. Географія України. — К., 2000.

8. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины). – Харьков, 2003.
9. Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект. – К., 2004.
10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / За ред. З.С. Варналія. – К., 2005.
11. Семененко В.І., Радченко Л.О. Історія України. – Х., 2000.
12. Трансформація структури господарства України / За ред. Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, О.М. Нижник. – К., 2003

Інформаційні ресурси

1. Економіка України. Політико-економічний журнал. www.nbuv.gov.ua
2. Економіка України. <http://www.economy.com.ua/>
3. Державна служба зайнятості. <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
4. Державний комітет статистики. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Міністерство економіки України. <http://www.me.gov.ua/>
6. Міністерство транспорту і зв'язку. <http://www.mtu.gov.ua/>

ТЕЗИ ЛЕКЦІЙ

МОДУЛЬ 1. Суспільно-географічне положення України. Етно-демографічні процеси в Україні.

Лекція 1. Основи соціально-економічної географії України.

Україна на економічній та політичній карті світу.

План лекції:

1. Економічна і соціальна географія України як наука.
2. Визначні українські економіко-географи.
3. Економіко-географічне положення України і його господарська оцінка.

1. Економічна та соціальна географія – наука, яка займається розробленням наукових засад територіальної організації суспільства, дослідженням територіального та комплексно-пропорційного аспектів розвитку продуктивних сил. Поступово економічна та соціальна географія трансформувалась у соціально-економічну географію.

Соціально-економічна географія (СЕГ) наука про загальні та специфічні закони й закономірності територіальної організації суспільства, механізм дії та форм їх прояву у територіальних суспільних системах, які функціонують у просторово-часовому аспекті.

Загальним об'єктом дослідження СЕГ є антропосфера: земна сфера, де живе людство; сфера Землі, яку прямо або опосередковано видозмінила людина; використовувана й видозмінена людиною частина біосфери.

Конкретним об'єктом дослідження соціально-економічної географії є господарство, його галузі, населення та природні ресурси.

Спеціальними об'єктами дослідження є територіально-виробничі комплекси, економічні райони, системи розселення, урбанізовані ареали, територіальні міжгалузеві комплекси тощо. Предметом дослідження економічної і соціальної географії є географічні проблеми просторової організації суспільства, територіальні суспільні системи.

Економічна і соціальна географія – це самостійна географічна дисципліна, яка входить до системи географічних наук, поєднуючи в собі елементи географії, економіки та соціології. Як географічна наука, вона

використовує в дослідженнях загально-географічні підходи й методи та взаємодіє в тісному контакті з природничими дисциплінами, зокрема, з фізичною географією та картографією.

2. Економічну і соціальну географію України вивчали і розвивали багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, *Павло Чубинський* (1839-1884) був фольклористом, етнографом, займався статистикою. Він автор національного гімну України, засновник українського географічного товариства (1873). *Степан Рудницький* (1877-1937) – основоположник економічної і політичної географії України, розвивав антропогеографічний напрямок досліджень, обґрунтував положення України на політичній карті світу. *Костянтин Воблій* (1876-1947) – економіко-географ, економіст, видав книгу «Економічна географія України», вивчав природні ресурси України, розвиток і розміщення промисловості, провів економічне районування України. *Валентин Садовський* (1886-1947) – економіст, демограф, економіко-географ. Вивчав господарство держави, розробив теорію економічного району, здійснив огляд економічного районування економічних земель, вивчав демографічні особливості України. *Антін Синівський* (1866-1951) – український географ, історик, автор праць з політичної географії зарубіжних країн, теорії економічної географії.

Відомими сучасними науковцями у галузі соціально-економічної географії є Я. Олійник, С. Іщук, К. Мезенцев, О. Топчієв, О. Шаблій, К. Немець, Л. Немець та інші.

3. Географічне положення (ГП) – це одна із фундаментальних категорій географічної науки. Воно являє собою просторове (у межах земної поверхні) відношення певного об'єкта (країни, міста, гірського масиву, природної територіальної системи тощо) до географічних даностей, що лежать поза ним і мають чи можуть мати на нього суттєвий вплив.

Територія України (603,7 тис. км. кв.) складає тільки 0,4% загальної площі суходолу. Об'єктивно Україна має сприятливе ЕГП. Вона розташована у Східній Європі. За площею Україна є найбільшою в Європі, за чисельністю населення посідає шосте місце. Україна знаходиться на перетині шляхів широтного (з Європи в Азію і навпаки) та меридіонального (з Північної Європи та країн Балтії до Чорноморських портів і навпаки) напрямків. Україна має широкий, понад 2590-кілометровий вихід до країн Центральної і Південно-Східної Європи.

Геополітичне положення (ГПП) України проявляється в глобальному, регіональному та сусідському аспектах.

Україна – індустріально-аграрна країна зі значними природними ресурсами. Частка нашої держави у світовому виробництві промислової і сільськогосподарської продукції перевищує 1%. Водночас, кількість її населення становить менше 1% від населення планети. Україна посідає перше місце у світі за збором цукрових буряків і соняшнику. За абсолютним розмірами видобутку сировини і виробництва деяких видів продукції Україна входить до десятки найбільших виробників. Це стосується видобутку залізної, марганцевої руди, вугілля, збору картоплі і зерна тощо.

Контрольні запитання:

1. Що є об'єктом і предметом дослідження економічної і соціальної географії України?
2. Розкажіть про роль і значення економічної і соціальної географії та її місце в системі наук?
3. Назвіть видатних вітчизняних економіко-географів та схарактеризуйте діяльність основних наукових центрів України, де активно розвивається економічна і соціальна географія.
4. Який вплив на розвиток господарства має ЕГП України?
5. Назвіть позитивні та негативні риси ЕГП України.

Лекція 2. Історико-географічні аспекти формування території України та її господарського освоєння.

План лекції:

1. Українська державна територія та її етнічні землі.
2. Основні етапи формування сучасної державної території України
3. Сучасний адміністративно-територіальний устрій України.

1. *Географічний простір* – це простір у якому відбувається політичне, соціальне, економічне та духовне життя суспільства. Він є частиною земної суші і водної поверхні з усім складним природним середовищем та ландшафтом, які впливають на господарське життя, соціальні відносини у

суспільстві. Український географічний простір складається з трьох частин, які послідовно входять одна в одну: 1) територія держави; 2) українські етнічні землі; 3) глобальний простір.

Географічним ядром глобального простору українства є *державна територія* – чітко окреслена у просторі і визнана міжнародними угодами площа земної поверхні і земних надр під нею, а також дванадцятимильна (22,2 км) зона морських вод і дна (акваторія), та товща атмосфери над нею (аероторія).

Українські етнічні землі (етнічна територія) – це простір земної поверхні, який компактно заселений і господарські освоєний українцями, українським етносом за багато століть його розвитку і розселення. Часто чіткі межі суцільно заселеного простору важко визначити, тому що він непомітно переходить у етнічно-мішані території.

Для України зазначимо три особливості: 1) оскільки Україна часто втрачала свою державність, то не завжди можна говорити про державну територію; 2) державна територія України починаючи з XVIII ст. була меншою, ніж етнічна, тобто її кордони проходили всередині меж етнічної території; 3) геополітичним ядром України завжди було Подніпров'я.

2. У ході формування сучасної території України вчені умовно виділяють три українські держави. Вважається, що першою проукраїнською державою була Антська держава (4-6 ст.), яка являла собою племінне військове об'єднання.

Перша українська держава існувала в часи розвитку Київської Русі (10-13 ст.) державна територія якої простяглась у південно-північному напрямі від Чорного до Балтійського морів. Коли Київська Русь по суті розпалася, то її державно-політичне ядро перемістилося на захід у Галицько-Волинське князівство.

Після занепаду Галицько-Волинського князівства ядром організації Другої української держави тоді стало Запоріжжя – козацько-гетьманська республіка (Козацька держава). В результаті війни сформувалася українська держава з територією значно меншою, ніж етнічні українські землі – без Галичини, Буковини, Закарпаття, Західного Полісся і Західної Волині.

Третя українська держава формувалася на уламках Російської та Австро-Угорської імперій, які розпалися після Першої світової війни. Після Другої світової війни остаточно сформувалася сучасна державна територія України.

Сучасна українська держава бере початок 16 липня 1990 р., коли Верховною Радою УРСР було проголошено Декларацію про державний суверенітет України. Процес зародження сучасної держави тривав протягом другої половини 1990 і всього 1991 років. У 1991 р., який став переломним, було проголошено повну незалежність України. Це сталося у результаті рішення Верховної Ради від 24 серпня і прийняття Акта проголошення незалежності України, а також референдуму 1 грудня цього ж року.

3. Україна – унітарна держава. В систему адміністративно-територіального поділу нашої країни станом на 01.01.2013 р. входили Автономна Республіка Крим (АРК), 24 адміністративні області, 490 адміністративних районів, 460 міст, з яких два міста мають спеціальний статус – міста державного (республіканського) підпорядкування – Київ та Севастополь та 180 міст обласного підпорядкування, 885 селищ та більше 28 тис. сільських населених пунктів.

Адміністративна область – це частина території України, що має чітко визначені кордони та органи місцевого самоврядування. Середня площа області в Україні складає 24 тис. км. кв. Найбільші за площею – Одеська (33,3 тис. км. кв.), Дніпропетровська, Чернігівська (по 31,9 тис. км. кв.) області. Найменшими за площею областями України є Чернівецька (8,1 тис. км. кв.) та Закарпатська (12,8 тис. км. кв.). Більшість областей України мають вихід до її державних кордонів. Повністю внутрішніми є п'ять областей. П'ять областей і АРК мають прямий вихід до морів. Кожна область ділиться на адміністративні райони, всього їх нараховується 490, що в середньому становить 19 районів на одну область. В усіх адміністративних областях та в АРК є також міста обласного і районного підпорядкування, селища та сільські населенні пункти.

За конституцією України 1996 р. Автономна Республіка Крим являється автономною територією, невід'ємною частиною України та не володіє статусом самоврядного національного державного утворення.

Контрольні запитання:

1. Охарактеризуйте основні властивості державної території України.
2. Які етнічні землі Україні простягаються поза межами держави та на території яких країн вони знаходяться?
3. Розкрийте особливості сучасного адміністративно-територіально устрою України.

4. Розкажіть про походження назви «Україна» та її державну символіку.

Лекція 3. Оцінка природно-ресурсного потенціалу (ПРП) України

План лекції:

1. Основні поняття та класифікація природних ресурсів.
2. Структура природно-ресурсного потенціалу України.
3. Характеристика та оцінка природних умов і ресурсів України.

1. *Природні ресурси (ПР)* – тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можна використати для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності.

Варто відрізнити від природних ресурсів інше поняття – природні умови.

Природні умови (ПУ) – це тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил мають істотне значення для життя і діяльності людського суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і обслуговуючій діяльності людей.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) – це сукупна продуктивність природних ресурсів, засобів виробництва і предметів споживання, виражена в їхній суспільній споживній вартості.

Існують різні класифікації природних ресурсів: природно-географічна, екологічна, економічна, комбінована, економіко-географічна тощо.

Природно-географічна класифікація ПР – поділ ПР на групи залежно від того, в якій земній сфері вони утворилися і перебувають – у літосфері, гідросфері, атмосфері чи біосфері. До ресурсів земної кори (літосфери) відносять мінеральні ресурси (корисні копалини) та земельні (грунтові) ресурси. До ресурсів гідросфери відносять всі види водних ресурсів. Ресурсами атмосфери є повітряні ресурси. До ресурсів біосфери відносять рослинні (флористичні) та тваринні (фауністичні) ресурси.

Екологічна класифікація ПР – поділ ПР на вичерпні і невичерпні. Вичерпні ресурси – це ті ПР, які у процесі їх використання зменшуються у запасах. До цієї групи належать усі ресурси літосфери – так звані корисні копалини. Відповідно, вичерпні ресурси поділяються на відновлювані і не

відновлювані. Відновлюваними є всі ресурси біосфери, але всі вони потребують раціонального й регламентованого використання. Не відновлювані ресурси представлені мінеральною сировиною та паливними ресурсами.

Невичерпні природні ресурси – це ті ПР, які у процесі їх використання кількісно не зменшуються. Наприклад, ресурси сонячної радіації, енергії вітру, припливів, тепла земних надр тощо.

Економічна класифікація – поділ ПР на групи залежно від їх використання в окремих галузях господарства. Передусім виділяються ресурси виробничої сфери і ресурси сфери послуг. Ресурси виробничої сфери поділяються на промислові та сільськогосподарські.

До ресурсів промислового сектора належать: паливно-енергетичні, металургійні, ресурси хімічної сировини, ресурси сировини для виготовлення мінеральних будівельних і конструкційних матеріалів. До сільськогосподарських природних ресурсів належать передусім земельні, ґрунтові, ресурси сонячного тепла, водні ресурси.

Другу велику групу становлять ресурси сфери послуг. У них особливу підгрупу становлять рекреаційні ресурси, науково-інформаційні ресурси тощо.

Економіко-географічна класифікація (за М.М. Паламарчуком). За цією класифікацією усі ПР поділяються на дві групи: міжрайонного значення та внутрішньорайонного значення. Кожна група складається з двох частин. Зокрема, ресурси міжрайонного значення поділяються на ті, що суттєво впливають на структуру комплексу регіону і дають масову продукцію для вивезення в інші райони та ті, які мало впливають на галузеву структуру комплексу регіону, але визначають його спеціалізацію у міжрайонному поділі праці.

Ресурси внутрішньорайонного значення поділяються на ті, на базі яких розвиваються виробництва, що суттєво впливають на галузеву структуру регіону, але дають мало продукції для вивезення і ті, які суттєво впливають на територіальну структуру господарства.

2. Природно-ресурсний потенціал території має таку структуру:

- компонентну;
- функціональну;
- територіальну;
- організаційну.

Компонентна структура ПРП – це внутрішньовидові та міжвидові співвідношення природних ресурсів (лісових, земельних, водних, мінеральних, біологічних тощо).

Найбільшу частку в компонентній структурі ресурсів України займають земельні (44,4% усього ресурсного потенціалу) і мінеральні (28,3%) ресурси. Найнижчим є потенціал фауністичних (0,5%) і лісових (4,2%) ресурсів.

Функціональна структура ПРП відображає класифікацію природних ресурсів за їхньою здатністю до формування комплексів та участі в територіальному поділі праці. Природні ресурси поділяються на чотири групи: міждержавного, загальнодержавного, регіонального та місцевого значення.

Територіальна структура ПРП характеризує різні форми просторової організації природно-ресурсних комплексів.

Організаційна структура ПРП розглядає природні ресурси під кутом зору їхньої самоорганізації, самовідтворення, а також щодо ефективності їхньої експлуатації, охорони й відтворення.

3. Мінеральні ресурси (корисні копалини) України.

Паливні (горючі) корисні копалини.

Кам'яне і буре вугілля. Основні запаси зосереджені в трьох вугільних басейнах: Донецькому і Львівсько-Волинському кам'яновугільному та Дніпровському буровугільному.

Питома вага України у видобутку нафти країнами Європи складає 0,2 %, природного газу – 1,6 %. Основні родовища вуглеводнів зосереджені в трьох нафтогазових провінціях і областях – Дніпровсько-Донецькій, Карпатській та Причорноморсько-Кримській.

Торф, горючі сланці. Промислові запаси торфу в Україні оцінюються в 3,5 млрд. т (з них балансові – 660 млн. т). Основні запаси торфу сконцентровані в Українському Поліссі.

В Україні на півночі Кіровоградської і на півдні Черкаської області є значні запаси горючих сланців. Прогнозні запаси горючих сланців складають 3,7 млрд. т. Найбільший інтерес має Бовтиське родовище.

Рудні корисні копалини.

Залізна руда. Основними басейнами залізних руд є Криворізький та Керченський, а районами – Кременчуцький і Білозерський.

Марганцеві руди. Україна посідає друге місце в світі за запасами марганцевої руди. Їх добувають в одному з найбільших у світі Нікопольському

марганцеворудному басейні. Загальні запаси – 2,3 млрд. т. Вміст марганцю в рудах становить в середньому 25-30 %. Певний інтерес можуть представляти марганцеві руди Українських Карпат, зосереджені в Чивчинських горах, але залягають вони у труднодоступних районах.

Україна має значні запаси титанових руд. Найбільшими родовищами титанових руд є Іршанське в Житомирській області та Самотканське в Дніпропетровській області.

Солі магнію є в Сиваші, а також у складі калійних солей Калусько-Голинського родовища. Запаси нікелевих руд є в Придніпров'ї і на Побужжі.

Запаси ртутних руд (кіновар) – Микитівське родовище (Донецька обл.), невеликі запаси цих руд є в Криму і Закарпатті. За запасами ртутної руди Україна посідає друге місце в світі.

Україна небагата алюмінієвою сировиною – боксити Дніпропетровської обл., Черкаської обл.; нефеліни – Запорізької обл.; алуніти – Закарпатської обл.

В Закарпатті та на Донбасі є поліметалеві руди (свинцево-цинкові).

На Волині та Рівненщині виявлено родовища міді.

Україна займає перше місце в світі за запасами германію як супутного розсіяного елемента в кам'яному вугіллі Донецького і Львівсько-Волинського басейнів.

Надра України перспективні на золото. Зусиллями геологів в Україні відкрито ряд великих родовищ у золоторудних районах: Придніпровському, Кіровоградському, Побузькому, Закарпатському та Донецькому. Міжіївське родовище золота у Закарпатській області періодично виробляє цей дорогоцінний метал.

В Україні є значні запаси уранових руд. «Урановим Донбасом» України називають Кіровоградську область. З 1951 р. уран добувається в Жовторіченському родовищі на околицях м. Жовті Води (Дніпропетровська область).

Нерудні корисні копалини.

Кухонна соль. Найбільшими є Слов'янське і Артемівське родовища в Донецькій області, ропні води Сиваша та Сакського озера в Криму, соляні озера та лимани Азово-Чорноморського узбережжя, Солотвинське родовище в Закарпатській області. Балансові запаси твердих солей України становлять близько 16,7 млрд. т.

Запаси калійних солей в Україні невеликі. Розташовані в Прикарпатті – у Львівській та Івано-Франківській областях. Промислові запаси зосереджені в Калуш-Голинському (Івано-Франківська обл.) і Стебниківському (Львівська обл.) родовищах. Балансові запаси 13 розвіданих родовищ становлять майже 2,4 млрд. т.

Основні запаси самородної сірки розміщені у Львівській обл. Балансові запаси сірки становлять 526 млн. т. Основні родовища – Немірівське, Язівське, Яворівське, Роздільське.

В Україні є також незначні поклади фосфоритів – сировини для виробництва добрив. Основні родовища – Жванське (Вінницька обл.), Ізюмське (Харківська обл.), Кролевецьке (Чернігівська обл.) тощо.

Важливою хімічною сировиною є мінеральні барвники (кольорові глини, окислені залізні руди, малахіт, кіновар, лазурит, кольорові туфи тощо). За запасами мінеральних барвників Україна посідає вагоме місце в СНД. Розвідано 8 родовищ, з них систематично розробляються три: Цілик (Дніпропетровська обл.), Суха Кам'янка (Харківська обл.), Яснопольське (Донецька обл.).

Графіт. Наша країна має значні ресурси графіту (126 млн. т балансових запасів). Найбільше родовище – Завалівське (Кіровоградська обл.).

Основні родовища флюсових вапняків (40 %) розташовані в Донецькій області – Новотроїцьке, Первомайське, Північно-Шевченківське, Каракубське, Єленівське, в Дніпропетровській області і Криму. Запаси флюсових вапняків Україні дорівнюють 3,3 млрд. т.

Основні балансові запаси вогнетривких глин (520 млн. т) зосереджені в Донецькій області. Промислове значення також мають Полозьке (Запорізька обл.), П'ятихатське (Дніпропетровська), Кіровоградське й інші родовища. До вогнетривів відносяться доломіти. За їх запасами перше місце посідає Донбас – Новотроїцьке, Комсомольське, Оленівське, Микитівське родовища.

Родовища кварцитів розташовані в Житомирській, Кіровоградській, Сумській та Донецькій областях.

Найбільші родовища скляних пісків – у Донецькій, Харківській, Чернігівській, Львівській областях. В цих областях зосереджено 55 % усіх запасів.

Крейда. В Україні існують 60 розвіданих родовищ із загальними запасами 450 млн. т. На першому місці за запасами крейди знаходиться Донецька

область.

В Україні необмежені запаси формувальних пісків – кварцових. Вони розташовані в Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій та деяких інших областях.

В країні 36 родовищ цементної сировини. Найбільші запаси цієї сировини розташовані в Донецькій, Харківській, Львівській, Чернігівській, Рівненській, Хмельницькій областях, в Криму.

Значні запаси облицювального каменю – гранітів, габро, лабрадоритів. Найперспективнішими родовищами граніту є: Жежелівське (Вінницька обл.), Старобабанське (Черкаська обл.), Богуславське (Київська обл.) тощо. До цінних облицювальних каменів належать лабрадорити Головинського, Горбулівського та інших родовищ Житомирської області. Значні ресурси мармуровидного вапняку і мармуру зосереджені в Закарпатській області, в Криму, на Житомирщині тощо.

В Україні значні запаси дорогоцінного й напівдорогоцінного каменю – берилів, топазів, бурштину, аметисту, гірського кришталю, моріону, агату, халцедону, сердоліку, яшми тощо. Світове визнання має Володар-Волинське родовище топазів і берилів. Цінні самоцвіти залягають також в Криму, Карпатах, на Донбасі. Перспективними для видобутку бурштину є Житомирська, Рівненська і Волинська області.

Найбільшу частку в сумарному ПРП областей мінеральні ресурси складають в Донецькій (72,8 %), Луганській (73,8 %) та Дніпропетровській (68,9 %) областях, а найменшу – у Волинській (1,0 %), Тернопільській (1,2 %), Херсонській (1,6 %) областях.

Водні ресурси України. Україна недостатньо забезпечена водними ресурсами. Запаси прісних вод на одного мешканця становлять лише 1 тис. м³. Це одне з останніх місць в Європі (в Європі – 4,6 тис. м³, у світі – 8,2 тис. м³).

Перше місце серед водних ресурсів займають річки. Загальні водні ресурси поверхневого стоку України становлять 209 км³. Всього на території України розташовано близько 73 тис. водотоків, але це переважно малі річки. З них тільки 125 мають довжину більше 100 км, в т.ч. 8 – довжину більше 500 км.

Чималі запаси водних ресурсів України зосереджені в озерах, яких нараховується близько 3 тис., у т.ч. 30 озер площею понад 10 км². В озерах акумулюється близько 11 км³ води, з яких 2,5 км³ – прісна. В Україні також

створено понад 1057 водосховищ (найбільші з них на Дніпрі) та понад 27 тис. ставків.

В Україні розташовані значні болотні масиви загальною площею 1,2 млн. га. Переважна їх більшість розміщена на Поліссі.

Ресурси підземних вод становлять 21 км³/рік і концентруються в трьох артезіанських басейнах – Волино-Подільському, Дніпровсько-Донецькому та Причорноморському.

Найбільшу частку в сумарному ПРП областей України водні ресурси займають в Івано-Франківській (33,3 %) та Закарпатській (31,5 %) областях, а найменшу – в Дніпропетровській і Донецькій (по 4,8 %) та Луганській (6,8 %) і Вінницькій (9,7 %) областях.

Земельні ресурси України. До земельних ресурсів належать землі, які використовуються або можуть бути використані для промисловості, транспорту, сільського і лісового господарства, містобудування тощо. Практично вся поверхня України придатна для промислового, транспортного та сільськогосподарського освоєння. Адже, 95 % її території має рівнинний рельєф. Дуже важлива особливість земельних ресурсів полягає у тому, що верхній тонкий шар землі – ґрунти – мають природну родючість. Найродючішими і найбільш поширеними ґрунтами в Україні є чорноземи, які займають 40 % загальної площі країни.

В Україні частка сільськогосподарських угідь у загальній структурі земель становить 70 % (41,7 млн. га), з них близько 62 % (26 млн. га) займають орні землі.

Найбільшу частку в сумарному ПРП областей України земельні ресурси займають у Вінницькій (79,1 %), Тернопільській (75,0 %), Хмельницькій (72,6 %), Одеській (71,8 %) та Кіровоградській (70,3 %) областях, а найменшу – в Луганській (13,8 %), Донецькій (16,8 %), Закарпатській (19,4 %), Дніпропетровській (21,3 %) областях.

Рослинні ресурси України. До рослинних природних ресурсів належать вищі рослини, гриби, мохи, лишайники, водорості, які використовуються або запаси яких є потенційною сировиною для технічної, харчової, кормової, лікувальної галузей, виконання природоохоронних, санітарно-гігієнічних, рекреаційних функцій. Виняткове значення мають лісові ресурси.

Україна належить до територій з недостатньою лісистістю. Загальна площа лісового фонду України становить близько 10 млн. га, в т.ч. вкрита лісом

– 8,6 млн. га (14,3%).

Найбільш забезпечені лісовими ресурсами області, розташовані на території Українських Карпат та Українського Полісся. Саме в них лісові ресурси мають найбільшу питому вагу в їх сумарному ПРП в Україні. До таких областей відносяться Івано-Франківська (17,6%), Закарпатська (17,4%), Волинська (16,2%) та Рівненська (16,1%). Найменш залісеними є області степової зони України: Дніпропетровська (0,3%), Донецька (0,4%), Миколаївська (0,5%), Запорізька (0,7%) та Луганська (0,8%).

Фауністичні ресурси України. До фауністичних ресурсів відносяться сукупність усіх видів тварин, які використовуються людиною, виконують суттєві ландшафтно-генетичні, геоекологічні функції, є об'єктом господарювання, відновлення та охорони. На використання ресурсів тваринного світу спеціалізуються мисливські, промислові господарства. В Україні мисливські угіддя займають близько 48 млн. га.

Найбільшу питому вагу в сумарному ПРП областей фауністичні ресурси мають у Херсонській (1,2%), Сумській і Полтавській (по 1,1%) та Чернігівській і Миколаївській (по 1,0%) областях, а найменшу – в Донецькій, Закарпатській, Івано-Франківській (по 0,1%), Луганській, Львівській, Тернопільській, Черновицькій (по 0,2%) областях.

Природно-рекреаційні ресурси України. Серед природних рекреаційних ресурсів можна виділити кліматичні, бальнеологічні, водні, біотичні (флористичні і фауністичні), орографічні, біосферні рекреаційні ресурси.

Найбільшим природно-рекреаційним потенціалом володіють АР Крим (29,8% від сумарного ПРП області) та Закарпатська область (28,6%), а найменшим – Дніпропетровська (4,3%), Луганська (4,6%) та Кіровоградська (4,8%) області.

Кліматичні ресурси України. Кліматичні ресурси характеризуються кількістю сонячного сяйва, тепла, вологи, вітровим режимом. Залежно від природокористування виділяють енергетичні, агрокліматичні, рекреаційні кліматичні ресурси. До енергетичних кліматичних ресурсів належить енергія вітру та сонячного сяйва, яку можна використовувати на вітрових та геліотехнічних електростанціях. Агрокліматичні ресурси характеризують запаси вологи в ґрунті, місячні суми температур повітря та атмосферних опадів. Рекреаційні кліматичні ресурси визначаються показниками, які зумовлюють сприятливість погодних умов для відпочинку, лікування, оздоровлення.

Для раціонального використання ПР важлива їхня комплексна суспільно-географічна оцінка. До неї входить:

- а) оцінка місцезнаходження ПР.
- б) оцінка освоєності території знаходження ПР.
- в) визначення знаходження певного ПР у так званому територіальному поєднанні природних ресурсів (ТППР).
- г) кількісна та якісна оцінка ПР.
- д) економічна оцінка ПР.
- є) оцінка можливостей комплексного і повного використання ПР.

Контрольні запитання:

1. Як співвідносяться поняття «природні умови», «природні ресурси» та «природно-ресурсний потенціал»?
2. Як класифікують природні ресурси України?
3. Які області найбільше і найменше забезпечені основними видами природних ресурсів?
4. Охарактеризуйте паливні, рудні, нерудні корисні копалини.
5. Дайте оцінку водним, лісовим, фауністичним, флористичним, рекреаційним ресурсам України.

Лекція 4. Етно-демографічні особливості України

План:

1. Характеристика демографічної ситуації:
 - 1.1. Природний рух населення
 - 1.2. Статеві-вікова структура населення
 - 1.3. Національний та релігійний склад населення
2. Розподіл та розміщення трудового потенціалу.
3. Особливості системи розселення.
4. Міграційні процеси та українська діаспора.

1. Чисельність населення України за підрахунками Всеукраїнського перепису населення 2001 р. становила 48 млн. 457 тис. осіб (на 1 січня 2014 р. – 45 млн. 426 тис.). За цим показником Україна займає 6 місце в Європі (без урахування РФ). Кількість міського населення складає 69 %, сільського – 31 %.

Щільність населення в середньому по країні становить 75,2 осіб/кв. км. Низький цей показник у Чернігівській області – 33,8 осіб/кв. км., високий у Донецькій області – 165,1 особи/кв. км.

Природний рух населення – це зміна чисельності і складу населення в результаті народжуваності і смертності. Коефіцієнт народжуваності за 2013 р. становив 11,1 ‰ і характеризується як дуже низький, який не забезпечує простого відтворення населення. Коефіцієнт смертності залишається високим (вище середнього рівня) і становить близько 14,6 ‰, причому ситуація в сільській місцевості значно гірша, ніж у міських поселеннях. Найбільшого зменшення населення зазнають Чернігівська, Сумська, Полтавська, Луганська та Донецька області. В той же час у Закарпатській, Рівненській, Волинській областях та у місті Києві коефіцієнти природного приросту мали позитивні значення.

Середній вік населення України з 1989 по 2009 рік збільшився з 36,5 до 40,1 р. За цим показником країна входить до 15 найстаріших країн світу. Середня тривалість життя 71,37 роки (2013 р.). За цим показником Україна стоїть позаду багатьох країн Європи.

Частка чоловіків становила 46,3 %, жінок – 53,7 %. У дитячому і юнацькому віці приблизно однакова кількість дівчат і хлопців, але вже в середньому віці співвідношення поступово змінюється на користь жінок. У старшій віковій групі чоловіків майже у два рази менше, ніж жінок. Найвища частка людей старшої вікової групи у Чернігівській, Вінницькій, Полтавській, Черкаській, Житомирській областях. Найбільш «молодим» є населення Закарпатської, Рівненської, областей та м. Києва.

За даними Всеукраїнського перепису населення на території країни проживали представники понад 130 національностей і народностей. У складі населення України спостерігається яскраво виражена перевага двох національностей: 77,8 % українці і 17,3 % – росіяни. Загалом на території України проживають такі національні меншини: білоруси, євреї, молдовани, румуни, кримські татари та інші.

Українці переважають в усіх регіонах, крім Севастополя та АР Крим, де найчисельнішою етнічною групою є росіяни. Майже в усіх інших регіонах росіяни посідають друге місце за чисельністю і лише у двох – четверте: на Закарпатті (після українців, угорців і румун) та на Буковині (після українців, румун і молдован). Висока питома вага росіян спостерігається також у Донбасі

(38-39%). Найбільш етнічно строкаті регіони України – Чернівецька, Одеська, Закарпатська області та АР Крим.

2. На 1.01.2012 р. кількість населення України, зайнятого в усіх сферах економічної діяльності – 20,3 млн. осіб, із них у промисловості, будівництві, сільському та лісовому господарстві – 7,7 млн. осіб, в торгівлі та готельно-ресторанному бізнесі – 4,9 млн. осіб, в інших сферах економічної діяльності – 7,7 млн. осіб. Скорочується частина зайнятого населення у галузях матеріального виробництва і у невиробничій сфері. На 1.01.2012 р. найменшим рівень зайнятості був у Івано-Франківській (54,1 %), Тернопільській (55,5%), Закарпатській (57,5 %), областях. Найбільша частка зайнятого населення спостерігається у м. Києві (64,5 %) та у м. Севастополі (62,2 %), в АРК (62,1 %), Дніпропетровській (61,4 %) та Харківській (61,2 %) областях.

3. Населення України проживає в міських (міста та селища міського типу) і сільських поселеннях. На 1.01.2014 р. в Україні нараховувалось 460 міст, загальна кількість міських поселень – 1345. Кількість селищ міського типу (смт.) в Україні скорочується. На початок 2013 р. їх чисельність складала 885. Нині в Україні налічується 3 міста-мільйонера – Київ, Харків, та Одеса. На початок 2013 р. в Україні нараховувалось 28 397 сільських населених пунктів. Кількість сільських поселень в Україні постійно скорочується.

4. В Україні мають місце різні види міграцій: регіональні, міжрегіональні, міждержавні. Причини міграцій: економічні, політичні, релігійні, соціальні тощо.

Міграція – механічний рух населення, переїзд людей з одних місць постійного проживання в інші, з країни в країну.

Більшість зовнішніх міграцій направлено в Польщу, Іспанію, Італію, Чехію, США, Ізраїль, а також у країни СНД, насамперед у Росію. Основним реципієнтом у міжрегіональному обміні населення є м. Київ. Позитивне сальдо міжрегіональних міграцій у 2013 р. спостерігалось у Київській, Одеській, Харківській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях, а також в АРК і містах Києві та Севастополі.

Діаспора – це розселення значної частини народу поза його етнічною територією внаслідок добровільної чи примусової еміграції.

Українська діаспора нині існує в 32 країнах світу і налічує 8,9 млн. осіб. Найбільші українські діаспори сформувались у Росії, Канаді, Казахстані, США, Польщі, Молдові, Бразилії, Австралії, та інших країнах світу.

Контрольні запитання:

1. Назвіть чинники розміщення населення України та охарактеризуйте сучасну систему розселення.
2. Чим зумовлена сучасна демографічна ситуація в Україні?
3. Визначить основні тенденції природного руху населення України.
4. Які основні причини міграції населення та куди направлені основні міграційні потоки? Як і коли сформувалась українська діаспора?
5. Назвіть проблеми функціонування трудового потенціалу України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

ЗА I МОДУЛЕМ:

1. Пригадайте, що є об'єктом дослідження соціальної географії та чим відрізняється об'єкт дослідження соціальної географії та економічної географії.
2. Сформулюйте завдання курсу економічної і соціальної географії України. Які перспективні напрямки ви можете назвати?
3. Із якими географічними науками тісно пов'язана економічна і соціальна географія України? Наведіть приклади.
4. Наведіть приклади взаємодії економічної і соціальної географії з іншими не географічними науками.
5. Доведіть, що територія України є компактною.
6. Які природні умови в Україні найбільш сприятливі для господарської діяльності людини?
7. Коли і які території увійшли до складу України?
8. Як ви вважаєте, на яких ділянках кордону існують проблеми його делімітації.
9. Назвіть назви столиць країн-сусідів України.
10. Назвіть позитивні та негативні риси ЕГП України.
11. Назвіть військово-політичні організації до складу яких входить Україна.
12. Назвіть економічні блоки до складу яких входить Україна.
13. Які фактори впливають на розміщення населення по території України?
14. До якої раси, мовної родини та мовної групи належать українці?
15. Які чинники впливають на збільшення або зменшення життя людини?
16. Які типи сільських поселень є в Україні?

17. Чи можлива повна зайнятість трудових ресурсів в країні та за яких умов?
18. Охарактеризуйте динаміку кількості населення України.
19. Що являє собою механічний рух населення? Назвіть різні види міграцій. Як вони впливають на динаміку населення в Україні?
20. Охарактеризуйте національний склад населення України. Визначить основні райони компактного проживання представників різних національних груп.
21. Визначте причини виникнення української діаспори та її географію. Які існують взаємозв'язки з українською діаспорою.

МОДУЛЬ 2. Особливості територіальної організації господарства України та її окремих регіонів.

Лекція 1. Загальна характеристика господарства України.

План:

1. Поняття про господарство і національний господарський комплекс.
2. Основні риси галузевої структури господарства.
3. Сучасні проблеми розвитку територіальної організації господарства.

1. *Господарство* – це сукупність природних, інтелектуально-професійних і створених людиною засобів, які зайняті у виробництві товарів і надання різного виду послуг з метою створення умов і засобів життя.

Економіка України – це сукупність територіально взаємозв'язаних галузей матеріального виробництва і невиробничої сфери.

Господарство України носить багатогалузевий характер, для нього характерне сполучення крупного потенціалу промисловості та сільського господарства з добре розвинутими всіма видами транспорту, а також комплексом галузей невиробничої сфери, у тому числі з природно-рекреаційним комплексом.

Перше місце в матеріальній сфері виробництва належить промисловості (71% валового продукту України). Частка зайнятих у цій сфері постійно знижується. Така структура господарства є недосконалою.

До основних факторів формування господарства України варто віднести:

- високу господарську освоєність території;
- різноманітний природо-ресурсний потенціал;
- значний трудовий потенціал;
- сприятливе ЕГП та ТГП;
- історичні особливості розвитку.

2. Економіка України – складна економічна система, яка має територіальну і галузеву структуру.

Галузева структура господарства – це склад, співвідношення та зв'язки між окремими галузями країни (поділ її господарства на окремі галузі).

Територіальна структура господарства – це склад і співвідношення виробництв, особливості їх розміщення в різних частинах країни і зв'язки між ними.

Розглядаючи структуру господарства України, можна відмітити, що головними компонентами є виробнича і невиробнича сфери, кожна з них виконує власні функції, грубо кажучи перша виробляє товари, друга – послуги для забезпечення потреб держави. В Україні переважає виробнича сфера та існує повільна тенденція до збільшення питомої ваги невиробничої. Велика перевага виробничих галузей над невиробничими свідчить про низьку ефективність використання основних виробничих фондів та дуже низьку продуктивність праці, що вимагає зосередження тут значної кількості трудових ресурсів.

Виробнича сфера – сфера матеріального виробництва, у середовищі якої здійснюється виробництво матеріальних благ з участю інфраструктури, що обслуговує це виробництво. Її формують галузі промисловості, сільське господарство, лісове господарство, транспорт, матеріально-технічне постачання, заготівля і збут тощо.

Галузь промисловості – це сукупність підприємств, що виділяються на основі єдності економічного призначення їх продукції, однорідності сировини і матеріалів, які споживаються, спільності технологічних процесів, своєрідності професійного складу тощо.

Невиробнича сфера – сукупність галузей господарства та видів діяльності людей, що надають необхідні послуги суспільству та безпосередньо не пов'язані зі створенням матеріальних благ. До невиробничої сфери зазвичай відносять: апарат органів державного та громадського управління,

пасажирський транспорт і зв'язок, житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування, охорону здоров'я, спорт, соціальне забезпечення, освіту, культуру, науку, мистецтво, сферу фінансів, кредитування, страхування.

Міжгалузеві-виробничі комплекси – це сукупність декількох галузей, які виробляють взаємозамінну продукцію або послідовно переробляють певну вихідну сировину, включаючи її добування (лісовиробничий, агропромисловий, будівельний), або ж розв'язують важливу загальнодержавну економічну, соціальну чи іншу проблему (військово-промисловий, рекреаційний, продовольчий комплекси тощо).

Основною формою просторової організації галузей господарства України виступають *територіально-виробничі комплекси*, які є прогресивною формою регіональної організації матеріального виробництва, сфери обслуговування населення, його розселення і виступають у вигляді взаємопов'язаного поєднання на різноманітних регіональних рівнях об'єктів господарської діяльності.

Найбільшими територіально-виробничими комплексами в Україні є:

– *Донецький (Донбас)*, основу якого складають промислові вузли: Донецько-Макіївський, Маріупольський, Стахановський, Горлівсько-Єнакіївський, Краматорсько-Слов'янський, Лисичансько-Рубіжанський, Луганський. Даний ТВК спеціалізується на галузях важкої індустрії (енергетиці, металургії, важкому машинобудуванні, хімічній промисловості), а також АПК;

– *Придніпровський* (Дніпропетровсько-Дніпродзержинський, Запорізький, Криворізький та ін.);

– *Причорноморський* (Одеський, Миколаївський, Херсонський, Керченський, Сімферопольський);

– *Прикарпатський* (Івано-Франківський, Чернівецький, Дрогобицько-Бориславський, Стрийський).

3. Невідповідність між практично безмежними можливостями української економіки і сучасним її станом очевидна. Основна причина – криза в економіці України, яка полягає в тому, що в перші роки після проголошення незалежності не були здійснені реальні економічні реформи.

У господарстві й дотепер переважають енерго- і матеріаломісткі, екологічно небезпечні виробництва. Багато підприємств випускають продукцію

низької якості і високої собівартості, яка є неконкурентоспроможною на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Далека від досконалості і територіальна організація господарства, що дісталась Україні у спадок від колишнього СРСР. В одних районах зосереджені значні виробничі потужності, інші території – відстають у економічному розвитку. Неоптимальні й господарські зв'язки. Гострою є проблема втрати Україною власного внутрішнього ринку. Законодавство нашої країни не захищає вітчизняного виробника від іноземних виробників.

Контрольні запитання:

1. Порівняйте поняття «міжгалузевий комплекс» і «галузь промисловості». Яке поняття є більш ширшим?
2. Розтлумачте поняття «промисловий пункт», «промисловий центр», «промисловий вузол» та «промислова агломерація».
3. Назвіть основні риси розвитку господарства України на сучасному етапі.
4. Які галузі виробничої сфери найбільше розвинуті в Україні?
5. Що таке невиробнича сфера?
6. Які основні проблеми територіальної організації господарства України?

Лекція 2. Паливно-енергетичний комплекс України

План:

1. Поняття «ПЕК», його структура, місце і роль у господарському комплексі держави.
2. Паливна промисловість: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.
3. Електроенергетика: галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.

1. *Паливно-енергетичний комплекс* складається з групи галузей і підгалузей промислового виробництва, що спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці та споживанні твердого мінерального, рідкого і газоподібного палива, виробництві, передачі і використанні електроенергії і тепла.

Розглядаючи структуру ПЕК України, можна виділити дві групи галузей (основних і другорядних), які безпосередньо взаємопов'язані і функціонують в комплексі. Серед головних галузей виділяють паливну промисловість і електроенергетику, кожна з яких включає підприємства, які спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці, споживанні палива, виробництві, передачі і використанні електроенергії та тепла.

2. *Паливна промисловість* – комплекс галузей гірничодобувної промисловості, які займаються видобутком і переробкою різних видів паливно-енергетичної сировини. На території України розвинені такі галузі паливної промисловості: вугільна, нафтова, газова, торф'яна.

Вугільна промисловість. Вона представлена видобутком кам'яного і бурого вугілля. Частка вугілля в паливно-енергетичному балансі України складає приблизно 75 %, що є одним з найвищих показників у світі. Вугільна промисловість є базою для розвитку електроенергетики, металургії, коксохімії. Основні поклади кам'яного вугілля зосереджені в Донецькому і Львівсько-Волинському басейнах, бурого вугілля – у Дніпровському буровугільному басейні.

Нафтова промисловість – це галузь паливно-енергетичного комплексу, яка займається видобутком, очищенням та переробкою нафти. Основні родовища нафти зосереджені в Карпатській і Причорноморсько-Кримській нафтогазоносних провінціях, Дніпровсько-Донецькій нафтогазоносній області. Нафтопереробні заводи розміщені у містах Кременчук, Лисичанськ, Львів, Надвірна, Дрогобич, Одеса, Бердянськ, Херсон. Основні нафтопроводи: «Дружба», Самара-Лисичанськ-Кременчук-Херсон (з відгалуженням на Одесу), Одеса-Броди-Гданськ. Україна задовольняє свої потреби у нафтопродуктах на 10-13 %. Значну частину нафти Україна імпортує з Росії.

Газова промисловість – це галузь паливно-енергетичного комплексу, яка займається видобутком, очищенням та переробкою газу. Перша промислова розробка газу в Україні датується 1924 р. Найбільші газові родовища України розташовані у межах Донецько-Придніпровської нафтогазоносної провінції: Шебелинське, Єфремівське (Харківська обл.), Західно-Хрестищенське (Полтавська обл.) Близько 1/5 частини видобутку природного газу України зосереджено в Передкарпатті: Дашавське, Залужанське (Львівська обл.), Косівське (Івано-Франківська обл.) родовища. В останні роки Україна почала активний видобуток газу на шельфі Чорного моря: Одеське, Голицинське,

Штормове та інші родовища. Крім того, розпочались роботи з освоєння в Україні сланцевого газу. Зокрема, влітку 2013 року в Харківській області розвідувальне буріння на свердловині «Біляївська-400», яке вела компанія «Shell» в рамках договору про спільну діяльність з ПАТ «Укргазвидобування», підтвердило наявність запасів сланцевого газу.

По території України пролягли численні газопроводи: Шебелинка-Харків, Шебелинках-Полтава-Київ, Шебелинка-Дніпропетровськ-Кривий Ріг-Одеса-Кишинів та інші. Україна має значні перспективні нафтогазоносні площі.

Торф'яна промисловість розвивається на півночі України, у Поліссі (Чернігівська, Рівненська, Львівська, Житомирська, Волинська обл.). Використовують його як місцеве паливо в сільській місцевості, на скляних, порцеляно-фаянсових, харчових підприємствах. Для поліпшення транспортування з нього виготовляють торфобрикети (Чернігівська, Житомирська, Львівська обл.).

Сланцева промисловість. На півдні Кіровоградської, південному заході Хмельницької, півдні Черкаської областей виявлені мало вичерпані поклади горючих сланців. Їх загальні запаси становлять 3,7 млрд. т. Сланці – джерело палива для ТЕС, цінна сировина для хімічного виробництва. Промисловий видобуток горючих сланців майже не проводиться, очевидно, їх варто розглядати як один з вітчизняних резервів отримання енергоносіїв.

Уранова та уранозбагачувальна галузі. В Україні поклади уранових руд містяться поблизу м. Жовті Води (Дніпропетровська обл.), Кіровоградській області. За експертною оцінкою загальні запаси уранових руд становлять приблизно 50 тис. т. Але ці руди низької якості й не можуть забезпечити запити діючих в Україні реакторів. Саме тому руду, збагачену до концентрації 5-6 % Україна отримує з Росії.

3. *Електроенергетика* – основа розвитку економіки. Електроенергію в Україні виробляють теплові, гідравлічні, гідроакumuлюючі й атомні електростанції. Загалом енергетика України базується на 41 % на природному газі, на 24,3 % - на вугіллі, на 18,4 % - на нафтопродуктах, на 12,5 % - на ядерному паливі. Річне виробництво електроенергії - 180 млрд. кВт/годин. Україна входить в число ведучих країн світу з виробництва електроенергії (8 місце в світі). Головний споживач електроенергії – промисловість (60 %), комунальне господарство (17 %), сільське господарство (12 %), транспорт (7,5 %), інші галузі – 5 %.

За результатами 2011 року було в Україні було вироблено електроенергії близько 193,9 млрд. кВт/годин, з яких 57,5 % тепловими електростанціями, 29,6 % – атомними, 12,4 % – гідроелектростанціями, 0,3 % – сонячними електростанціями, 0,2 % – вітровими електростанціями.

Теплові електростанції працюють на вугіллі, газі і мазуті. Найбільші ТЕС розташовані в Донбасі – Вуглегірська (3,6 млн. кВт/годин), Луганська (2,0 млн. кВт/годин); в Придніпров'ї – Запорізька (3,6 млн. кВт/годин), Криворізька (3,0 млн. кВт/годин) тощо. У західних областях України функціонують Бурштинська (2,4 млн. кВт/годин) та Добротвірська ДРЕС. У Вінницькій області збудовано Ладизинську (1,8 млн. кВт/годин) ДРЕС, у Київській – Трипільську (1,6 млн. кВт/годин), у Харківській – Зміївську (2,4 млн. кВт/годин) ДРЕС.

Основу гідроенергетики України складає каскад гідроелектростанцій на Дніпрі, загальною потужністю 3,8 млн. кВт/годин, у т.ч. Київська ГЕС і Київська ГАЕС, Канівська ГЕС, Кременчуцька ГЕС, Дніпродзержинська ГЕС, ДніпроГЕС, ДніпроГЕС-2 та Каховська ГЕС. Споруджується Дністровський гідровузол, в якому вже діє Дністровська ГЕС-ГАЕС. На малих річках України функціонують 55 гідроелектростанцій невеликої потужності.

Атомні електростанції будують у районах із дефіцитом паливних ресурсів. На території України працюють Запорізька, Південноукраїнська, Рівненська, Хмельницька АЕС. Чорнобильська АЕС закрита у 2000 році. АЕС орієнтовані винятково на споживачів.

На території України створені Донбаська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Кримська, Львівська, Вінницька й Одеська енергосистеми, які об'єднані між собою. Найпотужніша лінія електропередачі Донбас-Вінниця-Альбертірша (Угорщина) напругою 750 кВт. дозволяє експортувати електроенергію до країн Європи.

В останні роки в Україні поступово нарощуються темпи використання нетрадиційних видів енергії – сонячної та вітрової. Зокрема, у грудні 2011 року, австрійська компанія «Activ Solar» завершила будівництво в Криму останньої, п'ятої, 20-мегаватної черги сонячного парку Перово, в результаті чого його сумарна встановлена потужність зросла до рекордних 100 МВт.

Існуючі на сьогоднішній день в Україні потужності вітрових електростанцій перевищують 51 МВт, а з моменту, коли запрацювала перша вітчизняна вітрова електростанція, вироблено понад 80 млн кВт·год.

електроенергії. За оцінками фахівців, загальна потенційна потужність української вітроенергетики становить 5000 МВт. Найбільшими ВЕС в Україні є Донузлавська, Євпаторійська (АРК), Новоазовська (Донецька обл.), Східницька (Львівська обл.).

Також значні потенційні ресурси в Україні має геотермальна енергія. Районами її можливого використання є Крим, Закарпаття, Прикарпаття, Донецька, Запорізька, Полтавська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області.

За різними оцінками потенційні ресурси геотермальної енергії України можуть забезпечити роботу геотермальних електростанцій загальною потужністю 200-250 млн. кВт і систем теплопостачання загальною потужністю 1,2-1,5 млрд. кВт (з періодом роботи станцій до 50 років).

Прогнозні експлуатаційні ресурси термальних вод України за запасами тепла еквівалентні використанню близько 10 млн т у.п. на рік. Зокрема, у с. Янтарне (АРК, Червоногвардійський район) підготовлено проект геотермальної станції (2003 р.). У Джанкойському районі (с. Медведівка) функціонує експериментальний модуль геотермальної станції.

Варто зазначити, що територіальну організацію зумовлює принцип розміщення підприємств галузі, що досліджується. Так, здебільшого ТЕС та ГЕС орієнтуються в своєму розміщенні на наявність сировини, що призводить до нерівномірного розташування територією; АЕС – на споживача, що більш менш згладжує територіальні розбіжності і забезпечує певні райони необхідним продуктом ПЕК.

Контрольні запитання:

1. Визначить роль та значення ПЕК у розвитку господарського комплексу України.
2. Охарактеризуйте структуру ПЕК України.
3. Які галузі ПЕК України вважаються пріоритетними для розвитку економіки нашої країни?
4. Розкрийте принципи розміщення електростанцій України?
5. Які основні проблеми і перспективи ПЕК України?
6. Розкрийте значення альтернативних джерел енергії для подальшого розвитку ПЕК України.

Лекція 3. Територіальна організація металургійного комплексу України

План:

1. Поняття «металургійний комплекс», його структура, місце і роль у господарському комплексі держави.
2. Чорна металургія: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.
3. Кольорова металургія: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.

1. *Металургійний комплекс.* У металургійний комплекс входять чорна і кольорова металургія, які охоплюють усі стадії технологічних процесів: від добування та збагачення сировини до одержання готової продукції у вигляді чорних і кольорових металів та їх сплавів.

Металургійний комплекс – це взаємообумовлене поєднання наступних технологічних процесів: добування та збагачення сировини; металургійну переробку (одержання чавуну, сталі, прокату чорних і кольорових металів); виробництво сплавів; коксохімічне виробництво; утилізацію відходів основного виробництва й одержання з них вторинних видів продукції. Основною формою суспільної організації виробництва в галузі є комбінування. Типи виробництв у металургійному комплексі: комбінати повного циклу, комбінати неповного циклу, гірничо-збагачувальні комбінати (ГЗК).

Підприємства повного циклу тяжіють або до джерел сировини (Придніпров'я), або до споживача і джерел палива (Донбас), або знаходяться між ними (Приазов'я). Підприємства не повного циклу металургії розміщуються там, де є машинобудівні заводи. Виплавка на них здійснюється з привозного металу, металобрухту, відходів машинобудування.

До металургійного комплексу належить також коксохімія, виробництво вогнетривів, будівельних конструкцій із металу, електродів тощо.

2. *Чорна металургія* – галузь важкої промисловості, до якої відносяться підприємства з видобутку і збагачення рудної і нерудної сировини для чорної металургії, з виробництва вогнетривів, продуктів коксохімічної промисловості, чавуну, сталі, прокату, феросплавів, труб сталевих і чавунних та інших виробів

(рейкових кріплень, білої жерсті, оцинкованого заліза), металевих порошків чорних металів.

Найбільші залізорудні басейни – Криворізький (Дніпропетровська обл.), Керченський залізорудний басейн. Триває освоєння родовищ Кременчуцького (Полтавська обл.) та Білозерського (Запорізька обл.) залізорудних районів. ГЗК: Південний, Криворізький, Центральний, Північний та Інгулецький.

Великі коксохімічні комбінати Донбасу, а також Придніпров'я розміщені у Макіївці, Маріуполі, Горлівці, Стаханові, Запоріжжі, Дніпродзержинську, Кривому Розі, Дніпропетровську.

Чорна металургія в Україні набула розвитку в межах Південної вугільно-металургійної бази. В її межах сформувалися і функціонують три промислових райони чорної металургії, які виділяють залежно від факторів розміщення:

1. Придніпровський, де розміщення чорної металургії спочатку орієнтувалося на родовища залізної та марганцевої руди;

2. Донецький промисловий район – розміщення підприємств орієнтується на наявність коксівного вугілля;

3. Приазовський – розміщення підприємств орієнтується на шляхи транспортування коксівного вугілля Донбасу та залізної руди Керченського півострова.

3. *Кольорова металургія* – галузь металургійного комплексу, яка включає видобуток і збагачення руд кольорових металів, виробництво і обробку кольорових металів та їх сплавів.

Провідними галузями кольорової металургії України є алюмінієва, цинкова, магнієва, титанова, ртутна, феронікелева. Попутна продукція кольорової металургії – хімічні сполуки, мінеральні добрива, будматеріали і т.д. Розташування підприємств кольорової металургії зумовлене двома основними чинниками – сировинним й енергетичним.

Алюмінієва промисловість представлена Миколаївським глиноземним заводом, обсяги виробництва якого становлять 20 % кольорової металургії України, Запорізьким алюмінієвим заводом та заводом алюмінієвих сплавів («Інтерсплав») у Свердловську (Луганська обл.).

Титано-магнієва промисловість має власну сировинну базу. Потужний титано-магнієвий комбінат працює у Запоріжжі. Титан також виплавляють на Верхньодніпровському гірничо-металургійному комбінаті, розташованому у м. Вільногірську (Дніпропетровська обл.).

У Донбасі (електроенергетичний чинник) з імпоротної сировини виплавляють цинк (центром є м. Костянтинівка, Донецька обл.). Також виробляють свинець, мідний і латунний прокат (м. Артемівськ, Донецька обл.). Виробництво ртуті з місцевих покладів кіновару – давня спеціалізація Донецької області (м. Горлівка, Микитівський ртутний комбінат). Нещодавно створено Закарпатський розвідувально-експлуатаційний ртутний комбінат.

Побузький нікелевий завод (Кіровоградська обл.) переробляє місцеві окислені залізно-нікелеві руди. Основна його продукція – нікель і феронікель – використовується на металургійних і машинобудівних заводах Придніпров'я і Донбасу.

В Україні виділяють такі основні райони кольорової металургії:

1. Донецький, де підприємства орієнтуються на енергетичну базу теплових електростанцій.
2. Придніпровський, який характеризується великою енергетичною базою (Дніпровський каскад гідроелектростанцій) і наявністю водних ресурсів.
3. Побузький, який орієнтується на власну сировину (нікелеві руди півдня України), на Донецьке паливо (коксівне вугілля) і на гідроелектростанції півдня України.

У Західному регіоні України розташовані наступні центри кольорової металургії – Львів (вторинні кольорові метали), Калуш (магнієве виробництво на базі місцевої сировини), Вишкове у Закарпатській області (руть).

У Південному регіоні центрами кольорової металургії є Одеса (виробництво вторинних кольорових металів), Миколаїв (виробництво глинозему), Красноперекіпськ, де розташований Кримський завод двоокису титану.

Контрольні запитання:

1. Розкрийте роль та значення металургійного комплексу для розвитку господарства України.
2. Охарактеризуйте сировинну базу металургійного комплексу України.
3. Назвіть основні чинники розміщення підприємств чорної і кольорової металургії?
4. Охарактеризуйте територіальну структуру чорної і кольорової металургії України.

Лекція 4. Машинобудівний комплекс (МБК) України

План:

1. Поняття «машинобудівний комплекс», його структура, місце і роль у господарському комплексі держави.
2. Особливості і фактори розміщення основних галузей машинобудування.
3. Галузева і територіальна структура машинобудування України.
4. Сучасний стан галузі, проблеми та перспективи розвитку.

1. *Машинобудування* – комплекс багатьох взаємопов'язаних галузей, які виробляють машини, устаткування, інструменти для виробничою та невиробничої сфер, спеціальну оборонну техніку, а також різноманітні апарати і прилади побутового та культурного призначення для населення.

Продукція машинобудівного комплексу в загальному обсязі національного експорту становить майже п'яту частину і має тенденцію до зростання. Нині вона поставляється до 54 країн світу. Машинобудівний комплекс України є експортноорієнтованим та інвестиційно привабливим.

До складу машинобудівного комплексу України входять три великі групи галузей: машинобудування (16 комплексних інтегрованих галузей, 90 галузей та підгалузей), промисловість металевих конструкцій і виробів (14 галузей і окремих виробництв), ремонт машин та устаткування (16 галузей). Машинобудівний комплекс України нині формують майже 3000 підприємств (об'єднань).

Машинобудування забезпечує:

- задоволення споживчого попиту населення на різноманітні товари;
- прискорення темпів НТР;
- технічне переозброєння всього господарства;
- створення матеріально-технічної бази;
- підвищення продуктивності праці за рахунок технічного прогресу;
- оборону країни;
- працевлаштування.

2. Виділяють такі основні принципи територіальної організації машинобудування:

- орієнтація на сировину;
- орієнтація на трудові ресурси;
- орієнтація на споживача;
- орієнтація на наукові центри.

У машинобудуванні існують такі форми суспільної організації виробництва: спеціалізація, кооперування, комбінування, концентрація.

3. *Важке машинобудування*, що нині дає 30 % від загального обсягу товарної продукції. Для важкого машинобудування характерні підприємства низької трудомісткості, високої металомісткості, низької транспортабельності продукції та підприємства повного виробничого циклу, що випускають продукцію невеликими серіями.

Найбільшим підприємством галузі є ЗАТ «Новокраматорський завод важкого машинобудування» (Донецька область), ВАТ «Сумське НВО ім. Фрунзе». Потужні підприємства важкого машинобудування функціонують у Донецьку, Маріуполі, Кривому Розі, Горлівці, Харкові, Луганську, Дніпропетровську.

Транспортне машинобудування об'єднує підприємства, що виготовляють основні транспортні засоби – автомобілі, літаки, тепловози, електровози, залізничні вагони, морські та річкові судна, автобуси тощо. Автомобільні заводи України випускають автобуси (Львів, Черкаси, Луцьк, Бориспіль), великовантажні автомашини («АвтоКраз», Кременчук), малолітражні легкові автомобілі («Автоаз», Запоріжжя), автомобільні мотори (Мелітополь), мотоцикли (Київ), велосипеди (Харків, Чернігів).

Авіаційна промисловість орієнтується на кваліфіковану робочу силу, що зумовило розміщення її підприємств у Києві та Харкові.

До залізничного машинобудування належить виробництво пасажирських вагонів, яке зосереджене у м. Кременчук (Крюківський вагонобудівний завод), виробництво вантажних вагонів – Дніпродзержинськ, Стаханов, Маріуполь (залізничні цистерни).

Концерн «Крюківський вагонобудівний завод» освоїв випуск сучасних пасажирських вагонів, з яких укомплектовано перші швидкісні експреси «Харків-Київ», «Дніпропетровськ-Київ», а також – виробництво двосистемних швидкісних поїздів та поїздів для метрополітену.

В Україні велике значення має така галузь як суднобудування. Найбільшими центрами морського суднобудування є Миколаїв та Херсон. Суднобудування і судноремонт розвинуті також і в інших містах України, зокрема, найбільші центри зосереджені у Херсоні, Керчі, Феодосії, Севастополі, Одесі, Іллічівську, Маріуполі. У Києві виготовляють морські траулери та річкові судна.

Енергетичне машинобудування спеціалізується головним чином на виробництві енергетичних машин і теплообмінних апаратів, турбінних трубопроводів, устаткування для атомних електростанцій, дизельних моторів, генераторів. Підприємства галузі орієнтуються на райони виробництва металу та наявність кваліфікованої робочої сили. Основними центрами є: Харків (Харківський турбінний завод), Монастирище (Черкаська область) – виробництві парових і водогрійних котлів, Полтава (Полтавський турбомеханічний завод). Центри енергетичного дизелебудування зосереджені у Первомайську (Миколаївська область), Токмаку (Запоріжжя), Бориславі (Херсонська область). Запорізький енергомеханічний завод випускає промислові крани великої тоннажності.

Центрами виготовлення *металообробного обладнання*, зокрема верстатів, а також інструментів є міста Київ, Харків, Одеса, Житомир, Краматорськ, Львів, Бердичів. Виробництво ковальсько-пресових машин розміщене у Краматорську, Дніпропетровську, Одесі, Хмельницькому, Роздільній, Стрию. Промисловість зі створення штучних алмазів і абразивних матеріалів зосереджена у Полтаві, Львові, Запоріжжі, Києві, Іршаві (Закарпатська обл.). Виготовлення металообробного та деревообробного інструменту знаходиться у Запоріжжі, Хмельницькому, Вінниці, Харкові, Кам'янець-Подільському, Луганську.

Тракторобудування орієнтується насамперед на металургійну базу. Найважливішим центром тракторобудування є Харків. На випускові тракторних агрегатів спеціалізуються: Кіровоградський завод «Гідросила», Мелітопольський завод тракторних гідроагрегатів, Вінницький завод тракторних агрегатів, Чугуївський завод паливної апаратури. До спеціалізованих підприємств галузі належать: ВО «Київтрактородеталь», «Харківтракторозапчастина», Рівненський завод тракторних агрегатів тощо. Важливе значення має виробництво комбайнів. Зокрема, бурякозбиральні

комбайни виробляються у Тернополі та Дніпропетровську, кукурудзозбиральні – в Олександрії та Херсоні.

Райони машинобудування: Харківський (Харківська, Полтавська, Сумська обл.); Донецький (Донецька, Луганська обл.); Придніпровський (Дніпропетровська, Кіровоградська, Запорізька обл.); Центральний (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська обл.); Західний (Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Закарпатська обл.); Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька обл.); Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл., АРК).

4. Підприємства машинобудування по території України розміщені нерівномірно. Низький рівень розвитку галузі характерний для Західного і Поліського машинобудівних районів. Для вирішення проблем необхідно: забезпечення випереджаючих темпів випуску наукомісткої продукції високого технологічного рівня; забезпечення конкурентоспроможності продукції промисловості на внутрішньому та зовнішньому ринках, передусім продукції з високим ступенем переробки; збільшення обсягів випуску інноваційного обладнання для енергетичної, легкої, харчопереробної, медико-біологічної галузей тощо.

Контрольні запитання:

1. Розкрийте структуру МБК України.
2. Яке значення МБК для економіки України.
3. Назвіть галузі спеціалізації та основні центри машинобудування України.
4. Охарактеризуйте основні райони машинобудування України.

Лекція 5. Хімічний комплекс та лісова і деревообробна промисловість України

План:

1. Загальна характеристика хімічної промисловості України.
2. Особливості розвитку та розміщення галузей гірничо-хімічної промисловості, основної хімії та хімії органічного синтезу.
3. Структура і значення лісової промисловості.

4. Характеристика лісозаготівельної, лісопильної, деревообробної, целюлозно-паперової та лісохімічної промисловості.

5. Проблеми та перспективи розвитку галузей.

1. Хімічний комплекс належить до найскладніших міжгалузевих комплексів та складається з таких галузей як: гірничо-хімічна промисловість, основна хімія, хімія органічного синтезу.

Найважливішими техніко-економічними особливостями хімічної промисловості є: різноманітна сировинна база, складна галузева структура, значні витрати електроенергії, води та сировини на одиницю продукції, комбінування виробництва, кооперування з галузями, що виступають споживачами продукції хімічної промисловості.

2. До гірничо-хімічної промисловості входять галузі, пов'язані з видобуванням і збагаченням сировини для одержання переважно продукції основної хімії. Україна багата на гірничо-хімічну сировину: кам'яну і калійну солі, карбонати і фосфати, барит, бром, йод, борні руди, самородну сірку, ropні води, мінеральні фарби тощо.

Основна хімія виробляє різні види продукції, зокрема, неорганічні кислоти, соду, мінеральні добрива. Підприємства цієї галузі концентруються здебільшого у районах видобутку гірничо-хімічної сировини, вугілля та металургійних баз, а також поблизу центрів виробництва електроенергії. Основний продукт виробництва – сірчана кислота (Суми, Одеса, Вінниця, Горлівка). Серед мінеральних добрив основне місце належить виробництву азотних добрив (Рівне – ВАТ «Рівнеазот», Черкаси – ВАТ «Азот»). Основними центрами є: Сєверодонецьк (гранульована аміачна селітра), Горлівка (ВАТ «Концерн Стирол»), Дніпродзержинськ (азотнотуковий завод) тощо.

Виробництво фосфатних добрив орієнтується на споживача. Основні підприємства з виробництва фосфатних добрив зосереджені у Костянтинівні (суперфосфатний цех), Одесі (суперфосфатний завод), Вінниці (ВАТ «Хімпром», суперфосфатний завод), Сумах (ВАТ «Сумихімпром»).

Виробництво калійних добрив орієнтоване на сировину і зосереджене в районах залягання родовищ калійних солей (Калуш, Стебник). Основним споживачем продукції калійної промисловості є сільське господарство. Калійний завод концерну «Оріана» (Івано-Франківська область) проводить комплексну переробку всіх компонентів сировини.

Содове виробництво, зокрема, виготовленню кальцинованої та каустичної соди розміщене в районах видобування сировини, зокрема кухонної солі і вапняків. У Криму на базі ропи Сиваша у м. Красноперекопську працює содовий комбінат з випуску каустичної соди. А содові підприємства у Слов'янську (Донецька область) та Лисичанську (Луганська область) припинили свою роботу.

Хімія органічного синтезу – це узагальнена назва галузей, які працюють на основі переробки вуглеводнів і тих синтетичних сполук, які отримують з вуглеводнів, природного газу, нафти, вугілля. Орієнтується на вуглеводневу сировину, водні ресурси та енергетичну базу.

Виробництво синтетичних смол і пластмас зосереджено у Донецьку (поліхлорвінілові смоли і пластмаси), Сєверодонецьку (склопластики і пластмасові вироби), Луцьку, Запоріжжі, Сімферополі, Слов'янську.

Виробництво хімічних волокон характеризується високою матеріало-, енерго- і водомісткістю. Хімічні волокна поділяються на штучні, які виробляються із целюлози і синтетичні, які виробляються із синтетичних смол. Вони використовуються в авіакосмічній техніці, автомобілебудування, побуті. Найбільші підприємства розташовані в Києві (Дарницький шовковий комбінат), Черкасах (штучний шовк), Чернігові (штучні волокна).

Найбільшими центрами лакофарбової промисловості є Дніпропетровськ, Львів, Київ, Одеса.

В останні роки інтенсивно розвивається хіміко-фармакологічна промисловість, підприємства якої виробляють синтетичні лікарські засоби, медикаменти, вітаміни, антибіотики, кровозамінники, готові лікарські препарати тощо. В Україні функціонують Полтавський, Львівський, Донецький, Борщагівський та Дарницький хіміко-фармацевтичні заводи. Київське АТ «Індар» випускає інсулін, київське ВАТ «Фармак» – препарати для лікування хвороб щитовидної залози.

3. *Лісова промисловість* – це сукупність галузей і виробництв, підприємства яких заготовляють, проводять комплексну механічну та хімічну обробку й переробку деревини.

До лісового комплексу України відносять лісозаготівельну, деревообробну, целюлозно-паперову та лісохімічну промисловість.

Регіональні лісовиробничі комплекси (ЛВК) – міжгалузеві об'єднання взаємопов'язаних підприємств, які виробляють, заготовляють, переробляють продукти лісу на території та реалізують готову продукцію.

Головним принципом ведення лісового господарства є комплексність, що дає змогу проводити, крім відтворення лісових ресурсів, лісозаповідну, охоронну та екологічну діяльність, заготівлю сировини для лісохімії, ефективну переробку лісорубних решток тощо.

4. *Лісозаготівельна промисловість* належить до видобувних галузей промисловості, підприємства якої проводять лісосічні роботи, вивозять і сплавають деревину, здійснюють її первинну обробку.

Лісозаготівельна промисловість зосереджена у двох спеціалізованих районах: Карпатському і Поліському. Найбільше деревини заготовляють у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій, Волинській, Рівненській і Житомирській областях.

Лісопильне виробництво тяжіє до районів лісозаготівлі. Найбільшими лісопильними центрами є Чернівці, Вигода, Надвірна, Рожнятів (Івано-Франківська область), Рахів, Тересва (Закарпатська область), Сколе, Стрий (Львівська область), Ковель, Ківерці (Волинська область), Костопіль, Сарни (Рівненська область), Овруч, Коростень, Малин (Житомирська область).

Деревообробна промисловість. Підприємства цієї галузі займаються механічною та хіміко-механічною переробку заготовленої деревини та виготовляють з неї велику кількість матеріалів, зокрема, деревостружкові та деревоволокнисті плити, фанеру, меблі, будівельні матеріали.

Підприємства деревообробної промисловості розташовані в усіх областях України і характеризуються концентрацією, як у районах заготівлі лісу, так і в місцях використання готової продукції: у Карпатах, Прикарпатті, Закарпатті, Поліссі, де вона розвивається на власній сировині. Основними центрами є: Житомир, Шостка, Чернігів, Чернівці, Івано-Франківськ.

Центрами використання деревинних відходів, зокрема для виробництва деревостружкових і деревоволокнистих плит є Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Вигода, Свалява, Тересва, Костопіль та інші. Виробництво фанери розміщене в західному регіоні, зокрема у Львові, Чернівцях.

Целюлозно-паперова промисловість. Для її розвитку потрібно: наявність сировини, води, електроенергії та кваліфікованої робочої сили. Целюлозно-

паперова промисловість у нашій державі розвинена недостатньо. Її центрами є Жидачів (картонно-паперовий комбінат, Львівська область), Рахів (картонна фабрика, Закарпатська область), Херсон, Ізмаїл (целюлозний завод), Обухів (картонний комбінат, Київська область), Корюківка (фабрика технічного паперу, Чернігівська область), Малин (паперова фабрика, Житомирська область), Понінка (целюлозно-паперовий комбінат, Хмельницька область).

Лісохімічна промисловість є окремою підгалуззю лісового комплексу й об'єднує галузі, підприємства якої виготовляють понад 40 найменувань різних видів продукції: деревне вугілля, оцтову кислоту, каніфоль, скипидар, ефірну олію, формалін, метиловий спирт, кормові дріжджі тощо. Розміщення лісохімічних підприємств орієнтується в основному на лісопромислові райони та деревообробні центри. Основними центрами лісохімії є: Великий Бичків, Свалява (Закарпатська область), Вигода (Івано-Франківська область), Славута (Хмельницька область), Коростень (Житомирська область), Клевань (Рівненська область). Новою галуззю промисловості є *гідролізна*, що допомагає хімічно переробляти деревину та нехарчову сировину, з яких методом гідролізу виробляють етиловий і метиловий спирт, білкові дріжджі, кристалічний цукор (глюкоза) тощо. Сировиною для гідролісної промисловості є тирса та інші відходи деревообробної промисловості, подрібнена деревина, солома та ін. Основні підприємства галузі – це гідролізно-дріжджові заводи у Верхньодніпровську (Дніпропетровська область) та Запоріжжі. Окремі цехи і виробництва є в Одесі, Сімферополі, Василькові (Київська область), Кіровограді, Вінниці. Гідролізна промисловість кооперується з олійною та консервною промисловістю.

5. Про ступінь впливу хімічного комплексу на розвиток української економіки свідчить той факт, що в міжгалузевій структурі споживання хімічна продукція становить майже четверту частину. Хімічний комплекс нараховує понад 250 підприємств, на яких зайнято близько 220 тис. працівників, що становить 5,4 % всього промислово-виробничого персоналу країни. Для забезпечення зростання обсягів виробництва необхідно застосовувати нове, високопродуктивне обладнання, в тому числі у виробництві аміаку, сірчаної кислоти, синтетичних смол і пластмас. У зв'язку зі специфікою роботи хімічної промисловості виникає проблема переробки відходів.

У хімічному комплексі України виникла низка проблем які потребують негайного вирішення, зокрема: залежність від імпорту широкого спектру

сировини і напівпродуктів, технічне переозброєння більшості виробництв з метою зменшення енергомісткості, зменшення собівартості та підвищення якості та конкурентоспроможності продукції.

В державі склалася напружена ситуація із лісоматеріалами, папером, картоном та іншою продукцією з деревини. Все це призводить до інтенсивного неконтрольованого використання лісових ресурсів, що негативно впливає на стан лісів.

Варто звернути увагу на незадовільну забезпеченість лісового господарства частиною основних виробничих фондів – спеціальними транспортними засобами, машинами для заготівлі деревини, проведення лісогосподарських робіт, охорони лісів. Відсутність на озброєнні лісогосподарських підприємств багатоопераційних агрегатних машин не дозволяє запровадити у виробництво прогресивну екологічно зорієнтовану технологію асортиментної заготівлі деревини.

Раціональне використання та відтворення лісових ресурсів потребує створення повноцінної системи моніторингу лісів як комплексу безперервного спостереження, оцінки і прогнозу їх стану.

Контрольні запитання:

1. Схарактеризуйте галузеву структуру хімічного комплексу України.
2. Оцініть сировинну базу хімічного комплексу України.
3. Назвіть основні центри хімічної промисловості України.
4. Які особливості розвитку лісопромислового комплексу України.
5. Назвіть основні центри лісової промисловості України.
6. Визначить основні проблеми розвитку цих галузей.

Лекція 6. Агропромисловий комплекс України (АПК)

План:

1. Поняття АПК, його місце в економіці України.
2. Передумови та фактори розвитку АПК.
3. Галузева структура АПК.
4. Функціональна структура АПК.
5. Територіальна структура АПК.

1. *Агропромисловий комплекс (АПК)* – це сукупність взаємопов'язаних підприємств з вирощування, зберігання, заготівлі, транспортування, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, а також обслуговуючих та допоміжних підприємств та організацій.

Агропромислова інтеграція – це процес посилення зв'язків між виробництвом сільськогосподарської сировини, її зберіганням, транспортуванням, переробкою, та споживанням кінцевої продукції. Виділяють два типові види інтеграції: горизонтальна та вертикальна

АПК, поряд з промисловістю, відіграє провідну роль у господарстві, на його частку припадає майже 30 % національного доходу України та зайнято близько 25 % працюючих. Майже в третині областей України АПК займає провідне місце у господарстві, згідно з часткою у валовому внутрішньому продукті.

2. Серед факторів, які впливають на розвиток АПК України, пріоритетними є: система господарювання, характер виробничих відносин, рівень соціально-економічного розвитку країни, природні ресурси та структура земельного фонду, технічний рівень і стан основних фондів підприємств АПК, забезпеченість трудовими ресурсами, транспортно-географічні умови тощо.

3. *Галузева структура АПК:*

- сільське господарство (рослинництво і тваринництво);
- виробництво засобів виробництва;
- переробна промисловість (харчова і легка);
- виробнича інфраструктура;
- соціальна інфраструктура;
- підготовка кадрів та галузева наука.

У галузевій структурі АПК України провідне місце займає *сільське господарство*. У галузевій структурі сільського господарства виділяють рослинництво і тваринництво. Домінує рослинництво, на його частку припадає приблизно до 55 % усієї сільськогосподарської продукції.

Провідне місце в рослинництві займає *зернове господарство*. Зернові культури є основними в усіх сільськогосподарських зонах, особливо в Лісостепу і Степу. Головною зерновою культурою є озима пшениця. Основні райони вирощування цієї культури – Лісостепова, Степова зони і частково Полісся. Озима пшениця характеризується високою врожайністю, вибаглива до

ґрунтів (чорноземи, сірі лісові ґрунти). Значна концентрація посівів озимої пшениці в Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Кіровоградській, Харківській, Полтавській, Вінницькій, Одеській, Миколаївській, Херсонських областях України та Автономній Республіці Крим.

Яра пшениця використовується як страхова культура, коли доводиться пересіювати пошкодженні ділянки озимини.

Посіви жита займають близько 2 % площі зернових. Його вирощують на Поліссі, в Лісостепу, в Карпатах. Жито більш як удвічі поступається врожайністю озимій пшениці. Це морозостійка та посухостійка культура, яка любить дерново-підзолисті ґрунти.

Ячмінь – друга за розмірами посівних площ і за валовими зборами зерна яра зернова культура. За врожайністю ячмінь значно перевищує озиме жито. Озимий ячмінь вирощують у південній частині Степу та в передгірних районах Криму.

Третє місце в Україні за площею посівів посідає кукурудза. На неї припадає майже 15 % валового збору зерна. Це – досить врожайна, посухостійка з високою кормовою цінністю культура. Найкращі умови для її вирощування – північний і центральний Степ. Значні посіви кукурудзи зосереджені також у південній частині Лісостепу, Закарпатській, Чернівецькій і Одеській областях.

Велике значення в харчовому раціоні людини мають круп'яні культури – гречка, просо, рис. Але валові збори їх невеликі. В сумі вони становлять близько 3 % валових зборів зерна в країні. Найбільшу площу серед круп'яних культур займає гречка. Це одна з традиційних сільськогосподарських культур українського народу. Врожайність гречки невелика – близько 10 ц з 1 га. Сіють її здебільшого в Лісостепу і на Поліссі.

Просо вирощують переважно в Лісостепу і Степу. Це досить посухостійка культура. Основні площі під просом зайняті в степових районах, але найвища врожайність цієї культури – в Лісостепу. Рис як продовольчу культуру вирощують на поливних землях (чеки) у Миколаївській, Херсонській областях та в Криму.

Технічні культури займають 11 % у структурі посівних площ України. Більше 75 % посівних площ зосереджено в основній зоні вирощування цукрового буряка – лісостеповій, перш за все, в центральних її областях: Тернопільській, Вінницькій, Хмельницькій, Полтавській.

Провідні технічні культури України – цукрові буряки та соняшник. Вирощують також льон-довгунець, коноплі, хміль, тютюн. Україна є основною бурякосіючою країною світу. Вона посідає перше місце в світі за обсягами валових зборів цукрових буряків.

Соняшник – основна олійна культура нашої країни. За обсягами його вирощування Україна посідає перше місце у світі. Основні площі зосереджено у степових районах. Вирощують соняшник також у Лісостепу. Найвища концентрація посівів спостерігається в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій областях.

В Україні вирощують також і такі технічні культури, як хміль, тютюн, арахіс, лікарські рослини. Вирощування хмелю зосереджено переважно на Поліссі, де особливо виділяється Житомирська область. Планації тютюну поширені в Криму, Придністров'ї та на Закарпатті. Тютюн нижчої якості та махорку вирощують у Чернігівській, Полтавській та Сумській областях.

Провідною волокнистою культурою в Україні є льон-довгунець. Ця культура набула найбільшого поширення на Поліссі і в передгір'ях Карпат. В степових областях зосереджено основні площі льону-кучерявцю. З інших волокнистих культур поширені коноплі, канатник, кенаф тощо.

Найбільші площі сільськогосподарських угідь під картоплею на Поліссі та в Передкарпатті, особливо у Волинській, Рівненській, Житомирській, Чернігівській, Київській, Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях. Вирощують її також навколо великих міст та курортних зон.

Тваринництво – друга після рослинництва важлива галузь сільського господарства. Вона забезпечує населення цінними продуктами харчування – молоком, маслом, м'ясом, яйцями, а харчову промисловість – сировиною.

Тваринництво в Україні багатогалузеве. Основними його галузями є скотарство, свинарство, вівчарство і птахівництво. Скотарство розвивається у Поліссі, передгір'ях Карпат і достатньо забезпечених кормами областях Лісостепу. Тут переважають молочно-м'ясний та м'ясно-молочний напрями скотарства. Свинарство посідає друге місце. Найбільша густота поголів'я свиней у Вінницькій, Київській, Черкаській, Хмельницькій, Закарпатській, Чернівецькій областях. Спеціалізація цієї галузі в різних районах неоднакова, зокрема, на Поліссі і в Лісостепу переважають породи м'ясо-сального, а в Степу – сального напрямів.

Важливе місце серед галузей тваринництва займає птахівництво. Крім дієтичного поживного м'яса птахівництво дає яйця, а також пір'я і пух. Для галузі характерний найвищий у тваринництві рівень механізації і автоматизації. У структурі птахівництва переважає вирощування курей (94 %), розводять також качок, гусей та індиків.

4. Виділяються дві інтегровані групи спеціалізованих АПК: рослинницькі (зернопромисловий, буряко-цукровий, плодоовочеконсервний, картопле-спиртовий, виноградарський, льонопромисловий) і тваринницькі (м'ясо-, молоко-, птахопромисловий комплекси та рибоконсервний).

Серед рослинницьких комплексів особливу роль відіграє *зернопромисловий*. Він представлений борошномельною, круп'яною, хлібопекарською, макаронною, кондитерською галузями.

Провідне місце в АПК України займає *цукровобуряковий* та *плодоовочеконсервний* комплекси. У територіальному поділі праці бере активну участь і *олійно-жировий* комплекс, основою якого є виробництво та переробка соняшника. У цей комплекс входять також маргаринові, миловарні заводи, жирові комбінати. У двох районах – Поліському і Прикарпатському – розміщені підприємства *льонопромислового* комплексу. Більше 30 льонозаводів зосереджені у Волинській, Житомирській, Рівненській і Чернігівській областях. *Виноградо-виноробне* виробництво України концентрується на півдні України, в Криму та Закарпатті.

Молокопромисловий і *м'ясо-промисловий* АПК. До складу молокопромислового комплексу входять, крім молочного, маслопереробні, молочноконсервні й обслуговуючі виробництва. Основними виробниками є підприємства Київської, Вінницької, Чернігівської та інших областей.

У Лісостепу і Степу переважають м'ясний і м'ясо-молочний напрями скотарства та птахівництво. Останнє відіграє важливу роль у Криму.

Вівчарство в Україні розвивається в передгір'ях Карпат і в Степу. Забезпечує сировиною текстильну і хутряну промисловості.

Бджільництво зосереджене у Карпатах, лісостепових та степових областях.

5. *Інтегральна агропромислова зона* – територіальне поєднання всіх агропромислових продуктивних підкомплексів у межах однієї природно-господарської зони.

Інтегральний промисловий район – територіальне поєднання агропромислових підприємств у межах певної частини природно-господарської зони, для якої характерна підвищена концентрація виробництва додаткової товарної сировинної продукції.

Спеціалізований агропромисловий район – сукупність агропромислових підприємств одного виробничого циклу, на основі якого виробляється якийсь один вид додаткової товарної продукції, наприклад хмелярський агропромисловий район України.

Приміські АПК є інтегральними і спеціалізованими, в основі їх формування лежать переважно суспільно-географічні фактори і умови, тому вони як правило є азональними утвореннями навколо своїх „ядер-споживачів” – міських агломерацій і великих міст.

В Україні виділяють наступні агропромислові зони:

- Поліська агропромислова зона;
- Лісостепова агропромислова зона;
- Степова агропромислова зона;
- Агропромислова зона Карпат та Криму.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення поняття АПК.
2. Розкрийте роль та значення АПК в економіці України.
2. Назвіть передумови та фактори розвитку АПК.
3. Розкрийте галузеву структуру АПК.
4. Дайте характеристику агропромислових зон України.

Лекція 7. Соціальний комплекс України: територіальні та галузеві особливості розвитку

План:

1. Галузева структура і значення соціального комплексу.
2. Легка промисловість, структура, принципи розміщення і географія.
3. Сфера послуг, її розвиток і розміщення.
4. Транспортний комплекс України.

1. До соціального комплексу належить виробництво товарів народного споживання, а також сфера послуг. Найбільш активно розвиваються торгівля та побутове обслуговування. Окремі кризові явища сьогодні спостерігаються в легкій промисловості, освіті, охороні здоров'я, культурі. У соціальному комплексі України зареєстрована найбільша кількість підприємств приватної форми власності. Його значення постійно зростає.

2. Легка промисловість охоплює текстильну, трикотажну, швейну, шкіряну, взуттєву та інші галузі. При розміщені підприємства легкої промисловості орієнтуються на споживача, жіночі трудові ресурси і джерела сировини.

Текстильна промисловість представлена найбільшими підприємствами у Донецьку, Херсоні, Тернополі (бавовняні комбінати), Нікополі (прядильно-нитковий комбінат), а також Києві, Харкові, Полтаві та ін.

Центрами вовняної промисловості є Чернігів, Донецьк, Кривий Ріг, Одеса, Суми, Луганськ. Виробництво килимів зосереджено у Києві, Черкасах, Богуславі та ін.

Підприємства лляної промисловості розташовані у Житомирській, Рівненській, Львівській, Чернігівській областях.

Трикотажна промисловість випускає верхній одяг, білизну, шкарпетки. Підприємства зосереджені у Києві, Харкові, Львові, Житомирі, Одесі. Швейна промисловість розвинута майже у всіх великих містах.

У країні також активно розвивається хутрове виробництво (Балта, Одеська область; Жмеринка, Вінницька область, Харків), шкіряне і взуттєве виробництво (Київ, Луганськ, Одеса, Дніпропетровськ).

3. У сфері послуг найбільш поширеними є підприємства торгівлі і громадського харчування. Вони є у кожному населеному пункті. В останні роки їх мережа суттєво зростає.

Система закладів охорони здоров'я представлена лікарнями, поліклініками, медпунктами тощо. Найбільша кількість лікарів усіх спеціальностей зосереджена у Києві, Севастополі, АРК.

Установи рекреаційного господарства є практично у всіх регіонах України, проте, найбільшої концентрації вони досягають у Криму, Карпатах, на узбережжі Чорного та Азовських морів.

Найбільша кількість вищих навчальних закладів розташована у Харкові, Києві, Одесі, Донецьку, Дніпропетровську, Львові.

Мережа житло-комунальних підприємств і організацій забезпечує населення електроенергією, водою, каналізацією, сміттєпроводом тощо. В країні вона розвинута вкрай нерівномірно та має деякі проблеми реформування.

4. Транспортний комплекс – це поєднання різних видів транспорту, що обслуговує підприємства, організації та населення. В Україні розвинуті всі види транспорту. Залізний транспорт посідає перше місце серед інших видів транспорту за вантажообігом. Найбільші залізничні вузли – Харків, Київ, Дніпропетровськ, Львів, Ковель, Дебальцеве, Жмеринка, Знам'янка, Джанкой, Лозова, Ясинувата, Стрий, Коростень, Шепетівка, Фастів, Конотоп, ім. ТГТ. Шевченка та інші.

Автомобільний транспорт займає перше місце серед інших видів транспорту за пасажирообігом. Найкраще забезпечені автомобільними шляхами Донбас, Придніпров'я, Поділля.

Морський транспорт відіграє важливу роль у міжнародних зв'язках нашої країни. Найбільші порти – Одеса, Іллічівськ, Південний, Миколаїв, Херсон, Керч, Маріуполь, Бердянськ, Ізмаїл.

Повітряний транспорт має значні перспективи розвитку. Найбільші аеропорти розташовані у Києві, Харкові, Одесі, Сімферополі, Дніпропетровську, Донецьку, Львові.

Трубопровідний транспорт призначений для транспортування нафти, газу та інших рідких і сипучих речовин. Найбільший магістральний нафтопровід, який проходить територією України «Дружба». Газопроводи – «Дашава-Київ-Москва», «Шебелинка-Дніпропетровськ-Кривий Ріг-Одеса-Кишинів».

Міський транспорт представлений трамваями, автобусами, тролейбусами та метрополітеном. Трамваї обслуговують пасажирів у 24 містах України. Тролейбусне сполучення є у 47 містах. Метрополітен діє у Києві, Харкові та Дніпропетровську.

- Через територію України пролягають чотири транспортні коридори:
- Пан-європейський транспортний коридор № 3 – Берлін (Дрезден) - Вроцлав - Львів - Київ;
- Пан-європейський транспортний коридор № 5 – Трієст - Любляна - Будапешт - Братислава - Ужгород - Львів;
- Пан-європейський транспортний коридор № 7 – Дунайський (водний);
- Пан-європейський транспортний коридор № 9 – Гельсінкі - Санкт-

Петербург - Вітебськ - Київ (Москва) - Одеса (Кишинів) - Пловдів - Бухарест - Александрополіс (з 4-ма відгалуженнями).

Контрольні запитання:

1. Схарактеризуйте галузеву структуру соціального комплексу України?
2. Назвіть принципи розміщення основних галузей соціального комплексу України.
3. Схарактеризуйте основні центри легкої промисловості України.
4. Яке значення має сфера послуг для підвищення продуктивності праці населення країни?
5. Охарактеризуйте сферу послуг, її розвиток і розміщення по території України.
6. Дайте характеристику транспортного комплексу України.

**ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЗА
МОДУЛЕМ 2:**

1. Які галузі входять до складу виробничої сфери?
2. Які галузі входять до складу невиробничої сфери?
3. Назвіть елементи територіальної структури господарства.
4. Які форми організації виробництва характерні для господарства України?
5. Наведіть приклади промислових центрів, що спеціалізуються на виробництві чорних металів та кольорових металів.
6. Наведіть приклади промислових центрів, що спеціалізуються на виробництві продукції машинобудування.
7. Що таке ВВП? Від чого залежить його обсяг?
8. Що таке ВНП і як він формується?
9. Наведіть показники ВВП та ВНП в Україні на сучасному етапі розвитку?
10. Чи завжди на території України промисловість була однією з провідних галузей?
11. Які галузі промисловості України можна назвати традиційними?
12. Чи змінюється галузева структура промисловості з розвитком господарства в цілому? Наведіть приклади.

13. Доведіть, що промисловість – провідна галузь господарства України.
14. Які виробництва належать до добувних галузей промисловості?
15. Які чинники впливають на розміщення підприємств промисловості?
16. Як ЕГП впливає на розміщення підприємств промисловості?
17. Назвіть найбільші тепло-, гідро- та атомні електростанції України.
18. Які чинники впливають на розміщення електростанцій різних типів в Україні?
19. Які кольорові метали Вам відомі?
20. Які руди кольорових металів є в Україні? З якими геологічними структурами вони пов'язані?
21. Чи впливає розвиток кольорової металургії на НТП? Наведіть приклади.
22. Назвіть основні галузі машинобудування України та їх центри.
23. Що зараз «гальмує» розвиток машинобудування в Україні? Як можна запобігти цьому процесу?
24. Які галузі хімічної промисловості найбільше розвинуті в Україні? Чому?
25. Чому хімічне виробництво менш трудомістке, ніж інші?
26. Сформулюйте роль і значення лісової й деревообробної промисловості в господарстві України.
27. Які товари легкої промисловості випускають у вашій області? Чим це обумовлено?
28. Назвіть основні принципи розміщення підприємств харчової промисловості України.
29. До якої сфери в структурі економіки країни належить сільське господарство.
30. Як ви вважаєте, від яких умов залежить рівень розвитку сільського господарства території?
31. Які природні фактори впливають на розвиток і галузеву структуру сільського господарства країни?
32. Розкрийте роль та значення транспорту для розвитку господарства України.
33. Назвіть позитивні та негативні сторони різних видів транспорту.
34. Назвіть основні автомобільні та залізничні вузли України, річкові та морські порти, нафто- та газопроводи.

МОДУЛЬ 3. Особливості суспільно-географічного районування України

Лекція 1. Особливості суспільно-географічного районування України. Характеристика Донецького економічного району

План:

1. Схеми соціально-економічного районування території України (за В.А. Поповкіним, О.І. Шаблієм, М.І. Долішнім, М.М. Паламарчуком, Ф.Д. Заставним, М.Д. Пістуном).

2. Економіко-географічна характеристика Донецького економічного району (за типовим планом).

1. *Економічне районування* як метод наукового дослідження та регулювання територіальної організації господарства являє собою поділ території країни на окремі таксони – райони, що відповідають ознакам специфіки і цілісності. Воно здійснюється, виходячи з об'єктивних закономірностей територіального поділу праці, формування територіальних соціально-економічних комплексів різних масштабів і структури, необхідності збереження екологічної рівноваги та гармонійного розвитку економіки і культури району.

У 19-20 ст. в Україні науковці виділяли 3 макрорегіони (М. Драгоманов, С. Рудницький, В. Садовський) – Лівобережна Україна, Правобережна Україна, Причорноморська Україна (історико-географічний принцип).

На початку 1950-х років К.Г. Воблій виділяв 5 економічних районів: Центральний, Північно-Східний, Південно-Західний, Західний. Наприкінці 1950-х років О.Т. Діброва виділив 6 внутрішньо республіканських районів: Донбас, Промислове Подніпров'я, Північно-Східний, Центральний, Західний, Причорноморський (в основі економічний принцип). У 1957-1965 рр. територія УРСР поділялась на 11, потім на 14, а наприкінці – на 7 економічних районів, якими керували ради народного господарства – раднаргоспи.

У 1961 р. була затверджена нова схема великих економічних районів СРСР, три з яких були на території України:

- Донецько-Придніпровський
- Південно-Західний

- Південний.

На початку 1980-х р. Інститут географії НАН України (під керівництвом О.М. Маринича) розробив схему природно-господарської регіоналізації країни: Західне Полісся, Українські Карпати, Київське Придніпров'я, Лівобережне Придніпров'я, Промислове Придніпров'я, Донбас, Українське Причорномор'я, Крим.

До 1991 р. в межах України виділяли 3 економічні райони, у складі яких розглядають окремі підрайони:

1. Південно-Західний район (41,1 % території):

- Карпатський підрайон – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.
- Волинський підрайон (Західно-Поліський) – Волинська, Житомирська, Рівненська області.
- Подільський підрайон – Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області.
- Київський (Центрально-Український) підрайон – Київська, Черкаська, Кіровоградська, Чернігівська області.

2. Донецько-Придніпровський район (40% території):

- Північно-Східний підрайон – Полтавська, Сумська, Харківська область.
- Донецький підрайон – Донецька, Луганська область.
- Придніпровський підрайон – Дніпропетровська, Запорізька область

3. Південний район (18% території) – АР Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська область.

Національний інститут стратегічних досліджень (1992 р.) запропонував виділяти у межах України 5 внутрішньо республіканських макрорайонів: Центрально-Український, Донбас, Слобідська Україна, Причорноморський, Західно-Український.

Поповкін В.А. у 1993 р. виділив 10 економічних районів (Донбас, Катеринославське Придніпров'я, Слобідська Україна, Київське Полісся, Одесько-Таврійський, Українські Карпати, Поділля, Середнє Придніпров'я, Волинське Полісся, Крим.

Заставний Ф.Д. (1992-1994 рр.) виділив у межах України 3 макрорайони – Східний, Західний, Південний. На основі яких було виокремлено 9 економічних районів: Центрально-Поліський (Столичний), Центрально-Український (Центральний), Західно-Поліський (Північно-Західний),

Карпатський (Прикарпатський), Подільський, Причорноморський, Придніпровський, Донецький, Північно-Східний

Пістун М.Д. (1994-1996 рр.) підтримав цю схему районування та запропонував уточнення в назвах районів та запропонував називати ці райони суспільно-географічними.

Суспільно-географічний район (СГР) – це великий регіон України, територія якого тісно пов'язана демографічними, урбаністичними, соціальними, культурними та економічними процесами.

2. *Донецький СГР* сформувався у складі Донецької та Луганської областей. Його площа 53,2 тис. км. кв, або 8,8 % площі території України. На території району проживало 6,6 млн. осіб (на 01.01.2013), або 14,6 % від всього населення України.

Район має прикордонне географічне положення – 50 % кордонів району це кордон з Росією. Транспортно-географічне положення району характеризується як дуже вигідне.

На території району знаходяться найзабрудненіші міста України – Горлівка, Дзержинськ, Донецьк, Єнакієве, Краматорськ, Макіївка, Маріуполь, Словянськ, Лисичанськ, Северодонецьк.

Донецький район спеціалізується на: вугільній промисловості, електроенергетиці, виробництві продукції чорної і кольорової металургії, виробництві продукції хімічної промисловості, а саме мінеральних добрив, барвників, хімреактивів тощо, важкому машинобудуванні, вагоно- і локомотивобудуванні, виробництві цементу тощо.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення понять «економічне районування», «суспільно-географічний район».
2. Які схеми регіоналізації території України ви знаєте?
3. Яка зі схем регіоналізації території України на вашу думку є найбільш досконалою?
4. Дайте характеристику ЕГП Донецького економічного району.
5. Назвіть галузі спеціалізації Донецького економічного району.
6. Визначить проблеми і перспективи розвитку Донецького економічного району.

Лекція 2. Суспільно-географічна характеристика Столичного, Центрального, Північно-Східного економічних районів

План:

1. Економіко-географічна характеристика Столичного економічного району (за типовим планом).
2. Економіко-географічна характеристика Центрального економічного району (за типовим планом).
3. Економіко-географічна характеристика Північно-Східного економічного району (за типовим планом).

1. Столичний економічний район складається з Київської, Житомирської і Чернігівської області. Площа 90,7 тис. км. кв. або 14,9 % площі України. Населення 6,9 млн. осіб (на 01.01.2013 р.), або 15,2 % населення України. На формування районного господарського комплексу найбільший вплив мають ґрунтово-кліматичні, мінерально-сировинні, лісові та водні ресурси. Мінеральні ресурси району: паливні (нафта і природний газ, буре вугілля, торф), рудні (титанові руди), нерудні (фосфорити, граніти і гнейси, лабрадорити і мармур, суглинки, глини, кварцові піски, крейда, мергелі, каолін, пісковики). У районі є запаси мінеральних вод: Миронівське, Білоцерківське, Кагарлицьке джерела (у Київській області), Щорсівське (у Чернігівській).

Столичний СГР спеціалізується на виробництві приладів, верстатів, суден, літаків, сільськогосподарської техніки, екскаваторів, мотоциклів, технологічного обладнання для легкої і харчової промисловості тощо (головні центри – Київ, Житомир, Чернігів, Бердичів, Ірпінь, Васильків, Коростишів, Ніжин).

У районі розвинуті галузі хімічної промисловості, зокрема, виробництво хімічних волокон, пластмас, шин, лаків, фарб, фармацевтичних препаратів тощо (головні центри – Гнідинці, Київ, Чернігів, Житомир, Біла Церква, Ніжин).

Підприємства легкої промисловості району виготовляють шовкові, лляні, вовняні тканини, швейні, трикотажні, хутрові вироби та взуття, а галузі харчової промисловості спеціалізуються на виробництві м'ясної та молочної продукції та цукру.

Будівельна індустрія району спеціалізується на виробництві будівельного і оздоблювального каміння, а галузі лісопереробної промисловості – на виробництві меблів, картону, паперу тощо.

У районі розвинуто вирощуванні льону, картоплі, хмелю тощо.

2. Центральний СГР включає Кіровоградську та Черкаську області. Він займає площу 45,5 тис. км. кв., або 7,5 % території України. У районі проживає понад 2,3 млн. мешканців (на 01.01.2013 р.), або 5,1 % загальної кількості населення в Україні.

Вигідність суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: розміщення у центрі України, зв'язок транспортними магістралями із Столичним районом, Донбасом, промисловим Придніпров'ям, причорноморськими областями; розташування у безпосередній близькості до потужних паливних та металургійної баз України таких як Донбас, Придніпров'я.

Мінеральні ресурси району представлені бурим вугіллям (у Олександрії та Ватутіному), урановими рудами (у Кіровоградській області), торфом, горючими сланцями (Олександрійське родовище), нікелево-хромовими рудами Побужжя, Заваллівським родовищем графіту в Кіровоградській області (дає майже 100 % його видобутку в Україні).

Центральний район спеціалізується на вирощуванні і переробці сільськогосподарської продукції, легкій та харчовій промисловості. Район виділяється, насамперед. виробництвом цукру олії, молочно-консервної та плодоовочеконсервної продукції тощо.

У районі розвинуте сільськогосподарське машинобудування (центри – Кіровоград, Олександрія, Умань, Черкаси), виробництво обладнання для харчової промисловості.

Також у районі працюють підприємства хімічної промисловості, а саме, підприємства з виробництва хімічних волокон та мінеральних добрив (Черкаси) тощо. У Побузькому (Кіровоградська обл.) працює завод з виробництва нікелю.

У районі працюють підприємства легкої промисловості. Основними підприємствами цієї галузі є Черкаський шовковий комбінат, Черкаська текстильна і Стеблівська прядильно-ткацька фабрика, швейні фабрики в Черкасах (ВАТ «Азас», фірма «Ковіс», МП «Україна»), Шполі, Корсунь-Шевченківському, Смілі, Золотоноші, Умані («Роксолана»), Гайвороні (МП «Гайтекс»), Кіровограді, Олександрії, Жашкові, Чигирині. Взуттєва

промисловість представлена підприємствами в Черкасах, Кіровограді Умані. Трикотажні вироби виготовляють в Черкасах.

3. До складу Північно-Східного району входять Харківська, Полтавська і Сумська області. Площа району становить 84,0 тис. км. кв. Населення понад 5,4 млн. осіб (на 01.01.2013 р.), або 11,9 % населення України.

Суспільно-географічне положення району досить вигідне. Район розташований поблизу потужних паливно-металургійних баз (Донбасу, Промислового Придніпров'я) і великих промислових вузлів, що стимулює розвиток різноманітних міжрайонних зв'язків. Територія району має густу транспортну мережу.

Найбільш розвинутими галузями промисловості Північно-Східного району є машинобудування і металообробка. Район виробляє близько 20% продукції машинобудування України. Друге і третє місце відповідно займають легка і харчова галузі, далі йдуть хімія, нафтохімія, промисловість будівельних матеріалів. Машинобудування спеціалізується на виробництві устаткування для енергетики, вугільної та залізорудної промисловості, чорної металургії, транспортних засобів, сільськогосподарських машин, приладів тощо. Найбільша територіальна зосередженість промисловості характерна для Харківської області, обсяг продукції якої в розрахунку на одного жителя значно вищий, ніж у середньому по Україні.

Спеціалізацією району є сільськогосподарське, енергетичне і електротехнічне, машинобудування, верстат- і приладобудування, транспортне машинобудування, виробництво устаткування для легкої і харчової промисловості, окремі галузі легкої та харчової промисловості, газова, нафтова і нафтопереробна промисловість, хімічна промисловість, зокрема, виробництво мінеральних добрив, хімреактивів тощо. Район спеціалізується на видобутку та збагаченні залізної руди (Кременчуцький залізорудний район).

Контрольні запитання:

1. Дайте економіко-географічну характеристику Столичного економічного району.
2. Дайте економіко-географічну характеристику Центрального економічного району.
3. Дайте економіко-географічну характеристику Північно-Східного економічного району.

4. Схарактеризуйте основні проблеми та перспективи розвитку зазначених економічних районів.

Лекція 3. Суспільно-географічна характеристика Причорноморського, Придніпровського, Подільського економічних районів

План:

1. Економіко-географічна характеристика Причорноморського економічного району (за типовим планом).
2. Економіко-географічна характеристика Придніпровського економічного району (за типовим планом).
3. Економіко-географічна характеристика Подільського економічного району (за типовим планом).

1. До складу Причорноморського СГР входять Одеська, Миколаївська та Херсонська області та Автономна Республіка Крим. За площею район є найбільшим в Україні – 113,4 тис. км. кв., або 18,8 % її території. В ньому проживає 6,6 млн. мешканців (на 01.01.2013 р.), або 14,5 % населення України.

Вигідність суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: приморське положення – прямий вихід до Чорного і Азовського морів, зручне транспортно-географічне положення, сусідське положення з Придніпровським і Донецьким районами, розміщення у степовій зоні із сприятливими агрокліматичними умовами, що дає можливість району бути однією з головних баз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні.

В загальнодержавному поділі праці Причорноморський район спеціалізується на виробництві продукції сільського господарства (зерна, соняшнику, овочів, фруктів, винограду, вовни), харчової промисловості (плодоовочевих консервів, виноградних вин, шампанського, коньяку, ефірної олії, тютюнових виробів), рибної та легкої (бавовняних, вовняних тканин) промисловості, випуску продукції машинобудування (судна, верстати, преси, сільськогосподарські машини) і хімії (бром, лак, кальцинована сода, діоксид титану), на курортно-рекреаційному господарстві. Міжнародною спеціалізацією району є морський та залізничний транспорт.

Специфічна й великомасштабна міжрайонна і міжнародна спеціалізація району – рекреаційний комплекс, що складається з курортного господарства, туризму і сфери відпочинку.

Провідну роль в промисловому комплексі Причорноморського соціально-економічного району займає легка промисловість, передусім текстильна, трикотажна, швейна, шкіряно-взуттєва та хутрова.

Текстильна та трикотажна промисловість представлена Херсонським бавовняним комбінатом, Севастопольською фабрикою спортивних трикотажних виробів, Одеською джгутовою фабрикою, швейним об'єднанням «Евіс» (Миколаїв) та ін. Взуттєва промисловість розвинута в Одесі, Миколаєві, Сімферополі. Значні потужності для виробництва парфумерно-косметичної промисловості має АТ «Червоні вітрила» (Миколаїв).

Ключовим в районі є машинобудівний комплекс. Його профіль становить випуск велико- і малотонажних суден, потужних земснарядів, плавучих кранів, доків, металорізальних верстатів, кукурудзозбиральних комбайнів, тракторних плугів, устаткування для харчової промисловості, важких кранів, будівельно-шляхових машин, телевізорів і електротехніки, поліграфічних машин.

Суднобудування зосереджено в Миколаєві та Херсоні, судноремонт – в Одесі, Іллічівську, Ізмаїлі, Кілії, Херсоні. Верстатобудування розвинене в Одесі. Енергетичне та електротехнічне машинобудування розвивається у Новій Каховці, Первомайську, Одесі, Сімферополі, Херсоні. Приладобудування і виробництво інструментів зосереджені у великих містах – Одесі, Миколаєві.

Сільськогосподарське машинобудування району спеціалізується на виробництві кукурудзозбиральних комбайнів (Херсон), тракторних плугів (Одеса), іригаційного устаткування (Джанкой).

На основі ропи із Сиваша, солоних озер на заході Криму та довізної сировини (нафта, сірчаний колчедан, апатит, ільменіт), розвивається хімічна промисловість. Серед основних підприємств хімічної промисловості слід назвати бромне виробництво у Красноперекопську, хімкомбінат у м. Саки, суперфосфатний, азотнотуковий, хіміко-фармацевтичний, лакофарбовий заводи в Одесі.

Металургійний комплекс представлений в районі первинною сировинною ланкою. Ведеться видобуток у Керченському залізорудному басейні Камиш-Бурунським залізорудним комбінатом, для збагачення сировина відправляється

у Маріуполь. В Миколаєві працює глиноземний завод, що дає сировину для потреб Запорізького алюмінієвого комбінату.

2. Придніпровський район у складі Дніпропетровської і Запорізької областей займає площу 59,1 тис. км. кв., що складає 9,8 % території України. В районі проживає понад 5,1 млн. мешканців (на 01.01.2013 р.), що становить 11,2 % загальної кількості населення України.

Район має вигідне сусідство з розвиненим в економічному відношенні Донецьким районом. Район перетинає Дніпро та густа мережа сухопутних транспортних шляхів. Сприятливі умови для розвитку сільськогосподарського виробництва визначають вигідне ЕГП району.

Придніпровський соціально-економічний район займає друге місце в Україні за рівнем розвитку промисловості, яка спирається на власні мінерально-сировинні ресурси, вигідне економіко-географічне положення, висококваліфіковані трудові ресурси.

Галузями спеціалізації промисловості є гірничодобувна, паливно-енергетична, металургійна, машинобудівна, хімічна.

Гірничодобувна промисловість представлена залізородною, марганцевородною та кам'яновугільною галузями, видобутком різноманітних будівельних матеріалів.

Залізородна промисловість зосереджена в Криворізькому басейні, який за видобутком залізної руди займає провідне місце серед залізородних басейнів світу.

Теплоенергетика району представлена одними з найбільших у Європі ДРЕС –Криворізькою та Придніпровською, а також Дніпродзержинською та Запорізькою ТЕС, які в значній мірі забезпечують потреби в електроенергії не лише Придніпров'я, а й південних областей України. Тут також розташована одна з найбільших в Європі ГЕС – Дніпрогес (Запоріжжя). Функціонує в районі і Запорізька АЕС (м. Енергодар), що є найпотужнішою в Україні (виробляє 40% енергії АЕС України).

Металургія повного циклу представлена великими заводами у Кривому Розі, Дніпропетровську, які випускають сталь, чавун, прокат, а також труби та оцинкований лист. Серед інших металургійних підприємств Придніпров'я особливо виділяються заводи з виробництва труб: найбільший у Європі – Нікопольський південнотрубний завод, Нижньодніпровський трубопрокатний (Дніпропетровськ), Дніпровський і Новомосковський трубні заводи.

Кольорова металургія району працює переважно на привізній сировині. У Запоріжжі діє алюмінієвий комбінат, куди постачають напівфабрикат з Миколаївського заводу.

Важливе місце в структурі економіки Придніпровського району займає машинобудування. Асортимент продукції машинобудування району надзвичайно великий. Машинобудівні підприємства Придніпров'я випускають металургійне та гірниче устаткування, металоконструкції (у Дніпропетровську, Кривому Розі, Марганці, Запоріжжі), верстати (у Дніпропетровську, Нікополі, Мелітополі).

Розвинутим є комплекс транспортного машинобудування (Дніпропетровськ, Павлоград, Нікополь, Запоріжжя, Бердянськ). Добре розвинутим є електронне та електротехнічне машинобудування (Запоріжжя, Бердянськ, Токмак, Дніпропетровськ, Кривий Ріг). Виробництво обладнання для радіо, телебачення та зв'язку функціонує в Запоріжжі, Дніпропетровську, Жовтих Водах.

До основних виробників сільськогосподарських машин належить Дніпропетровський комбайновий завод (бурякозбиральні комбайни), Запорізький завод агротехнічних машин (машини для внесення органічних і мінеральних добрив) та ін.

Дніпропетровський електровозобудівний завод почав випускати магістральні електровози. Залізничні вагони виготовляють у Дніпродзержинську. Важливою галуззю виступає автомобілебудування – завод АвтоЗАЗ (м. Запоріжжя). Гігантом в авіаційній промисловості України є Запорізький авіаційний завод «Мотор-Січ».

Розвинуті у районі й галузі хімічного комплексу. Зокремаю налагоджено виробництво коксу, бензолу, кам'яновугільної смоли. В тісному зв'язку з коксохімією розвивається виробництво азотних добрив (Дніпродзержинськ). Активно розвивається виробництво побутової хімії; обсягами виробництва тут виділяється Павлоградський хімзавод.

Сільське господарство району характеризується однорідністю територіальної спеціалізації. Це пояснюється тим, що вся територія району практично розташована в степовій зоні. Умови району сприятливі для розвитку сільськогосподарського виробництва (родючі ґрунти, сприятливі кліматичні умови, зростаючі потреби споживача). На Придніпров'я припадає понад 20%

виробництва пшениці, майже 25 % – кукурудзи, 28 % – соняшнику, 14 % – овочів, 11 % – м'яса, 15 % – молока, 20 % – вовни від виробництва її в Україні.

3. До складу Подільського СГР входять Вінницька, Тернопільська та Хмельницька області. Його площа 60,9 тис. км. кв., що становить 10,1 % території України. У Подільському районі проживає понад 4,0 млн. жителів (на 01.01.2013 р.), або 8,8 % населення України.

Вигідність суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: розташування у центральній частині Правобережної України, розміщення у сприятливих для розвитку сільського господарства природних зонах, прикордонне положення з Молдовою, розміщення на перетині залізничних і автомобільних магістралей міжнародного значення тощо.

Основою господарського комплексу є потужний агропромисловий комплекс, який базується на інтенсивному, багатогалузевому сільському господарстві. Провідною галуззю сільського господарства є рослинництво. Основними зерновими культурами є пшениця, ячмінь, кукурудза, зернобобові; технічними – цукрові буряки, соняшник, тютюн. Розвинуте також картоплярство, овочівництво. З галузей тваринництва виділяються молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, рибництво, бджільництво.

На базі багатогалузевого сільського господарства розвиваються галузі харчової та легкої промисловості. Визначальними для району у харчовій промисловості є цукрова, спиртова, м'ясна, молочна, маслоробна, сироварна, борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, плодовоовочева, хлібопекарська промисловості. Підприємства харчової промисловості є у кожному міському населеному пункті.

Основними галузями легкої промисловості є бавовняна, трикотажна, швейна, взуттєва, хутрова, а найбільшими центрами – Тернопіль, Хмільник, Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Шепетівка, Жмеринка, Кременець.

Машинобудування району спеціалізується на виробництві технологічного устаткування, електротехнічної продукції, сільськогосподарських машин (Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський, Бар, Чортків, Тернопіль).

Енергетика району представлена Хмельницькою АЕС і Ладижинською ТЕС.

Хімічна промисловість Подільського району спеціалізується на виробництві фосфатних добрив, сірчаної кислоти, товарів побутової хімії, мийних засобів, штучної шкіри, виробів лісохімії (каніфолі, скипидару).

Целюлозно-паперова промисловість розвивається у Понінці, Славуті, та меблева – у Вінниці, Тернополі, Хмельницькому, Кам'янці-Подільському, Хмільнику, Шепетівці, Ізяславі, Славуті, Кременці,

Серед підприємств інших галузей промисловості можна виділити заводи «Будфарфор» і художньої кераміки у Полонному, Тернопільський фарфоровий завод, склоробний завод у Славуті, Підволочинську фабрику пластмасових виробів, фармацевтичну фабрику в Тернополі.

Контрольні запитання:

1. Дайте економіко-географічну характеристику Причорноморського економічного району.
2. Дайте економіко-географічну характеристику Придніпровського економічного району.
3. Дайте економіко-географічну характеристику Подільського економічного району.
4. Схарактеризуйте основні проблеми та перспективи розвитку зазначених економічних районів.

Лекція 4. Суспільно-географічна характеристика Карпатського, Північно-Західного економічних районів. Особливості та перспективи розвитку України

План:

1. Економіко-географічна характеристика Карпатського економічного району (за типовим планом).
2. Економіко-географічна характеристика Північно-Західного економічного району (за типовим планом).
3. Україна і світове господарство.

1. Карпатський СГР включає Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку області. Його площа становить 56,6 тис. км. кв., або 9,4 % території України. У районі проживає понад 6,1 млн. жителів (на 01.01.2013 р.), або 13,4 % населення України.

Суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: стратегічно вигідне пограничне сусідство з країнами Європи (Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою), розташування поблизу центру Європи, вигідне транспортно-географічне положення на перетині міжнародних залізниць, трубопроводів, ліній електропередач, сприятливе положення відносно Українських Карпат із значними рекреаційними ресурсами.

Промисловість Карпатського економічного району характеризується складною та диверсифікованою структурою. В районі значного розвитку набуло машинобудування, хімічна промисловість, рекреаційний комплекс, лісовиробничий, паливно-енергетичний комплекси, легка, харчова промисловість та сільське господарство. Розвиваються вони на основі трудових і природних ресурсів.

Традиційними на Прикарпатті є нафтова й газова галузі промисловості (20 % видобутку в країні). Видобуток нафти та газу в районі в останні роки має тенденцію до зниження, що пояснюється вичерпанням розвіданих ресурсів. Початок видобутку розпочався ще у 1770 роках. Найбільші родовища: Битків-Бабченське, і Північно-Долинське. Нафтопереробка сконцентрована на підприємствах в Дрогобичі, Надвірній, Львові, Бориславі.

Провідною галуззю є електроенергетика. Вона представлена Бурштинською, Добротвірською ДРЕС, Бориславською, Львівською, Калуською ТЕЦ, Теремле-Ріцькою та Дністровською ГЕС.

Машинобудівний комплекс району – це приладобудування, виробництво телевізійної техніки, електроламп, радіоелектронної і медичної апаратури, верстатів з програмним управлінням, металорізальних інструментів. Він зорієнтований на висококваліфіковану робочу силу, наукову інфраструктуру Львова, Івано-Франківська, Чернівців, Ужгорода і розвивається в умовах високої технічної культури.

Виробництво точних машин, механізмів, приладів та інструментів сконцентровано в Львові, Чернівцях, Ужгороді, електротехнічне машинобудування – у Міжгір'ї, Львові, Коломиї, Ужгороді, Івано-Франківську, Береговому.

Радіоапаратуру, телевізійну, відео- та аудіоапаратуру, радіоприймачі, магнітофони, програвачі виробляють радіотехнічний заводи у Чернівцях, Львові, Івано-Франківську.

У районі відносно високий рівень розвитку транспортного машинобудування: виробництво автобусів (ЛАЗ), автомобілів спеціального призначення, мопедів (Львів). Верстатобудування представлене в Рахові, Львові, Івано-Франківську.

Новою у районі, як і в Україні, є годинникова промисловість: настільні, наручні, кишенькові годинники та хронометри (Чернівці).

Хімічна промисловість представлена виробництвом хімікатів для сільськогосподарства, зокрема калійних добрив (Калуш), сірки (Новий Розділ); миючих засобів (Снятинський район), барвників, фарб та ін. У Львові продукують парфумерні й косметичні вироби, фармацевтичні препарати.

Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість району здійснює заготівлю, механічну обробку й хімічну переробку деревини. Великими центрами лісозаготівельної і деревообробної промисловості є Сколе, Славське, Верхнє Синьо видне, Старий Самбір, Турка, Тересва, Красноільськ, Ужгород, Воловець, Міжгір'я, Перечин, Усть-Чорна, Бурштин, Хуст, Берегомет, Солотвино, Болахів, Вигода, Коломия, Ворохта, Брошнів.

Меблева промисловість зорієнтована на споживача; центри – Львів, Золочів, Івано-Франківськ, Берегове, Тисмениця, Коломия, Борислав, Свалява, Ужгород, Стрий, Самбір та інші.

Найбільшим виробником паперу є Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат, фабрика «Бібльос» (Львів), паперова фабрика (Коломия). Шпалери виготовляє концерн «Оріана» (Калуш). Картонні фабрики діють у Сколе, Львові, Рахові, Золочеві.

Рекреаційний комплекс представлений системою закладів санаторно-курортного лікування, турбаз, екскурсійних станцій, баз, будинків відпочинку та пансіонатів. Основними районами рекреації є Українські Карпати. Найвідомішими місцями відпочинку й оздоровлення є Рахів, Ясиня, Східниця, Кваси, Трускавець, Хуст, Моршин, Свалява та інші.

Легка промисловість району орієнтується як на місцеву, так і на привізну сировину. У її структурі найбільшу частку становить продукція текстильної, швейної та хутрової підгалузей. У Бориславі, Львові, Долині, Чернівцях виготовляються рослинні волокна, бавовняно-паперові, шерстяні й ворсові, шовкові тканини, в Іршаві – конопляні, джутові й паперові. Тканини для промислового використання, мотузки, вишивка, килимки, доріжки, скатерті, покривала виробляють підприємства Івано-Франківська, Косова, Коломиї,

Львова. Пошивом готового одягу та трикотажних виробів займаються підприємства Львова, Чернівців, Івано-Франківська, Золочева, Борислава, Коломиї, Червонограда. Шкіряний одяг виробляють у Львові, хутра – у Тисмениці, Ясині.

Харчова промисловість району орієнтується переважно на переробку місцевої сировини. Розміщення м'ясного виробництва характеризується концентрацією його в промислових вузлах та потужною сировинною базою.

Підприємства молочної промисловості є у Львові, Дрогобичі, Яворові, Миколаєві, Мукачевому, Ужгороді, Чернівцях, Долині, Івано-Франківську, Самборі. Борошномельно-круп'яна промисловість відіграє провідну роль у забезпеченні населення та інших галузей харчової промисловості борошном і крупами. Підприємства галузі є в усіх міських, населених пунктах району.

У лісостеповій зоні району розвинена цукрова промисловість, що зумовлено тяжінням переробки сировини до сировинних баз.

Плодоовочевоконсервна промисловість зорієнтована на продукцію овочівництва і садівництва. Фрукти й овочі сушені та консервовані випускають консервні заводи у Береговому, Великому Березному, Виноградіві, Тячеві, Ужгороді, Хусті, Мукачеві, Дрогобичі, Бродах, Жовкві, Золочеві, Коломиї та інших.

Олійно-жирова промисловість представлена Львівським жировим комбінатом, а також підприємствами у Чернівцях, Золочеві, Дрогобичі, Ужгороді.

Сільське господарство Карпатського району спеціалізується на виробництві зерна, цукрових буряків, льону-довгунця, м'ясо-молочному і м'ясо-вовняному тваринництві. Серед зернових найбільше значення мають озима пшениця, ячмінь, кукурудза, вирощують також жито, овес, гречку, із зернобобових – сою, горох, та інші культири. Провідна технічна культура в подільській частині району – цукрові буряки, у передкарпатській – льон. Картоплю вирощують переважно у домашніх та підсобних господарствах. Важливими галузями сільськогосподарського виробництва у районі стало садівництво, виноградарство (у Закарпатській і Чернівецькій областях). Тваринництво має такі основні напрямки – молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, у гірській частині району розвинуте вівчарство м'ясо-вовняного напрямку. В Карпатах широкого розвитку набуло

бджільництво, а показники продуктивності ставкового рибництва – одні з найвищих серед регіонів України.

2. Північно-Західний район у складі Волинської і Рівненської областей є найменшим за площею – 40,3 тис. км. кв., що складає 6,7 % території України. У районі проживає майже 2,2 млн. жителів (на 01.01.2013 р.), або 4,8 % населення України.

Прикордонне СГП району в зоні контактної взаємодії інтересів України, Польщі та Білорусі можна розглядати як особливий ресурс для його подальшого розвитку. Близькість до європейського ринку, що сприяє активній участі району в транзитному транспортному обслуговуванні експортно-імпортних перевезень України, наявність розвинутої транспортної мережі, насамперед автомобільної та залізничної визначають вигідність суспільно-географічного положення району.

Провідними міжгалузевими комплексами в економічному районі є паливно-енергетичний, машинобудівний, хіміко-індустріальний, будівельний, лісовиробничий, агропромисловий, легкої промисловості, транспортний та рекреаційний. Паливно-енергетичний комплекс базується на видобутку палива (вугілля, торф) та виробництві електроенергії на Рівненській атомній електростанції.

Основними галузями машинобудівного комплексу району є автомобілебудування (виробництво вантажопасажирських автомобілів), сільськогосподарське машинобудування, радіотехнічна, приладо- та верстатобудування.

Хіміко-індустріальний комплекс району орієнтується в основному на споживача. Найбільшими центрами хімічної промисловості є Рівне (азотні добрива), Луцьк (вироби з пластмаси, фарби, побутова хімія).

Найрізноманітніша продукція виробляється підприємствами будівельно-індустріального комплексу. Це видобуток і обробка будівельного каміння, виготовлення цементу (Здолбунів), залізобетонних конструкцій, скла, цегли, черепиці тощо. Лісовиробничий комплекс Північно-Західного економічного району складається майже з усіх (крім целюлозно-паперового) виробництв: від лісозаготівлі до лісохімії (Костопіль, Ківерці, Радивилів, Луцьк, Рівне).

Сільське господарство Полісся спеціалізуються в основному на льонарстві, картоплярстві та молочно-м'ясному тваринництві. Місцеве значення має зернове господарство, буряківництво, м'ясо-молочне тваринництво.

Харчова промисловість переважно зорієнтована на переробку власної сировини, а тому провідними галузями є борошномельна, цукрова, плодоовочева, спирто-горілчана, молочна, м'ясна.

3. Зовнішньоекономічні зв'язки відіграють велику роль у розвитку економіки України. Нині наша країна здійснює зовнішньоторгівельні операції з 120 країнами світу. Найбільші обсяги продукції Україна експортує до Росії, Німеччини, Китаю, США, Великобританії, Білорусії, Швейцарії, Таїланду. Серед експортної продукції переважають чорні метали, хімічна продукція, продукція харчової промисловості.

Імпортує Україна мінеральне паливо, нафту та природний газ. Основними країнами-імпортерами є Росія, Німеччина, США, Польща, Італія. Україна в півтора рази більше надає послуг різним країнам світу, ніж отримує від них. Найбільші інвестиції в економіку України спрямовують США, Нідерланди та Німеччина. Українські інвестиції спрямовані переважно до Росії, В'єтнаму, Швейцарії. Україна має великі можливості для розширення зовнішньоекономічних зв'язків, завоювання світового ринку вітчизняною продукцією АПК, чорної металургії, хімічної промисловості.

Контрольні запитання:

1. Дайте економіко-географічну характеристику Карпатського економічного району.
2. Дайте економіко-географічну характеристику Північно-Західного економічного району.
3. Схарактеризуйте основні проблеми та перспективи розвитку зазначених економічних районів.
4. З якими країнами світу Україна має зовнішньоекономічні зв'язки.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ ЗА МОДУЛЕМ 3:

1. Які чинники впливають на економічне районування території України?
2. Розкажіть типовий план характеристики економічного району.
3. Назвіть економічні райони, що виділяються на території України та області, які входять до їх складу.

4. Поясніть, абстрактно чи реально існують економічні райони на території України?
5. Дайте характеристику ЕГП одного з економічних районів (на вибір).
6. Схарактеризуйте галузі спеціалізації кожного з економічних районів України.
7. Наведіть приклади внутрішньорайонних та міжрайонних економічних зв'язків між економічними районами України.
8. Схарактеризує демографічні проблеми кожного з економічних районів. Запропонуйте можливі шляхи вирішення цих проблем.
9. Наведіть приклади нерационального використання ресурсів людиною.
10. Які проблеми і перспективи розвитку економічного району, своєї області, міста, селища, села ви можете зазначити.

ТИПОВІ ПИТАННЯ ДО ПИСЬМОВИХ МОДУЛЬНИХ КОНТРОЛІВ

Поточний модульний контроль № 1

1. Предмет та об'єкт економічної і соціальної географії України.
2. Значення курсу, структура та завдання курсу.
3. Цілі та завдання курсу в системі вищої географічної освіти.
4. Видатні українські економіко-географи: Павло Чубинський, Степан Рудницький, Костянтин Воблій, Володимир Кубійович, Олексій Діброва та інші.
5. Основні наукові центри соціально-економічної географії України.
6. Роль і місце України в світовому господарстві і господарстві Європи.
7. ЕГП, ТГП України.
8. Сучасний державний та адміністративно-територіальний устрій.
9. Походження назви "Україна" та її перші згадки в історичних документах.
10. Українська державна територія та її етнічні землі.
11. Основні етапи формування сучасної державної території України.
12. Формування кордонів України в ході Другої світової війни. Сучасна конфігурація кордонів країни.
13. Політики-географічне положення України (ПГП). Основні геополітичні осі України.
14. Поняття "ПРП" території. Сутність економічної оцінки ПРП. Значення виявлення компонентної структури ПРП.

15. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами. Регіональні відмінності в забезпеченні ПРП.
16. Структура та характеристика окремих компонентів ПРП: мінерально-сировинні ресурси: паливні, рудні, нерудні.
17. Земельні ресурси. Структура землекористування.
18. Потенціал водних ресурсів з економічним потенціалом їх запасів, рівнем забезпеченості мешканців України і господарства, рівнем забезпеченості окремих районів і регіонів.
19. Фауністичні ресурси та їх структура.
20. Природно-рекреаційний потенціал.
21. Чисельність, густота та динаміка населення України.
22. Етнографічні територіальні відмінності.
23. Українська діаспора в світі.
24. Сучасна демографічна ситуація в Україні.
25. Працересурсний потенціал.
26. Особливості розселення. Кваліфікація міст України за людністю.
27. Міграції, види міграції та сучасні тенденції.

Поточний модульний контроль № 2.

1. Поняття «господарство України» та його економіко-географічні особливості та структура.
2. Основні форми суспільної організації виробництва.
3. Структура національного господарства.
4. Особливості структури промисловості України та її аналіз.
5. Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК). Структура ПЕК.
6. Чорна металургія. Виробнича структура галузі.
7. Економіко-географічна характеристика металургійних баз України: Донбас, Придніпров'я, Приазов'я.
8. Кольорова металургія. Значення. Структура галузі. Особливості розвитку і розміщення. Характеристика сировинної бази. Регіони, де найбільш розвинута кольорова металургія.
9. Особливості структури машинобудування України. Особливості розміщення машинобудування. Макрорегіони і регіони, де найбільш розвинуте машинобудування.
10. Хімічна промисловість. Значення галузі та основні чинники розвитку. Особливості структури. Найважливіші галузі.
11. Виробництво будівельних матеріалів.

12. Лісова і деревообробна промисловість.
13. Поняття “АПК”. Значення розвитку АПК.
14. Особливості розвитку і розміщення. Галузі спеціалізації. Структура сільського господарства України.
15. Харчова промисловість.
16. Сфера послуг. Значення. Структура; особливості розвитку та розміщення.
17. Легка промисловість. Значення. Структура; особливості розвитку та розміщення. Географія окремих галузей.
18. Основні галузі харчової промисловості.
19. Структура транспорту; галузі спеціалізації.

Поточний модульний контроль № 3.

1. Основи соціо-економіко-географічного районування.
2. Ознаки району. Суспільно-географічне районування України.
3. Основні суспільно-географічні макрорайони України.
4. Характеристика основним суспільно-географічних районів (за планом): Столичного, Центрального, Північно-Західного, Карпатського, Подільського, Причорноморського, Придніпровського, Північно-Східного).
5. Особливості функціонування та перспективи розвитку ЕГР.
6. Загальні риси зовнішніх зв'язків України: політичні, економічні та науково-технічні зв'язки тощо.
7. Україна на початку нового століття: особливості та перспективи розвитку.

ПРАКТИЧНО-СЕМІНАРСЬКИ ЗАНЯТТЯ

МОДУЛЬ 1. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ. ЕТНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ.

Семінарсько-практичне заняття № 1

**Тема: Соціально-економічна географія України як наука.
Суспільно-географічне положення України. Історико-географічні
особливості формування території України.**

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: визначити місце соціально-економічної географії в системі географічних наук, розкрити особливості історико-економічного розвитку Української держави; визначити економіко-географічне та геополітичне положення, розкрити особливості адміністративно-територіального устрою України, показати місце України на економічній та політичній картах світу.

Основні поняття та терміни: глобальний український простір, державна територія, державний кордон, економіко-географічне положення, етнічні землі, політико-адміністративний устрій, політико-географічне положення, суспільно-географічне положення, транспортно-географічне положення.

Актуалізація знань:

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Яка площа України?
2. Яке місце займає Україна в Європі за площею?
3. Поясніть походження назви «Україна».
4. Чим відрізняються поняття «країна» і «держава»?
5. З якими країнами Україна має сухопутний і морський кордон?
6. Які держави для України є сусідами першого, другого, третього порядку?
7. Назвіть області, які не мають виходу до державного кордону.
8. Назвіть області, які мають прямий вихід до Чорного та Азовського морів.
9. Яка область України найбільша за площею?
10. Яка область України найменша за площею?
11. Яка область України має державний кордон з найбільшою кількістю сусідніх держав?
12. Назвіть столиці різних державних утворень під час формування України.

Питання для обговорення:

1. Предмет, об'єкт, завдання соціально-економічної географії України як науки.
2. Історико-географічні аспекти формування державної території України. Етнічні території.
3. Дати оцінку суспільно-географічного положення України (в різних аспектах). Визначити позитивні та негативні риси (за планом характеристики у додатку 1).

4. Делімітація та демаркація державних кордонів України. Сучасні проблемні аспекти.
5. Характеристика сучасного адміністративно-територіального устрою (АТУ) України.

Географічний мінімум:

1. Використовуючи додаток 2 та карту в атласі вивчити історико-етнографічні землі України.
2. Використовуючи карту адміністративно-територіального устрою України вивчити головні адміністративно-територіальні одиниці держави.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Становлення соціально-економічної географії України та розвиток власної економіко-географічної школи в Україні (персоналії)».
2. Державна символіка України та її геральдичне трактування.

Рекомендована література:

1. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / Гл. ред. А.Ф. Трешников; Ред. кол.: Э.Б. Алаев, П.М. Алампиев, А.Г. Воронов и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1988.
2. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник. – К.: Либідь, 1996.
3. Жупанський Я.І. Економічна і соціальна географія України / Жупанський Я.І. – К., 1998.
4. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: навчальний посібник. – К, 2006.
5. Заблоцький Б.Ф. Економіка України: національна економіка України / Б.Ф. Заблоцький. – Львів, 1997.
6. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994.
7. Немець Л.М., Заволока Ю.Ю. Економічна і соціальна географія України. Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2009.
8. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.

Хід семінарсько-практичного заняття:

1. Проаналізуйте історичні аспекти формування території України в різні періоди та заповніть таблицю.

Етап формування (рік)	Процеси та зміни, що відбувались у формування території держави
1917-1918 рр.	
1919 р.	
1922-1939 рр.	
1940 р.	
1945 р.	
1951 р.	
1954 р.	

2. Визначте позитивні й негативні риси суспільно-географічного положення України. Результати запишіть у таблицю.

Географічне положення	Позитивні риси	Негативні риси
Економіко-географічне положення (ЕГП)		
Політико-географічне положення (ПГП)		
Транспортно-географічне положення (ТГП)		

3. Користуючись атласом України та *додатком 2* нанесіть на контурну карту України: історико-етнографічні землі, головні адміністративно-територіальні одиниці України, географічний центр України та Європи, держави з якими межує Україна.

Семінарсько-практичне заняття № 2.

Тема: Природно-ресурсний потенціал України та його вплив на рівень економічного розвитку держави.

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: охарактеризувати природно-ресурсний потенціал України, пояснити його вплив на економічний розвиток держави.

Основні поняття та терміни: природні умови, природні ресурси, раціональне використання природних ресурсів, природно-ресурсний потенціал, агрокліматичні, водні, мінеральні, земельні, лісові, біологічні та рекреаційні ресурси.

Актуалізація знань:

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Що таке природні умови та природні ресурси?

2. Якими природними ресурсами Україна забезпечена найбільше?
3. Яка природна зона України найкраще забезпечена мінеральними ресурсами?
4. Назвіть найбільші вугільні басейни України.
5. Назвіть найбільші нафтогазоносні провінції й області України та найбільші родовища нафти та газу.
6. Назвіть найбільші залізородні басейни України.
7. Назвіть найбільші родовища руд чорних й кольорових металів та нерудної сировини.

Питання для обговорення:

1. Охарактеризувати основні поняття даної теми та навести класифікацію природних ресурсів за різними ознаками та авторами.
2. Яка роль земельних ресурсів в економіці України? Дайте суспільно-географічну характеристику земельних ресурсів України.
3. Особливості водних ресурсів України та їх характеристика. З чим пов'язані основні проблеми водогосподарського комплексу України? Запропонуйте шляхи вирішення проблем ВГК Харківської області, Криму, Донбасу, Закарпаття тощо.
4. Які основні показники формують агрокліматичні умови? Який вплив вони здійснюють на розвиток господарства? Основні особливості агрокліматичних ресурсів України.
6. Що таке рекреаційні ресурси? Які види рекреаційних ресурсів (природні чи соціально-економічні та які з них) на даний час є базою для розвитку рекреаційного комплексу України? Назвіть основні об'єкти, які занесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО від України станом на 01.09.2013 р.
7. Охарактеризуйте флористичні та фауністичні ресурси України. У чому полягає проблема їх раціонального використання? Враховуючи розвиток високотехнологічних галузей економіки України, яка галузь господарства може сприяти частковій або повній заміні флористичних та фауністичних ресурсів?

Географічний мінімум:

1. Використовуючи додаток 3 та карту атласу «Мінерально-сировинна база» вивчити родовища корисних копалин.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Особливості використання земельних ресурсів у вашій області.
2. У чому ви бачите причини низької ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві? Як ви вважаєте, чи доцільним буде для України проведення агроекологічної класифікації територій? Які умови для цього необхідні?
3. Особливості рекреаційних ресурсів вашої області. Схарактеризуйте умови використання даних ресурсів, визначить перспективні території.

Рекомендована література:

1. Жупанський Я.І. Економічна і соціальна географія України / Жупанський Я.І. – К., 1998.
2. Заставний Ф.Д. Географія України. / Ф.Д. Заставний. – Л., 1994.
3. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.
4. Руденко В.П. Довідник з географії ПРП України. – К., 1998
5. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.
6. Шаблій О.І. Основи суспільної географії : підручник для вузів / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2012.

Хід семінарсько-практичного заняття:

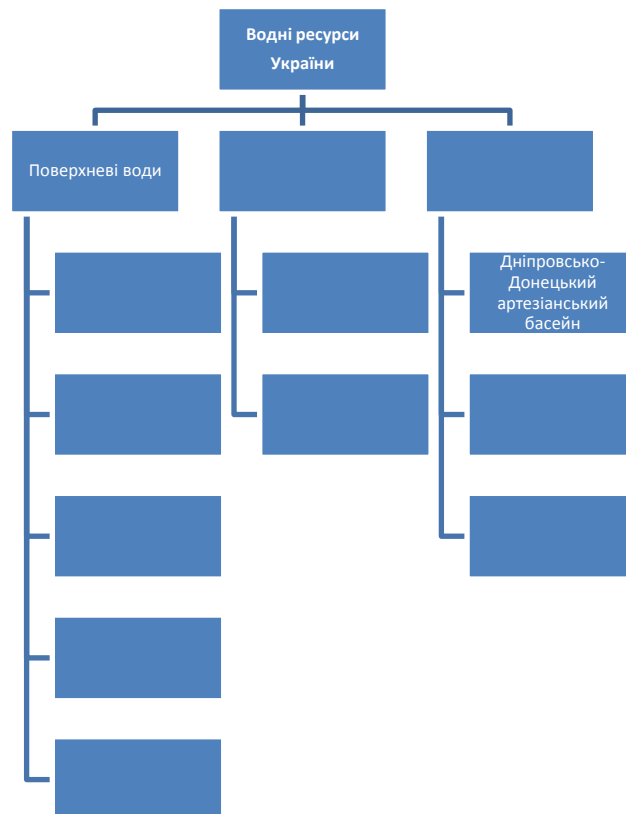
1. У таблиці знайдіть відповідність між корисними копалинами та їх родовищами

№ п/п	Вид корисної копалини	№ п/п	Назва родовища	
1	Горючі сланці	1	Лопушнянське	
2	Нікелеві руди	2	Великотокмацьке	
3	Газ	3	Липовеньківське	
4	Нафта	4	Микитівське	
5	Залізні руди	5	Гринівське	
6	Марганцеві руди	6	Немирівське	
7	Ртутні руди	7	Лавриківське	
8	Сірка	8	Бовтишське	
9	Цеоліт	9	Квасівське	
10	Мінеральні води	10	Сокирницьке	

2. Висловіть своє бачення такої проблеми як приватизація землі? За допомогою таблиці «Так-Ні» обґрунтуйте її позитивні та негативні наслідки.

Так (позитивні)	Ні (негативні)

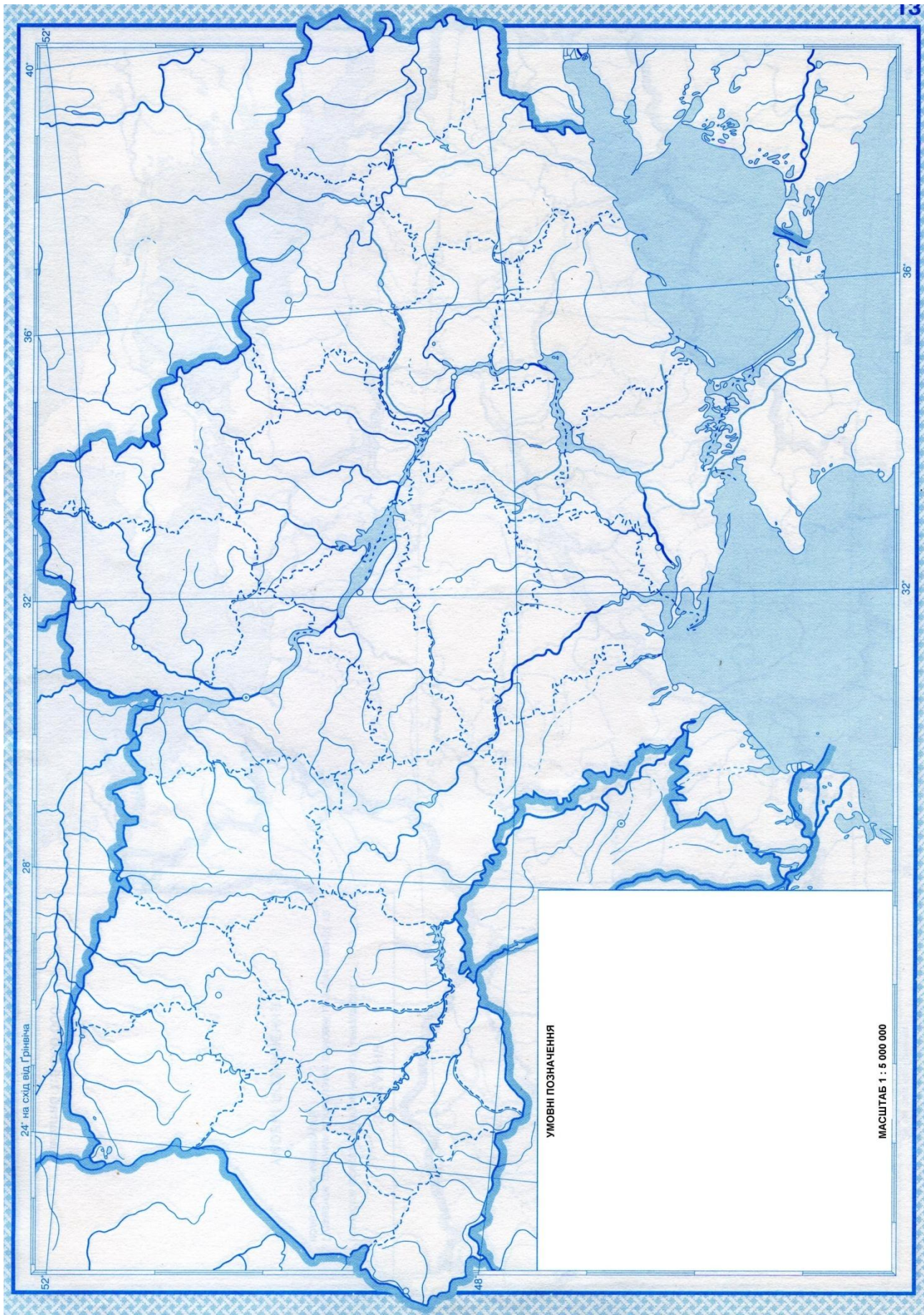
3. Заповніть схему: «Водні ресурси України». Наведіть приклади основних видів водних ресурсів.

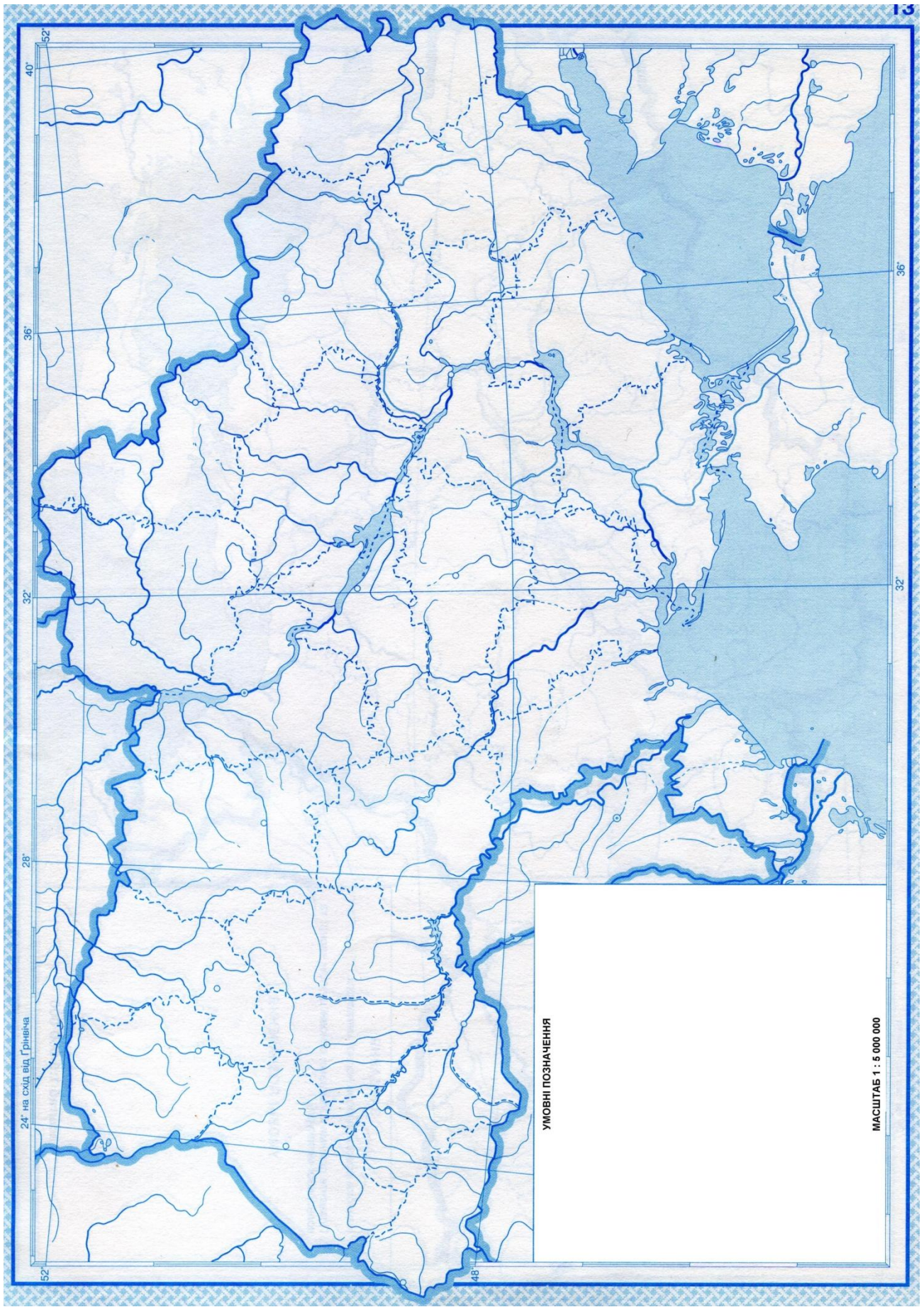

4. За допомогою атласу заповніть таблицю, вказавши назви природних туристсько-рекреаційних об'єктів привабливих для туристів і рекреантів та сприятливих для розвитку туристсько-рекреаційної сфери України.

Область України	Назва природного туристсько-рекреаційного об'єкту
<i>Луганська</i>	<i>Провальський степ</i>
АРК	
Волинська	
Дніпропетровська	
Донецька	
Закарпатська	
Запорізька	
Івано-Франківська	
Львівська	
Миколаївська	
Одеська	
Сумська	
Тернопільська	
Херсонська	
Хмельницька	
Черкаська	

5. На контурних картах України позначити основні родовища паливних, рудних та нерудних ресурсів.

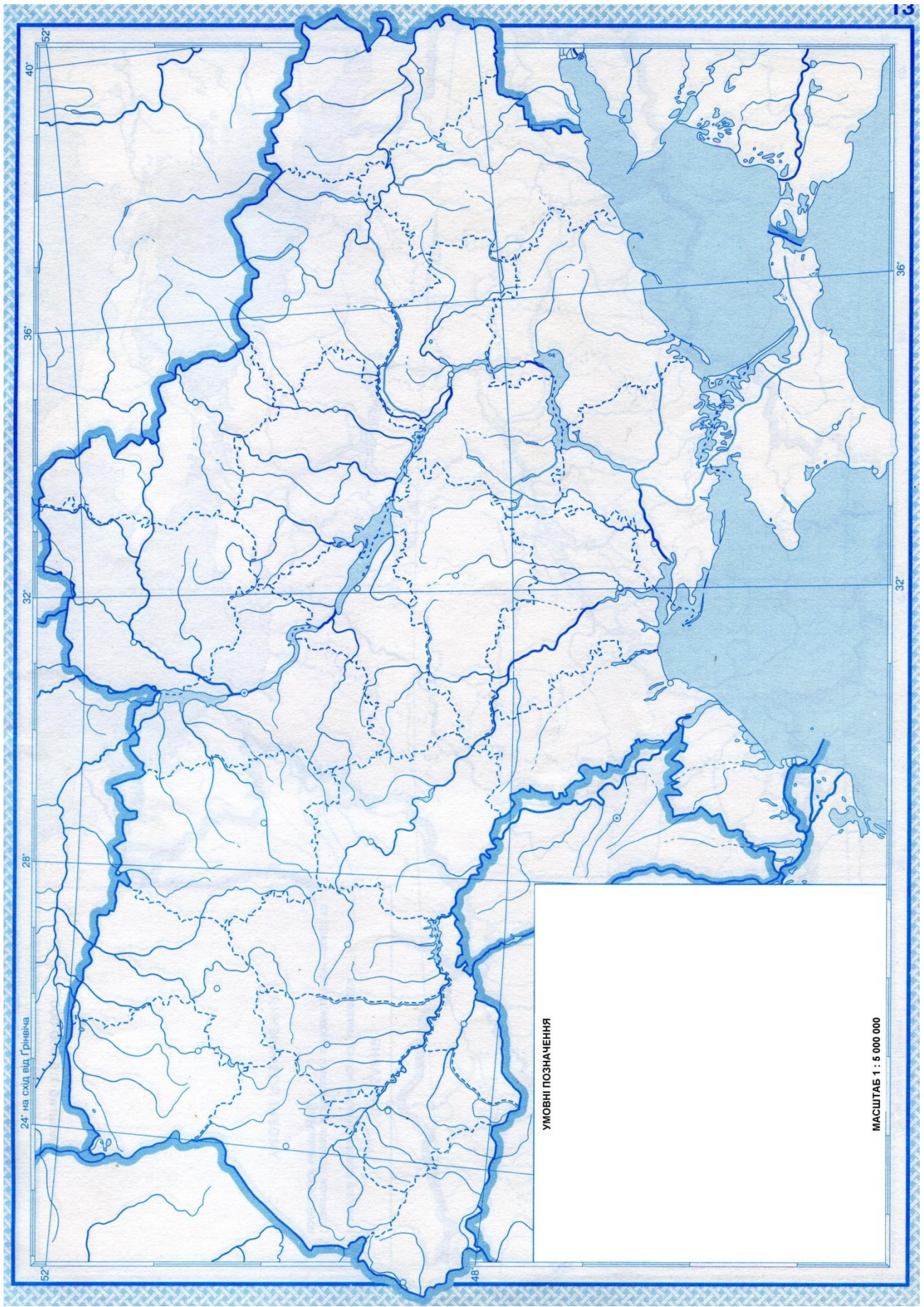

24° на схід від Грінвіча

52° 40' 36' 28' 24' 20'

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

МАСШТАБ 1 : 5 000 000

Семінарсько-практичне заняття № 3.

Тема: Етно-демографічні процеси в Україні. Система розселення населення та міграційні процеси.

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: проаналізувати вплив сучасної демографічної ситуації в Україні на рівень її економічного розвитку, виявити особливості розміщення населення та трудових ресурсів, проаналізувати статеву-вікову та національну структуру населення, охарактеризувати рівень урбанізації та функціональні типи поселень.

Основні поняття: густина населення, природний приріст, статеву-вікова структура населення, система розселення, урбанізація, еміграція, імміграція, діаспора, трудові ресурси, міська агломерація.

Актуалізація знань:

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Яка чисельність населення України була станом на 01.01.2013 року?
2. Яке місце за кількістю населення в Європі та в світі посідала Україна станом на 01.01.2013 року?
3. Назвіть головні причини депопуляції населення в Україні.
4. Яка середня густина населення України (в порівнянні з іншими країнами світу)?
5. Назвіть області України з найбільшою та найменшою густотою населення?
6. До якої мовної групи і мовної сім'ї належать українці?
7. Які причини впливають на розселення населення?
8. Назвіть міста-мільонери України.
9. Які функції виконують міста та села?

Питання для обговорення:

1. Схарактеризувати сучасну геодемографічну ситуацію в Україні (кількість населення та процеси його відтворення, статеву-вікову структуру населення, міграційні процеси та їх причини, процеси урбанізації). Обґрунтувати динаміку структурних змін населення України.

2. Проаналізувати густоту населення України. Визначити та пояснити її основні риси, причини, територіальні відмінності.
3. Пояснити особливості розселення населення України. Схарактеризувати функціональні типи міст та види міських агломерацій.
4. Пояснити регіональні особливості розміщення і використання трудових ресурсів України та визначити регіональні проблеми, пов'язані з працевлаштуванням.
5. Етнолінгвістичний склад населення України. Найбільші діаспори України та їх вплив на соціальні процеси в Україні.

Географічний мінімум:

1. Використовуючи карти атласу та додаток 4, вивчити міста України, зазначені у додатку.
та позначити їх на контурній карті.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Згідно з офіційними даними, Україна вступила у смугу демографічної кризи. Запропонуйте свій варіант подолання кризи.
2. Сучасні міграційні процеси. Нові хвилі міграції.
3. Унікальні міста України.

Рекомендована література:

1. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічний аналіз. – Чернівці: Рута, 2003.
2. Доценко А.І., Зінич В.Т. та ін. Регіональне розселення в Україні: стан та прогноз. – К., 2007.
3. Заставецька О.В. Географія населення України / О.В. Заставецька, Б.І. Заставецький, Д.В. Ткач. – Тернопіль: ТДПУ, 2003.
4. Стешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А. Демографічні перспективи України до 2026 року / НАН України; Інститут економіки. – К., 1999.
5. Хомра О.У., Ожеван М.А., Петрова Т.П., Нагорний В.І., Примаєв О.Г. Трудова міграція громадян України. Біла книга. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006.

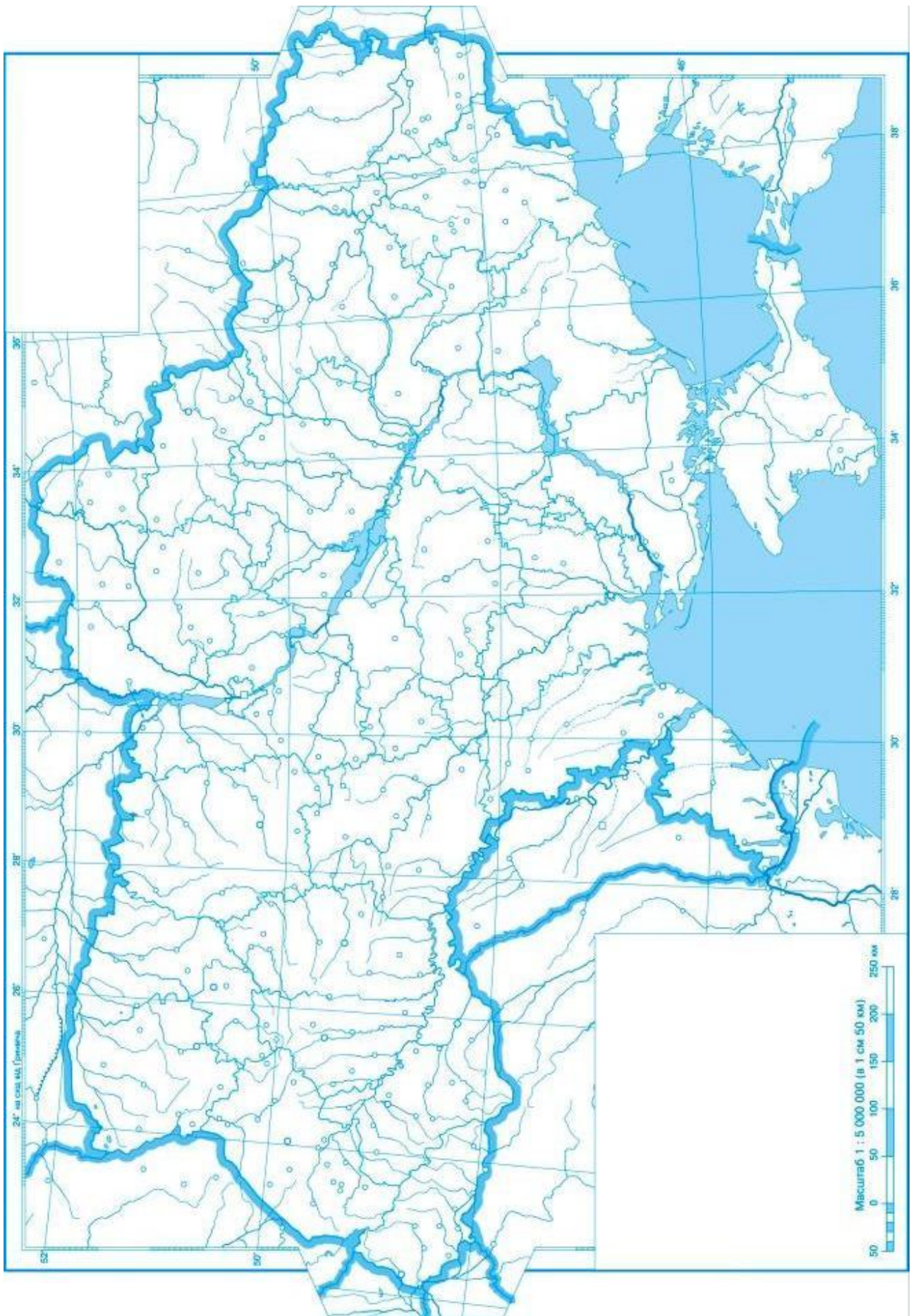
6. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.
7. Шаблій О.І. Основи суспільної географії : підручник для вузів / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2012.

Хід семінарсько-практичного заняття:

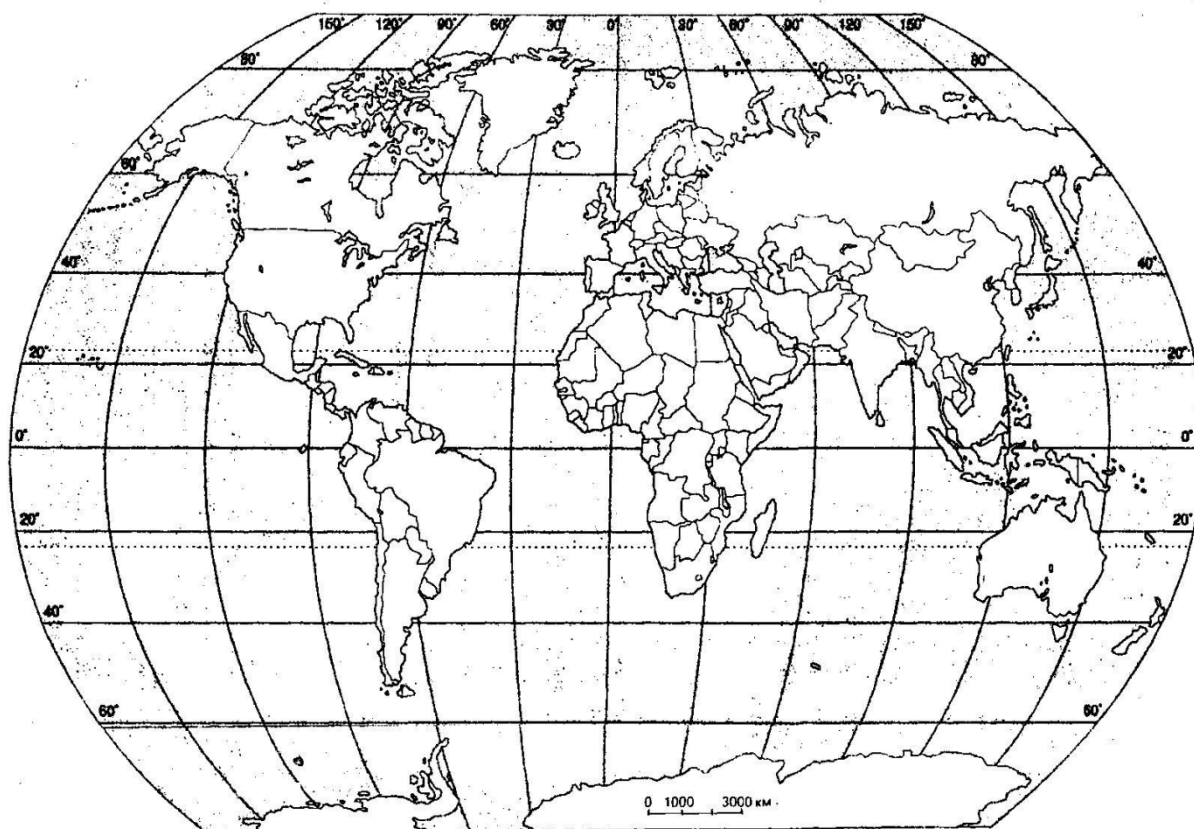
1. Назвати чинники, які впливають на зміни народонаселення України.

Біологічні	
Етнографічні	
Соціально-економічні	
Медико-екологічні	
Психологічні	

2. На контурній карті позначте міста України, зазначені у додатку 4.

3. На контурній карті позначте країни, де мешкають найбільші діаспори українців та сучасні напрями зовнішньої міграції українського населення.

4. Визначити, які області України, на вашу думку, є найбільш привабливими для мігрантів. Поставте оцінку в балах (від 1 до 5 балів, де 5 – досить привабливий, 1 – не привабливий)

Область, регіон	Сальдо міграції +/-	Причини міграцій		
		Економічні	Екологічні	Релігійні
Київська область				
Дніпропетровська область				
Чернігівська область				
Кіровоградська область				
АР Крим				
Львівська область				
Рівненська область				
Одеська область				
Харківська область				
Закарпатська область				

5. Використовуючи статистичні дані, літературні та картографічні джерела інформації, на картосхемі позначити відповідним кольором (штрихуванням) райони України з найбільшою концентрацією представників поширених тут

національностей: росіян, євреїв, білорусів, молдован, поляків, угорців, румунів, греків, гагаузів, кримських татар тощо.

ТЕМИ МОДУЛЯ №1 ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ:

1. Етнічні землі та етнографічні райони України (за різними джерелами).
2. Адміністративно-територіальна реформа в Україні (проект): доречність, наслідки, перспективи, недоліки та переваги.
3. Демаркаційні проблеми України.
4. Україна і міжнародні організації.
5. Напрямки та райони перспективної розробки корисних копалин в Україні.
6. Природні зони України: загальна характеристика, рівень ПРП та його вплив на економічний розвиток природної зони.
7. Динаміка кількості населення в ХХ-ХХІ століттях.
8. Класифікація систем розселення. Функціональні типи міст.
9. Методика геодемографічного районування.
10. Рівень та якість життя населення України.
11. Екологічний стан міського середовища.

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ
ДО ПИСЬМОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ № 1.**

1. Предмет та об'єкт економічної і соціальної географії України.
2. Значення, структура та завдання економічної і соціальної географії України.
3. Видатні українські економіко-географи: Павло Чубинський, Степан Рудницький, Костянтин Воблій, Володимир Кубійович, Олексій Діброва та ін.
4. Основні наукові центри соціально-економічної географії України. Сучасні українські вчені.
5. Суспільно-географічне положення України.
6. Політики-географічне положення (ППП) України. Основні геополітичні вісі України.
7. Сучасний державний та адміністративно-територіальний устрій України.
8. Походження назви «Україна» та її перші згадки в історичних документах.
9. Українська державна територія та її етнічні землі.
10. Основні етапи формування сучасної державної території України.
11. Історико-географічні аспекти формування господарської системи України.
12. Формування кордонів України в ході Другої світової війни. Сучасна конфігурація кордонів країни.
13. Поняття «ППП» території. Сутність економічної оцінки ППП. Значення виявлення компонентної структури ППП.
14. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами. Регіональні відмінності в забезпеченні ППП.
15. Структура та характеристика мінерально-сировинних ресурсів України.
16. Земельні ресурси. Структура землекористування.
17. Потенціал водних ресурсів з економічним потенціалом їх запасів, рівнем забезпеченості мешканців України і господарства, рівнем забезпеченості окремих районів і регіонів.
18. Особливості впливу агрокліматичних ресурсів на рівень розвитку галузей економіки України. Характеристика агрокліматичних ресурсів.
19. Лісові ресурси України та їх характеристика.
20. Фауністичні та флористичні ресурси України та їх структура.
21. Природно-рекреаційний потенціал України.

22. Чисельність, густота та динаміка населення України. Сучасна демографічна ситуація в Україні.
23. Етнічний склад населення України та його територіальні відмінності.
24. Мовний та релігійний склад населення України.
25. Особливості функціонування трудових ресурсів України.
26. Особливості системи розселення населення. Класифікація міст України за людністю та функціональним типом.
27. Міграції, види міграції та сучасні тенденції міграційних процесів в Україні.
28. Українська діаспора.

МОДУЛЬ 2. ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОКРЕМИХ РЕГІОНІВ

Семінарсько-практичне заняття №1.

**Тема: Загальна характеристика господарства України.
Територіальна та галузева структура ПЕК України.**

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: визначити особливості територіальної та галузевої структури господарства, закріпити знання про основні родовища паливних ресурсів, проаналізувати розміщення основних центри розвитку паливної промисловості, виявити особливості і проблеми паливно-енергетичного комплексу України та визначити територіальні зміни у виробництві та використанні паливно-енергетичних ресурсів.

Основні поняття: територіальна організація суспільства, територіальна організація виробництва, концентрація, спеціалізація, кооперування, комбінування, паливно-енергетичний комплекс, промисловість, електроенергетика, міжгалузевий комплекс, територіальна структура господарства.

Актуалізація знань

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Дайте визначення понять «територіальна організація суспільства», «територіальна організація виробництва».
2. Назвіть принципи, фактори та критерії розміщення виробництва.
3. Форми організації виробництва: концентрація, спеціалізація, кооперування, комбінування.
4. Типи економічних систем.
5. Що включає в себе інфраструктура? Назвіть її види.
6. Що таке підприємство?
7. Дайте визначення поняття «паливно-енергетичний баланс».
8. Основні родовища паливних корисних копалин.
9. Які енергетичні ресурси України обмежені?
10. Що таке ЛЕП, ТЕЦ, ДРЕС?
11. Що таке енергосистема?

Питання для обговорення:

1. Аналіз галузевої структури економіки України. Пояснити особливості співвідношення основних секторів виробництва. Основні міжгалузеві комплекси України.
2. Оцінка функціонально-територіальної структури господарства України: райони, зони, вузли, кущі.
3. Проаналізувати за планом характеристики (додаток 5) наступні галузі промисловості:
 - А) Паливна промисловість: вугільна промисловість, нафтова промисловість, газова промисловість, сланцева промисловість, торфова промисловість
 - Б) Електроенергетична промисловість
4. Розкрити суть газової проблеми України, що загострилась на початку 2009 р. Запропонуйте можливі шляхи її вирішення.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Перспективи розвитку уранової промисловості в Україні.
2. Особливості експлуатації родовищ на шельфі Чорного моря.

Рекомендована література:

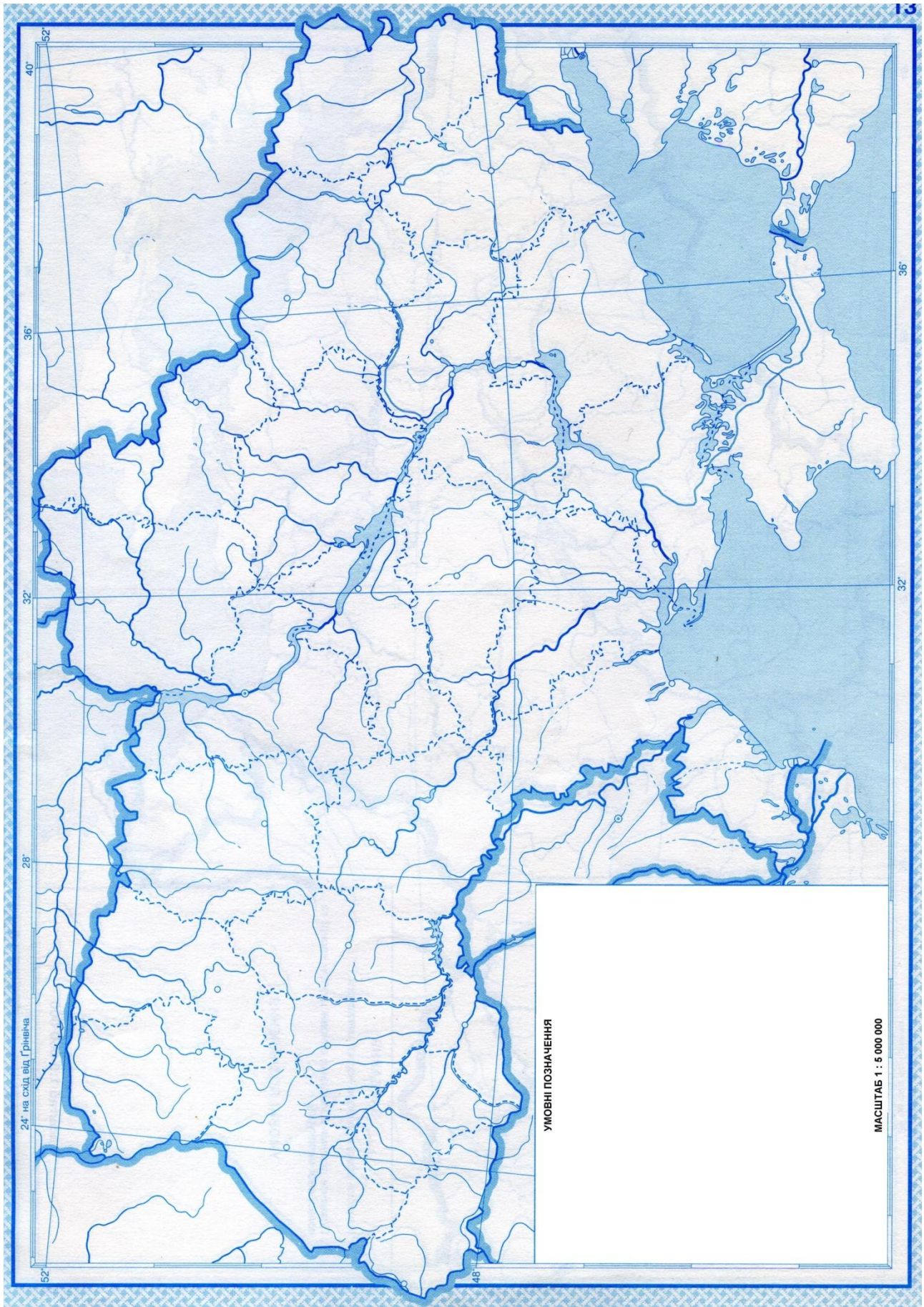
1. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник. – К.: Либідь, 1996.
2. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). – К.: Україно-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996.
3. Економіка України. – Режим доступу: <http://www.economy.com.ua>
4. Економіка України // Політико-економічний журнал. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
5. Заставний Ф.Д. Географія України / Ф.Д. Заставний. – Л., 1994.
6. Коршун І.М. та ін. Розміщення продуктивних сил України. - К., 1997.
7. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2000.
8. Міністерство економіки України. - Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
9. Немець Л.М., Заволока Ю.Ю. Економічна і соціальна географія України. Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2009.
10. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.
11. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.
12. Шаблій О.І. Основи суспільної географії : підручник для вузів / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2012.

Хід семінарсько-практичного заняття:

1. Побудуйте схему галузевої структури промисловості України.

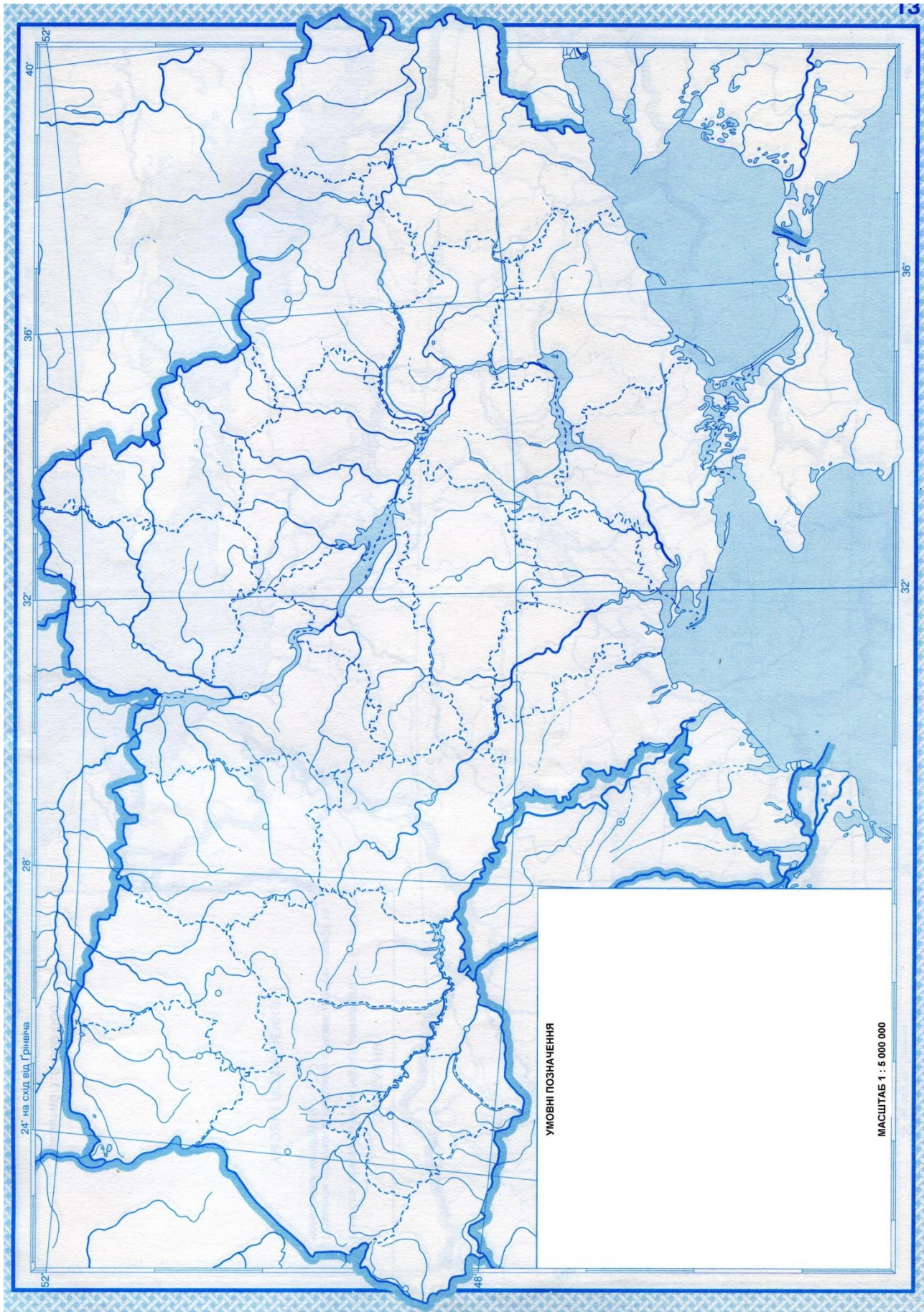
2. Заповніть таблицю «Характеристика паливної промисловості України» та позначте основні центри паливної промисловості на контурній карті.

<i>Галузь паливної промисловості</i>	<i>Сировина база галузі</i>	<i>Центри виробництва галузі</i>	<i>Область/області/у якій розміщені центри</i>
Кам'яновугільна промисловість			
Буровугільна промисловість			
Нафтова промисловість			
Газова промисловість			
Сланцева промисловість			
Уранова промисловість			

3. Користуючись картами атласу та матеріалами додатку 7, заповніть таблицю «Електроенергетика України» та позначте основні електростанції України на контурній карті.

<i>Галузь електроенергетики</i>	<i>Назва електростанції</i>	<i>Потужність електростанції</i>	<i>Місце розташування</i>
Ядерна (атомна) енергетика			
	Чорнобильська	4000 МВт	м. Прип'ять (Київ. обл.)
Теплова енергетика			
Гідроенергетика			
Нетрадиційна енергетика			

Семінарсько-практичне заняття №2

Тема: Металургійний комплекс України: особливості територіальної та галузевої структури

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: закріпити знання про основні родовища та сировинну базу металургійного комплексу, виявити передумови розвитку та особливості територіальної та галузевої структури металургійного комплексу України, обґрунтувати його значення для розвитку економіки.

Основні поняття: металургійний комплекс, чорна металургія, кольорова металургія, залізорудне виробництво, коксохімічна промисловість, доменне виробництво, електрометалургія, феросплавна промисловість, вторинна металургія.

Актуалізація знань

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Які метали виробляє чорна і кольорова металургія?
2. Назвіть способи отримання чавуну, сталі, прокату.
3. Яку продукцію виробляє чорна і кольорова металургія?
4. Яка форма організації виробництва найбільш розповсюджена у металургійному комплексі?
5. В яких секторах економіки використовують продукцію чорної і кольорової металургії?
6. Назвіть найбільші підприємства металургійного комплексу України (назва підприємства, місто).
7. Що таке феросплави?

Питання для обговорення:

1. Проаналізувати за планом характеристики (додаток 5, додаток 8) галузі металургії:
 - 1.1. Чорна металургія;
 - 1.2. Кольорова металургія.
2. Проаналізувати особливості територіальної структури та розвитку Придніпровського, Приазовського, Донецького металургійних районів України, визначити основні проблеми їх функціонування.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Позитивні та негативні аспекти приватизації підприємств металургійного комплексу України.
2. Експортно-імпортна політика держави в галузі металургії.

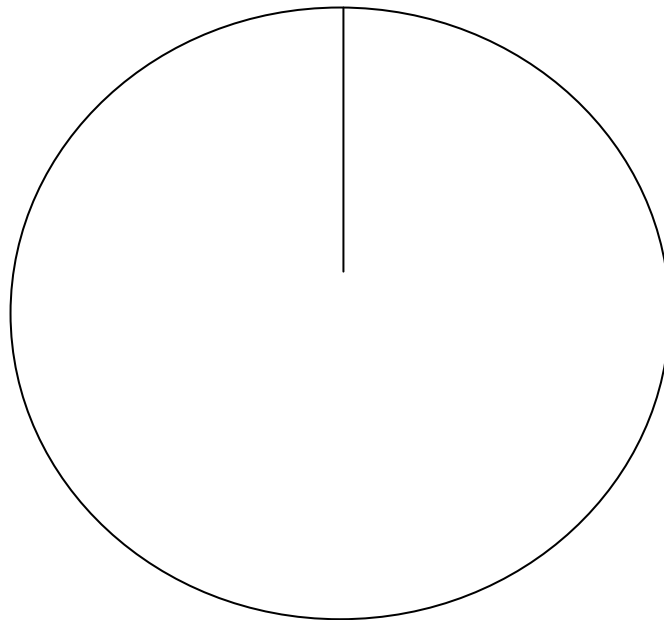
Рекомендована література:

1. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник. – К.: Либідь, 1996.
2. Жупанський Я. І. Економічна і соціальна географія України / Жупанський Я.І. – К., 1998.
3. Заблоцький Б.Ф. Економіка України: національна економіка України / Б.Ф. Заблоцький. – Львів, 1997.
4. Заставний Ф.Д. Географія України / Ф.Д. Заставний. – Л., 1994.
5. Заставний Ф.Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної). — Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.
6. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил (теоретико-методологічні основи). – К., 1997.
7. Немець Л.М., Заволока Ю.Ю. Економічна і соціальна географія України. Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2009.
8. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.
9. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.
10. Шаблій О.І. Основи суспільної географії : підручник для вузів / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2012.

Хід семінарсько-практичного заняття:

1. За даними поданими в таблиці «Металургійне виробництво в Україні за 2011 р.» побудуйте секторну діаграму та зробіть висновки, щодо розвитку різних галузей чорної металургії.

<i>Металургійне виробництво</i>	<i>Чавун</i>	<i>Феросплави</i>	<i>Сталь</i>	<i>Напівфабрикати</i>	<i>Прокат чорних металів</i>	<i>Труби</i>
У млн.т.	28,8	1,5	17,7	17,8	19,5	2,3
У відсотках						
У градусах на діаграмі						

2. Скласти схему взаємозв'язків галузей металургійного комплексу з іншими галузями промисловості. Позначити напрями обміну продукцією.

3. Заповнити таблицю «Фактор розміщення підприємств чорної металургії», визначити бальним способом вплив фактора (3 – вирішальний вплив; 2 – суттєвий вплив; 1 – слабкий вплив; 0 – відсутній вплив) та зробити висновки стосовно принципів розміщення підприємств чорної металургії.

Види металургійного виробництва	Фактори розміщення			
	Сировинний	Трудовий	Паливно-енергетичний	Споживчий
Залізорудне виробництво				
Коксохімічна промисловість				
Доменне виробництво				
Електрометалургія				
Феросплавна промисловість				
Вторинна металургія				

4. Розв'язати задачі:

А) Для виплавки 1 т. Al на металургійному комбінаті витрачається 2 т. глинозему, а для виплавки 1 т. глинозему – 5 т. нефелінів або 3 т. бокситів. Скільки потрібно витратити для виплавки 50 т. алюмінію бокситів і нефелінів?

Б) Підрахуйте річну та добову необхідність в потягах та вагонах металургійного комбінату, якщо для виробництва 1 тони сталі необхідно: 1,5 т. залізної руди, 350 кг. металобрухту, 2 т. коксівного вугілля, 0,5 т. флюсових вапняків, 0,1 т. марганцевої руди, 40 тон води. Річна потужність комбінату – 6 млн. тон. У вагоні – 50 тон, у потязі 40 вагонів.

5. Позначте на контурній карті головні центри виробництва чорних та кольорових металів, труб та феросплавів

Семінарсько-практичне заняття №3

Тема: Географія галузей машинобудівного комплексу України (МБК).

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: проаналізувати особливості галузевої і територіальної структури машинобудівного комплексу України, визначити його роль в економіці країни, виявити передумови щодо зміни галузевої структури машинобудування.

Основні поняття: машинобудівний комплекс, важке, загальне, середнє машинобудування.

Актуалізація знань

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Яке місце в економіці України посідає МБК?
2. Який відсоток ВВП складає продукція машинобудування?
3. Яка форма організації виробництва найбільше поширена у МБК?
4. Назвіть найбільші підприємства МБК України (назва підприємства, місто).
5. Яка продукція машинобудування України експортується та імпортується? Назвіть з яких країн.
6. Назвіть які спеціальності мають працівники галузей МБК.

Питання для обговорення:

1. Проаналізувати МБК за планом характеристики (додаток 5, пункт 3 розглянути детально за галузями).
2. Розкрити техніко-економічні особливості МБК. Пояснити взаємозв'язок з іншими галузями промисловості. Визначити основні функції МБК.
3. Чи є в Україні умови для розвитку сучасних галузей МБК? Обґрунтувати процеси, що сприяють чи гальмують їх розвиток.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Ракето-космічний комплекс України.
2. Сучасний розвиток автомобілебудування в Україні.
3. Історія розвитку машинобудування в Україні.

Рекомендована література:

1. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник. – К.: Либідь, 1996.
2. Заблоцький Б.Ф. Економіка України: національна економіка України / Б.Ф. Заблоцький. – Львів, 1997.
3. Заставний Ф.Д. Географія України. / Ф.Д. Заставний. – Л., 1994.
4. Заставний Ф.Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної). — Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.

5. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил (теоретико-методологічні основи). – К., 1997
6. Немець Л.М., Заволока Ю.Ю. Економічна і соціальна географія України. Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2009.
7. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.
8. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.

Хід семінарсько-практичного заняття:

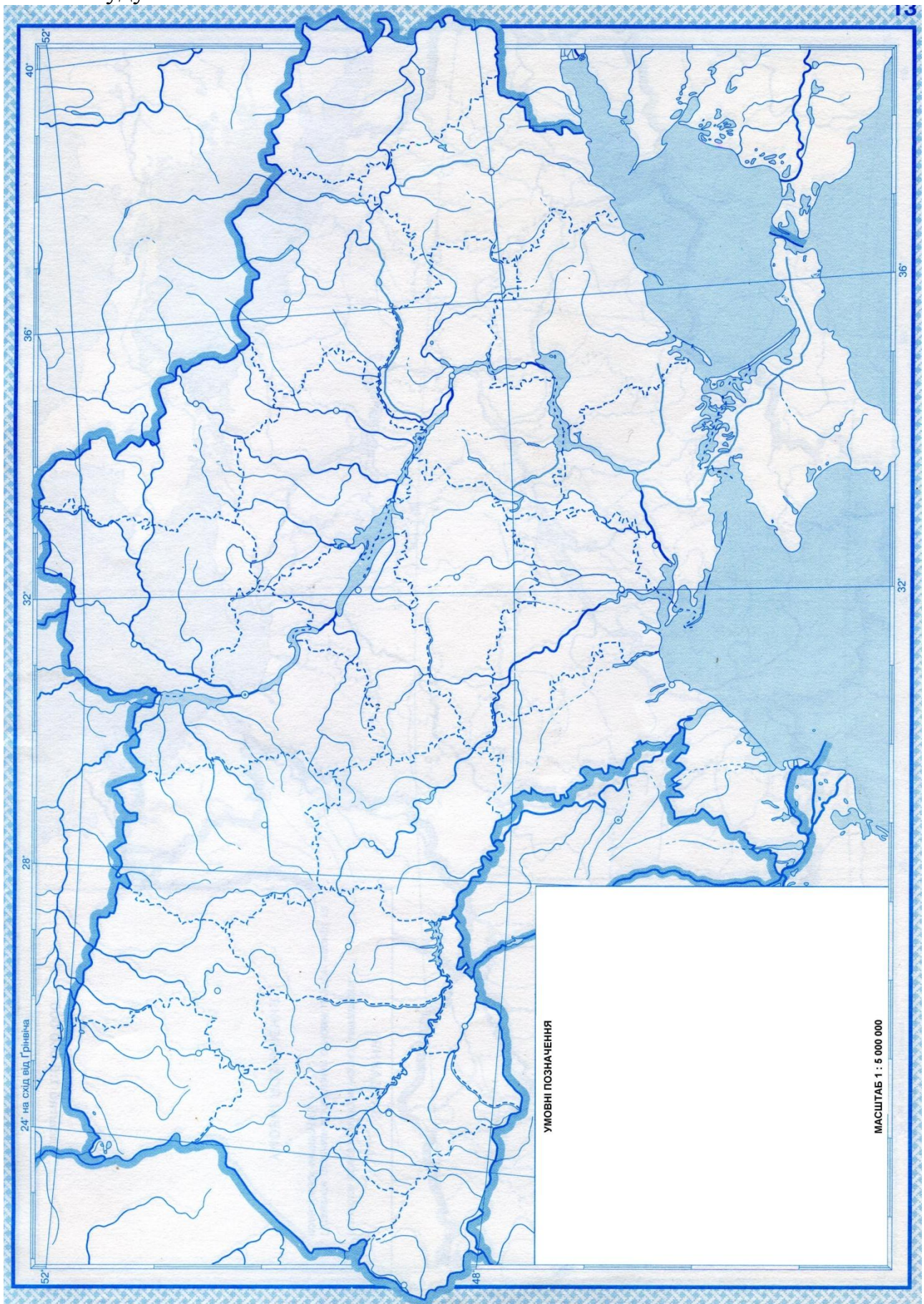
1. Заповнити таблицю «Групи галузей машинобудування».

<i>Група галузей машинобудування</i>	<i>Основні галузі МБ</i>
Важке	Металургійне
Загальне	Сільськогосподарське
Середнє	Автомобілебудування
Виробництво точних машин, приладів, механізмів та інструментів	Електротехнічна промисловість

2. Заповнити таблицю «Форми організації та фактори розміщення основних центрів машинобудування»

Райони машинобудування	Спеціалізація	Чинники розміщення та форми організації виробництва	Головні центри виробництва	Основні проблеми розвитку
1. Харківський (Харківська, Полтавська, Сумська обл.)				
2. Донбаський (Донецька, Луганська обл.)				
3. Придніпровський (Дніпропетровська, Кіровоградська, Запорізька обл.)				
4. Центральний (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська обл.)				
5. Західний (Львівська, Івано- Франківська, Волинська, Рівненська, Закарпатська обл.)				
6. Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька обл.)				
7. Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл. Крим)				

3. На контурній карті позначити основні райони, вузли та центри машинобудування.

Семінарсько-практичне заняття № 4

Тема: Особливості розвитку хімічного комплексу України. Лісовиробничий комплекс України.

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: проаналізувати особливості розвитку та розміщення підприємств хімічного та лісовиробничого комплексу України, оцінити передумови для їх подальшого розвитку, визначити вплив галузей на екологічний стан регіонів та України в цілому.

Основні поняття: хімічний комплекс, гірничо-хімічна промисловість, хімія органічного синтезу, основна хімія, нафтохімічна промисловість, лісова промисловість, лісовиробничий комплекс, целюлозно-паперова промисловість, меблева промисловість.

Актуалізація знань

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Коли в Україні виникла хімічна промисловість?
2. Яку сировину та корисні копалини використовує хімічна промисловість?
3. Яку продукцію виготовляє хімічна промисловість?
4. Назвати продукцію хімічної промисловості, що використовується в МБК.
5. Яка продукція хімічної промисловості практично замінила натуральну продукцію?
6. Чому хімічне виробництво менш трудомістке, ніж інші? (наведіть аргументи та приклади).
7. Від яких чинників залежить розвиток лісовиробничого комплексу України?
8. Які основні породи дерев використовують при виробництві продукції лісовиробничого комплексу України?
9. Назвати яку продукцію виготовляє лісовиробничий комплекс та у яких інших галузях промисловості вона використовується.

Питання для обговорення:

1. Проаналізувати за планом характеристики (додаток 5 та додаток 10) хімічний комплекс України.

2. Розкрити особливості екологічних проблем в районах хімічної промисловості.
3. Проаналізувати за планом характеристики (додаток 5 та додаток 14) лісовиробничий комплекс України.
4. Охарактеризувати можливу участь у формуванні екологічних мереж лісових земель.
5. Проаналізувати регіональні програми реконструкції та створення нових лісових насаджень.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Криза в деревообробній промисловості України.
2. Фармацевтична промисловість України.

Рекомендована література:

1. Немець Л.М., Заволока Ю.Ю. Економічна і соціальна географія України. Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2009.
2. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.
3. Клименко В.Л. Экономика химической промышленности. – Л.: химия, 1990.
4. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.

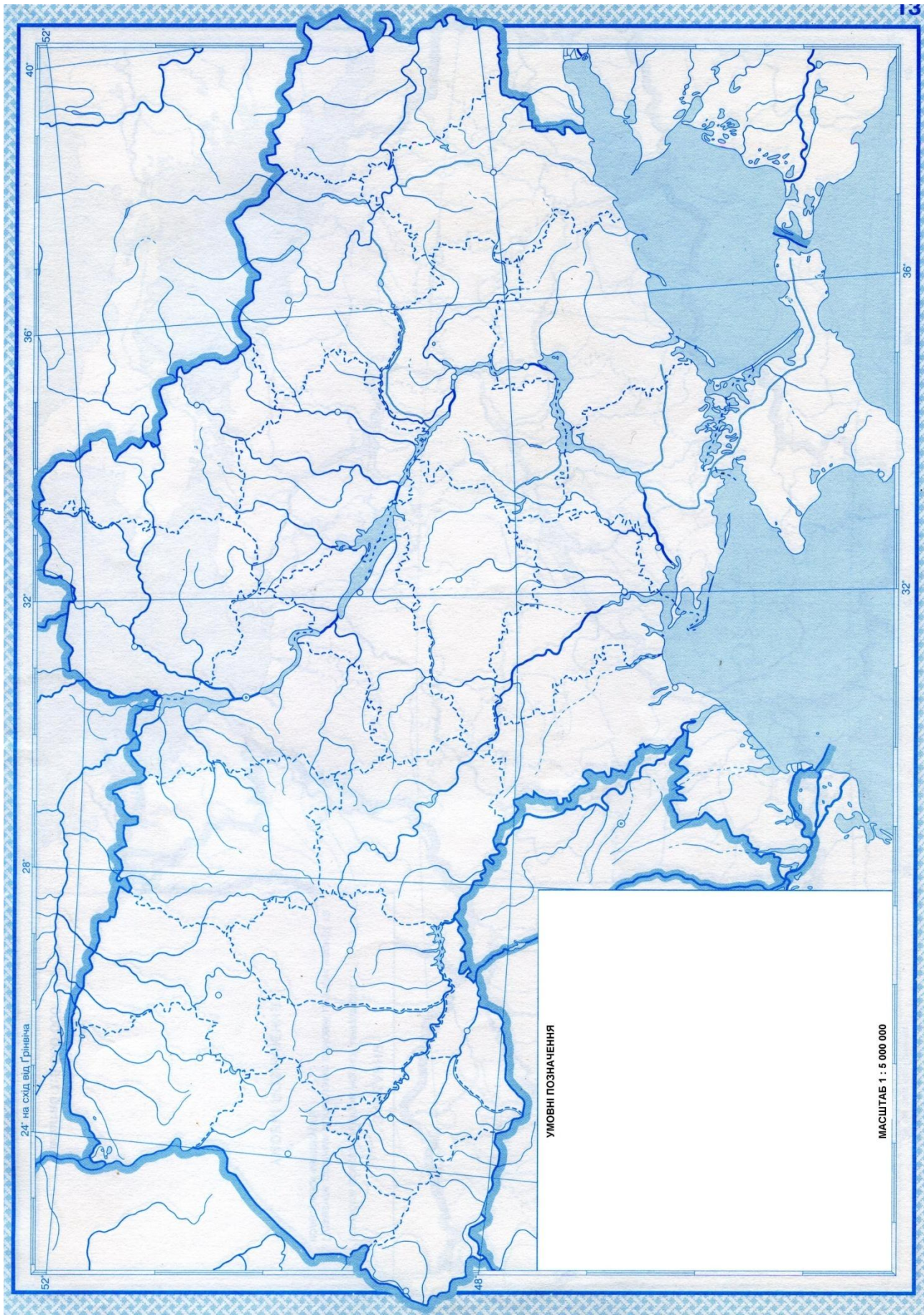
Хід семінарсько-практичного заняття:

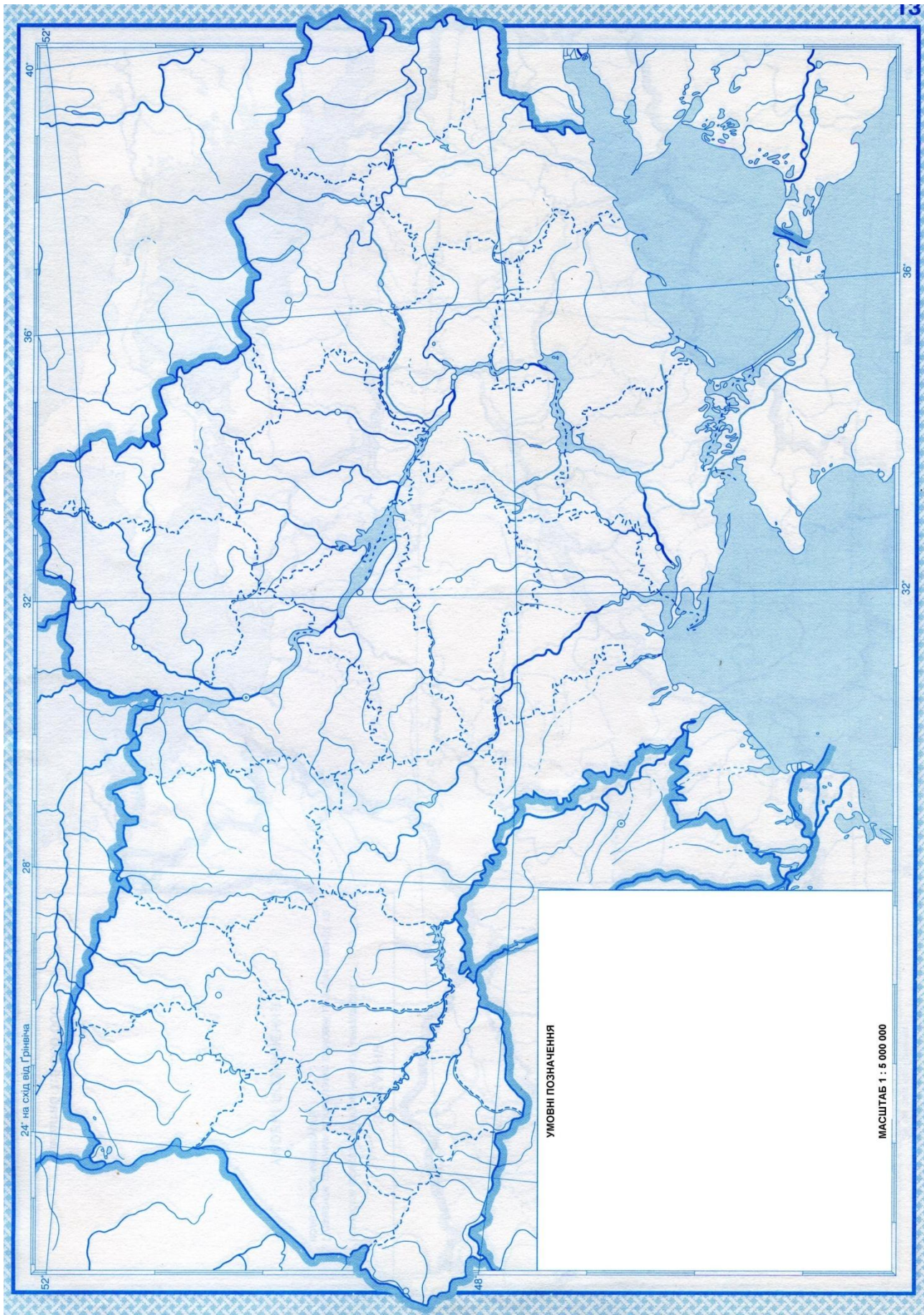
1. Оцінити вплив різних чинників на розміщення хімічного виробництва (3 – вирішальний вплив; 2 – суттєвий вплив; 1 – слабкий вплив; 0 – відсутній вплив). Заповнити таблицю. Зробити висновок.

Чинники розміщення галузей хімічного виробництва

Галузь хімічного виробництва	Чинники розміщення			
	Сировинний	Паливно-енергетичний	Водний	Споживчий
Азотні добрива				
Фосфатні добрива				
Калійні добрива				
Сірчана кислота				
Кальцинована сода				
Каустична сода				
Синтетичний каучук				
Шинна промисловість				
Хімічні волокна і нитки				
Синтетичні смоли та пластмаси				
Гумова промисловість				

2. На контурній карті України позначити основні райони, вузли та центри хімічного та лісовиробничого комплексу .

Семінарсько-практичне заняття № 5

Тема: Географія агропромислового комплексу України (АПК)

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: визначити та з'ясувати суть поняття «АПК», проаналізувати особливості територіальної організації АПК, проаналізувати спеціалізацію АПК у межах сільськогосподарських зон та районів України, розкрити взаємозв'язки АПК з іншими галузями господарства та його значення для розвитку економіки країни.

Основні поняття: агропромисловий комплекс, сільськогосподарська інтеграція та спеціалізація, агропромислова зона, сільське господарство, харчова промисловість.

Актуалізація знань

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Які традиційні галузі сільського господарства притаманні для України?
2. Яке значення мають агрокліматичні умови для розвитку сільського господарства в Україні?
3. Які нові сільськогосподарські культури замінюють традиційні? Чому?
4. Яка структура земельних угідь в Україні?
5. Що таке сівозміна?
6. Яка галузева структура сільського господарства?
7. За якими формами і показниками державної статистичної звітності досліджують рослинництво і тваринництво?
8. Які чинники сприяють розвитку сільського господарства України?
9. Які чинники гальмують розвиток сільського господарства України?

Питання для обговорення:

1. Розкрити сутність поняття АПК. Проаналізувати головні типи галузевих та територіальних АПК.
2. Схарактеризувати АПК України за планом характеристики (додаток 6):
 - 2.1. Сільське господарство (рослинництво, тваринництво);
 - 2.2. Харчова промисловість.
3. Визначити основні чинники формування приміських АПТК.
4. Розкрити сутність дослідження та основні економічні показники сільськогосподарського підприємства.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Тенденції розвитку приватних сільськогосподарських господарств.
2. Основні шляхи розвитку тваринництва третього тисячоліття.
3. Урядові програми розвитку сільського господарства України.

Рекомендована література:

1. Білик Ю.Д. Економічні проблеми агропромислового комплексу України в умовах формування ринкових відносин. – К., 1997.
2. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Проводар Н.І. Географія агропромислових комплексів: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1997.
3. Руснак П.П., Жебка В.В., Рудий М.М., Чалий А.А. Економіка сільського господарства: Підручник для студ. екон. спец. вищ. аграрних закладів освіти I-II рівнів акредитації / Петро Павлович Руснак (ред.). – К. : Урожай, 1998.
4. Рябоконт В.П. Соціально-економічні проблеми розвитку агропромислового комплексу України в сучасних умовах. – К.: Інститут аграрної економіки, 2000.
5. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства. – К.: Ін-т аграрної економіки, 2000.
6. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.

Хід семінарсько-практичного заняття:

1. Накреслити схему галузевої структури АПК України.

2. Накреслити схему міжгалузевих зв'язків АПК (над стрілками вказати види продукції, якою забезпечує АПК інші галузі господарства та продукції, яку отримує АПК від інших галузей господарства).

3. Накреслити схему галузевої структури рослинництва України.

4. Накреслити схему галузевої структури тваринництва України.

5. Визначити напрямки спеціалізації та принципи розміщення агропромислових зон та районів України.

Характеристика агропромислових зон та районів України

Агропромислова зона / район України	Галузі спеціалізації	Фактори розміщення

4. На контурній карті позначити сільськогосподарські зони та райони України.

Семінарсько-практичне заняття № 6

Тема: Транспортний комплекс

Соціальний комплекс України: територіальні та галузеві особливості

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: визначити роль і значення транспортного комплексу для розвитку господарства України, розглянути його територіальну структуру; встановити особливості територіальної організації сфери послуг, показати її вплив на розвиток суспільства.

Основні поняття: транспортний комплекс, сфера послуг, соціальний комплекс, соціальні послуги.

Актуалізація знань

(Дайте короткі відповіді на запитання)

1. Дайте визначення поняття «транспортний комплекс».
2. Назвіть основні види транспорту.
3. Назвіть основні міждержавні транспортні магістралі.
4. Чим відрізняються поняття «невиробнича сфера» та «сфера послуг»?
5. Що таке «послуги»? За якими ознаками вони поділяються?

6. Дайте визначення поняття «соціальна інфраструктура».
7. Дайте визначення поняття «географія сфери обслуговування».
8. Поясніть вплив сфери послуг на матеріальне та нематеріальне виробництво.

Питання для обговорення:

1. Схарактеризуйте основні види транспорту України та їх місце у вантажообігу та пасажирообороті.
2. Проблеми та перспективи розвитку транспортного комплексу України.
3. Транс'європейські транспортні коридори, які проходять через територію України.
4. Галузева структура, основні завдання і функції сфери послуг, її роль у забезпеченні потреб населення.
5. Схарактеризувати галузеву структуру сфери послуг за регіонами України.
6. Особливості територіальної організації обслуговування населення у міській та сільській місцевостях України.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Проблеми інтеграції України до європейського транспортного простору.
2. Сфера послуг – підтримка життєздатності села.
3. Найбільш важливою для мого міста (села) є освітня (медична,) сфера.

Рекомендована література:

1. Алексеев А.И. География сферы обслуживания: основные понятия и методы / Алексеев А.И., Ковалев С.А. Ткаченко А.А. – Тверь, 1991.
2. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура Украины: оценка уровня и перспектив развития. – К.: Наукова думка, 1993.
3. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / Гл. ред. А.Ф. Трешников; Ред. кол.: Э.Б. Алаев, П.М. Алампиев, А.Г. Воронов и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1988.

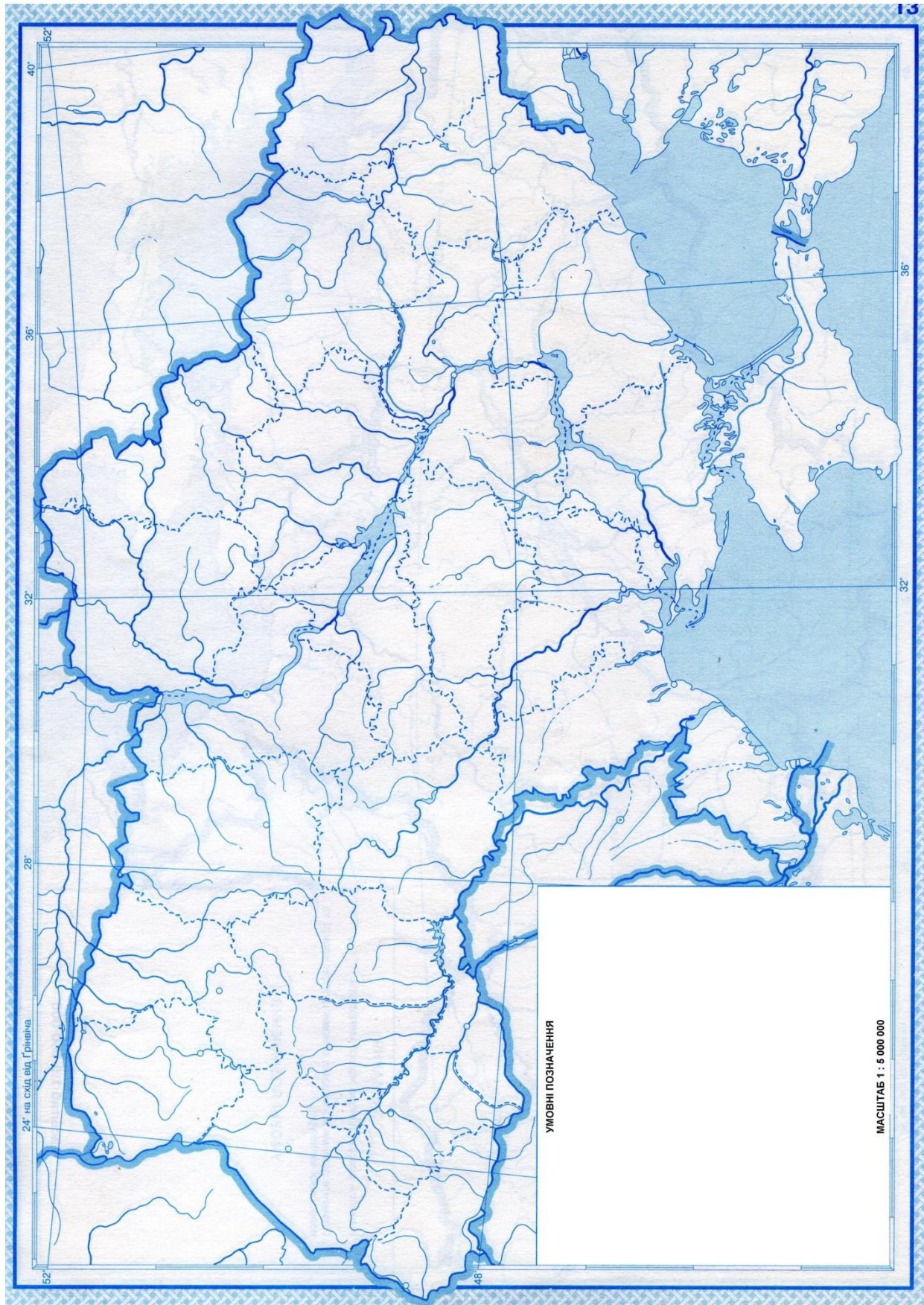
4. Говорун А. Г. Транспорт і навколишнє середовище / А. Г. Говорун. – К. : Урожай, 1992.
5. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К., 1998.
6. Рибак І. В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20 - початок 90-х рр. XX ст.) / Іван Васильович Рибак. – Київ : Рідний край, 1997.
7. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій – Львів: Світ, 2000.

Хід семінарсько-практичного заняття:

1. Накреслити схему галузевої структури транспорту.

2. Накреслити схему галузевої структури соціальної сфери України.

3. Використовуючи карти атласу та додаток 15, на контурній карті позначити основні міждержавні транспортні магістралі, нафто-, газо- та продуктопроводи, головні морські та річкові порти, залізничні вузли, аеропорти України.

**Обов'язковий мінімум тем самостійного опрацювання
(проводиться у вигляді тестів на лекціях):**

1. Будівельно-індустріальний комплекс України.
2. Легка промисловість України.
3. Рекреаційний комплекс України.

**ТЕМИ МОДУЛЯ №2
ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ:**

1. Історія розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України.
2. ЛЕП та енергетична система України. Експорт та імпорт енергоносіїв.
3. Альтернативна електроенергетика в Україні.
4. Газова проблема в Україні: сутність, шляхи вирішення.
5. Історія розвитку металургійної промисловості в Україні.
6. Історія розвитку машинобудування України.
7. Історія розвитку хімічної промисловості в Україні.
8. Історія розвитку лісової промисловості в Україні.
9. Галузеві райони лісовиробничого комплексу України.
10. Особливості сучасних процесів агропромислової інтеграції.
11. Структура соціального комплексу (різні підходи).
12. Різні підходи до визначення поняття «послуга».
13. Зовнішні зв'язки України: економічні, політичні, науково-технічні та інші.

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ
ДО ПИСЬМОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ №2**

2. Поняття «господарство України», його економіко-географічні особливості та структура.
3. Тенденції становлення та розвитку економіки України, її головні специфічні риси.
4. Основні форми суспільної організації виробництва. Фактори та чинники розміщення виробництва.
5. Структура національного господарства.

6. Особливості структури промисловості України та її аналіз.
7. Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК). Структура ПЕК. Тенденції розвитку.
8. Значення, центри, вузли, райони паливної промисловості.
9. Електроенергетика України. Характеристика проблем та перспектив розвитку.
10. Чорна металургія. Виробнича структура галузі.
11. Економіко-географічна характеристика металургійних баз України: Донбас, Придніпров'я, Приазов'я.
12. Кольорова металургія. Значення та структура галузі. Особливості розвитку і розміщення. Характеристика сировинної бази. Територіальні особливості розвитку галузей кольорової металургії.
13. Особливості структури машинобудування України.
14. Особливості розміщення машинобудування. Макрорегіони і регіони з найбільшим розвитком машинобудування.
15. Хімічна промисловість України. Значення галузі та основні чинники розвитку. Особливості структури. Найважливіші галузі.
16. Виробництво будівельних матеріалів. Географія галузей будівельного комплексу України.
17. Лісова і деревообробна промисловість України.
18. Поняття «АПК». Значення розвитку АПК.
19. Особливості розвитку і розміщення галузей сільського господарства.
20. Галузі спеціалізації. Структура сільського господарства України.
21. Географія рослинництва України.
22. Географія тваринництва України.
23. Харчова промисловість. Основні галузі харчової промисловості України.
24. Соціальна сфера України: територіальна та галузева структура.
25. Легка промисловість України, значення, структура, особливості розвитку та розміщення. Географія окремих галузей.
26. Транспортний комплекс України. Структура транспорту; галузі спеціалізації.

МОДУЛЬ 3. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ

Семінарське заняття № 1.

**Тема: Теоретичні засади суспільно-географічного районування
України.**

Оцінювання: максимум 5 балів

Мета: виявити особливості різних підходів до суспільно-географічного районування України, визначити особливості та провести порівняльний аналіз наявних схем районування.

Основні поняття: економічне районування, суспільно-географічне районування, економічний район, мікрорайонування, районологія, район, регіон.

Актуалізація знань:

1. Що таке територіально-виробничий комплекс? Яка роль ТВК при виділенні економічних районів?
2. Які виділяють фактори районоутворення?
3. Чи можна виділити провідний фактор формування економічних районів на сучасному етапі?

Питання для обговорення:

1. Дайте визначення основним поняттям теми.
2. Схарактеризуйте принципи економічного районування, фактори районоутворення.
3. Охарактеризуйте схеми соціально-економічного районування території України (за О. І. Шаблієм, М. М. Паламарчуком, Ф. Д. Заставним, М. Д. Пістуном). Новітні схеми регіоналізації України.

Додаткове завдання

(за бажанням студента, виконання узгоджується з викладачем):

Підготувати реферативне повідомлення на тему:

1. Розкрийте суть соціально-економічного районування за В. А. Поповкіним, М. І. Долішнім.

2. Досвід зарубіжних країн в питанні соціально-економічного районування території.

Рекомендована література:

1. Економіка України. Політико-економічний журнал. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
2. Жупанський Я. Економічна і соціальна географія України / Я. Жупанський– К., 1998.
3. Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект. – К., 2004.
4. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / За ред. З. С. Варналія. – К., 2005.
5. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблія. –Львів: Світ, 2000.

Хід семінарсько-практичного заняття:

1. На контурну карту нанесіть схеми економічного та суспільно-географічної регіоналізації України (за О. І. Шаблієм, М. Д. Пістуном та Ф. Д. Заставним).

Семінарське заняття № 2-4

Тема: Загальна характеристика суспільно-географічних районів України (у вигляді ділової гри)

*Оцінювання: максимум 5 балів за активність на семінарі,
10 балів за участь у діловій грі*

Мета: визначити загальний рівень соціально-економічного розвитку районів України, їх спеціалізацію та чинники формування структури промислового виробництва.

Основні поняття: суспільно-географічний район, економічний район, спеціалізація.

Ділова гра:

1. Створити ініціативні групи експертів (по 2-3 особи) з дослідження економіко-географічного району (отриманого на вибір під керівництвом викладача) та представити проведене дослідження у вигляді доповіді (додаток 12) та електронної презентації.

2. Студенти, які не доповідають обраний район на занятті також створюють на парі групи експертів для проведення дискусії.

3. Представлення економічного району може відбуватися у вигляді доповіді, дискусії, інтерв'ю, запитань-відповідей із виділеними ролями для експертів соціо-економіко-географа, журналіста чи політика, еколога чи експерта з регіонального розвитку тощо.

4. Електронний варіант презентації додається на диску до доповіді, що оформлюється у форматі А4, і здається у день виступу від всієї ініціативної групи (підпис на диску: назва району, група, прізвище авторів; підпис файлу: назва району; титульний лист доповіді оформлюється стандартно).

Рекомендована література:

1. Голіков А.П. Стратегія регіонального розвитку. – Х.: ХНУ, 2001.
2. Голіков А.П. Економіка України: фактори виробництва, галузева структура, розміщення, тенденції розвитку. – Харків, 2005.

3. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / За ред. З. С. Варналія. – К., 2005.
4. Мезенцева Н.І. Суспільно-географічне районування України. – К., 2002.
5. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000.

Хід семінарсько-практичного заняття:

ПІВНІЧНО-ЗАХІДНИЙ СГР

1. Загальна характеристика суспільно-географічного району

Склад _____

Площа _____

Кількість населення _____

З якими суспільно-географічними районами межує _____

2. ЕГП та ПГП

Позитивні риси:

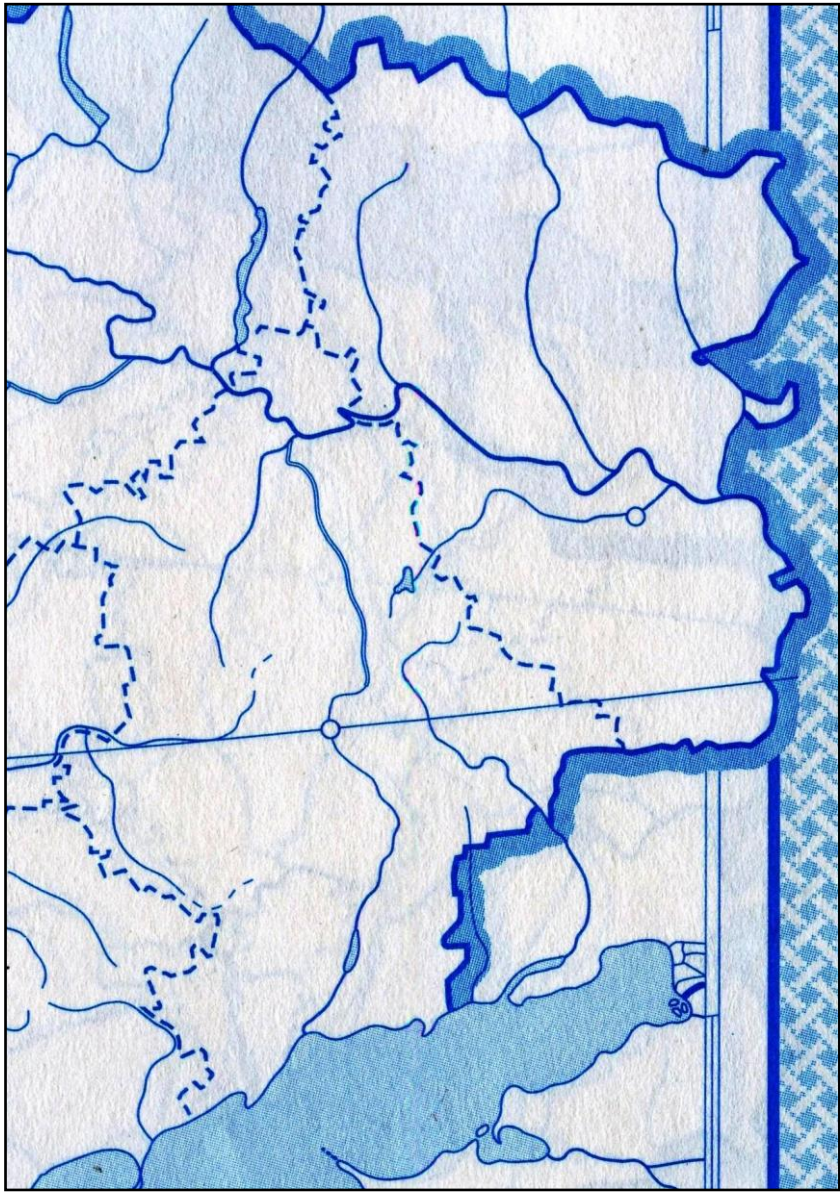
Негативні риси:

3. Галузі спеціалізації суспільно-географічного району

4. Мезорайони, вузли, центри (позначити їх на контурній карті)

4. Мезорайони, вузли, центри (позначити їх на контурній карті)

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПИСЬМОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ № 3.

1. Основи суспільно-географічного районування та його значення, основні поняття.
2. Чинники районоутворення.
3. Роль та значення територіально-виробничих комплексів при виділенні економічних районів.
4. Схеми економічного районування території України за радянських часів.
5. Ознаки району. Суспільно-географічне районування України.
6. Основні суспільно-географічні макрорайони України.
7. Характеристика основних суспільно-географічних районів (за планом): Столичного, Центрального, Північно-Західного, Карпатського, Подільського, Причорноморського, Придніпровського, Північно-Східного, Донецького).
8. Особливості функціонування та перспективи розвитку суспільно-географічного районування.
9. Загальні риси зовнішніх зв'язків України: політичних, економічних та науково-технічних тощо.
10. Україна на початку нового століття: особливості та перспективи розвитку.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ (курсова робота)

Рекомендовані напрямки дослідження:

1. Економіко-географічна характеристика вугільної промисловості України.
2. Економіко-географічна характеристика нафтової промисловості України.
3. Економіко-географічна характеристика газової промисловості України.
4. Економіко-географічна характеристика нафтогазової промисловості Харківської області.
5. Економіко-географічна характеристика електроенергетики України.
6. Альтернативна електроенергетика в Україні.
7. Економіко-географічна характеристика чорної металургії України.
8. Економіко-географічна характеристика кольорової металургії України.
9. Економіко-географічна характеристика машинобудування України.
10. Економіко-географічна характеристика машинобудування Харківської області.

11. Економіко-географічна характеристика хімічної промисловості України.
12. Економіко-географічна характеристика лісовиробничого комплексу України.
13. Економіко-географічна характеристика будівельної промисловості України.
14. Економіко-географічна характеристика сільського господарства України.
15. Економіко-географічна характеристика сільського господарства Харківської області.
16. Географія АПК України.
17. Географія АПК Харківської області.
18. Економіко-географічна характеристика легкої промисловості України.
19. Економіко-географічна характеристика харчової промисловості України
20. Соціальний комплекс України.
21. Транспортний комплекс України.
22. Електоральна географія України.
23. Географія релігій України.
24. Географія культури України.
25. Географія освіти і науки України.
26. Географія ринку праці України.
27. Географічні аспекти бізнесу та підприємництва України.
28. Географія інновацій України.
29. Географія інфраструктури України.
30. Географія туризму та рекреації України.
31. Географія сфери обслуговування України.
32. Україна на політичній карті світі.
33. Роль і місце України у складі міжнародних організацій.
34. Зовнішні зв'язки України.
35. Зовнішні зв'язки Харківської області.
36. Глобальні проблеми людства та їх прояв на території України.
37. Економіка природокористування України.
38. Природно-ресурсний потенціал України.
39. Природно-ресурсний потенціал Харківської області.
40. Географія населення України.
41. Географія населення Харківської області.
42. Сучасна демографічна ситуація в Україні.

43. Українська діаспора.
44. Етнолінгвістична структура населення України.
45. Працересурсний потенціал України.
46. Суспільно-географічна характеристика окремих економічних районів України.
47. Суспільно-географічна характеристика політико-географічних районів України.
48. Суспільно-географічна характеристика соціально-географічних районів України.
49. Суспільно-географічна характеристика окремих областей України.
50. Суспільно-географічна характеристика окремих населених пунктів України.
51. Економіко-географічна характеристика окремих підприємств України
52. Визначні українські економіко-географи.
53. Історія формування території України.
54. Історія господарського освоєння території України.
55. Роль і місце України у світовому господарстві.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Оцінки за національною та за європейською шкалою

Оцінки	% засвоєного матеріалу
незадовільно FX	1-49
задовільно E	50-59
задовільно D	60-69
добре C	70-79
добре B	80-89
відмінно A	90-100

Умови допуску до заліку (6 семестр), екзамену (7 семестр):

- Виконання всіх практичних робіт;
- Відпрацювання тем, що виносяться на самостійне вивчення;
- Здача географічної номенклатури;
- Виконання всіх поточних модульних контролів;
- Виконання індивідуального науково-дослідного завдання (для студентів кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.

ПЛАН ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕГП КРАЇНИ (РЕГІОНУ)

1. Положення по відношенню до сусідніх країн, рівень їх економічного розвитку.
2. Положення по відношенню до морів та океанів.
3. Положення по відношенню до головних сухопутних і морських транспортних шляхів.
4. Положення по відношенню до головних паливно-сировинних баз, промислових і сільськогосподарських районів.
5. Положення по відношенню до головних районів збуту продукції.
6. Зміна ЕГП в часі.
7. Загальний висновок про вплив ЕГП на розвиток і розміщення господарства країни.

ПЛАН ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ (ПГП) КРАЇНИ

1. Політична і економічна оцінка державних кордонів:
 - а) рівень економічного розвитку сусідніх країн;
 - б) приналежність країни і сусідніх країн до економічних і політичних блоків;
 - в) стратегічна оцінка державного кордону.
2. Відношення до транспортних шляхів, ринків сировини і збуту продукції:
 - а) можливість використання морського та річкового транспорту;
 - б) торгові відносини з сусідніми країнами;
 - в) забезпеченість країни сировиною.
3. Відношення до "гарячих точок" планети:
 - а) пряме або непряме відношення країни до міжнародних конфліктів, наявність "гарячих точок" в прикордонних регіонах;
 - б) військово-стратегічний потенціал, наявність військових баз за кордоном;
 - в) участь країни в міжнародній розрядці та роззброєнні;
4. Загальна оцінка політичного положення країни.

ДОДАТОК 2.

Історико-етнографічні землі України

Берестейщина
Бессарабія
Більщина
Бойківщина
Брацлавщина
Буджак
Буковина
Волинь
Галичина
Гуцульщина
Задунайщина
Закарпаття
Запоріжжя
Кубань
Лемківщина
Марморощина
Наддніпрянщина
Надсяння
Опілля
Перемишлянщина
Підгір'я
Підляшшя
Поділля
Покуття
Полісся
Приазов'я
Прящівщина
Сіверщина
Слобожанщина
Стародубщина
Таврія
Холмщина

ДОДАТОК 3.

Родовища корисних копалин України

I. ПАЛИВНІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Кам'яне та буре вугілля

Донецький кам'яновугільний басейн

Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн

Дніпровський буровугільний басейн:

1. Макарівське (Житомирська область)
2. Новосілківське (Черкаська область)
3. Козацьке (Черкаська область)
4. Морозівське (Кіровоградська область)
5. Миронівське (Кіровоградська область)
6. Семенівсько-Олександрійське (Кіровоградська область)
7. Бандурівське (Кіровоградська область)
8. Новоолександрівське (Дніпропетровська область)
9. Верхньодніпровське (Дніпропетровська область)
10. Синельниківське (Дніпропетровська область)
11. Оріхівське (Запорізька область)

Буре вугілля

1. Новодмитрівське (Харківська область)
2. Ільницьке (Закарпатська область)

Горючі сланці

1. Бовтиське (Кіровоградська область)

Торф

1. Турське (Волинська область)
2. Локачинське (Волинська область)
3. Жиравичівське (Волинська область)
4. Велике Болото (Волинська область)

5. Поліське (Волинська область)
6. Верба (Рівненська область)
7. Кременіне (Рівненська область)
8. Морочне (Рівненська область)
9. Озерянське (Житомирська область)
10. Бучмани (Житомирська область)
11. Норинське (Житомирська область)
12. Ірпінське (Київська область)
13. Трубіж (Київська область)
14. Супій (Черкаська область)
15. Слоцьке (Чернігівська область)
16. Удайське (Полтавська область)
17. Єзуцьке (Сумська область)
18. Клевенське (Сумська область)

Східний нафтогазоносний регіон

Нафта

1. Малодівицьке (Чернігівська область)
2. Прилуцьке (Чернігівська область)
3. Бугруватівське (Сумська область)
4. Козіївське (Харківська область)

Газ

1. Талалаївське (Чернігівська область)
2. Котелевське (Полтавська область)
3. Семенцівське (Полтавська область)
4. Абазівське (Полтавська область)
5. Чутівське (Полтавська область)
6. Машівське (Полтавська область)
7. Західнохрестищенське (Полтавська область)
8. Медведівське (Харківська область)
9. Кегичівське (Харківська область)
10. Багатійське (Харківська область)
11. Єфремівське (Харківська область)

12. Мелихівське (Харківська область)
13. Шебелинське (Харківська область)
14. Перещепинське (Харківська область)
15. Андіяшівське (Сумська область)
16. Клиньсько-Краснознам'янське (Полтавська область)
17. Старобільське (Луганська область)
18. Вільхівське (Луганська область)

Нафтогазові родовища

1. Скороходівське (Чернігівська область)
2. Нинівське (Чернігівська область)
3. Гнидінцівське (Чернігівська область)
4. Анастасівське (Сумська область)
5. Рибальське (Сумська область)
6. Качанівське (Сумська область)
7. Глинсько-Розбишівське (Полтавська область)
8. Лесяківське (Чернігівська область)
9. Яблунівське (Полтавська область)
10. Радченківське (Полтавська область)
11. Опішнянське (Полтавська область)
12. Решетняківське (Полтавська область)
13. Матвіївське (Полтавська область)
14. Тимофіївське (Полтавська область)
15. Кременівське (Дніпропетровська область)
16. Юліївське (Харківська область)
17. Дружилюбівське (Харківська область)

Західний нафтогазоносний регіон

Нафта

1. Долинське (Івано-Франківська область)
2. Старосамбірське (Львівська область)

Газ

1. Локачинське (Волинська область)
2. Рудківське (Львівська область)
3. Залужанське (Львівська область)
4. Летнянське (Львівська область)
5. Гринівське (Івано-Франківська область)
6. Яблунівське (Івано-Франківська область)
7. Солотвинське (Закарпатська область)

Нафтогазові родовища:

1. Бориславське (Львівська область)
2. Північнодолинське (Івано-Франківська область)
3. Битків-Бабчинське (Івано-Франківська область)

Південний нафтогазоносний регіон

Нафта

1. Східносаратське (Одеська область)

Газові родовища

1. Задорненське (АРК)
2. Стрілкове (АРК)
3. Джанкойське (АРК)
4. Голіцинське (Чорне море)
5. Штормове (Чорне море)
6. Глібовське (АРК)
7. Одеське (Чорне море)

II. МЕТАЛЕВІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Залізні руди

Криворізький залізорудний басейн

1. Петровське (Кіровоградська область)
2. Першотравневе (Дніпропетровська область)
3. Новокриворізьке (Дніпропетровська область)

4. Скелюватське (Дніпропетровська область)
5. Інгулецьке (Дніпропетровська область)

Кременчуцький залізорудний район

1. Кременчуцьке (Полтавська область)
2. Лавриківське (Полтавська область)
3. Горішне-Плавнинське (Полтавська область)

Білозерський залізорудний район

1. Північнобілозерське (Запорізька область)
2. Південнобілозерське (Запорізька область)
3. Переверзівське (Запорізька область)

Керченський залізорудний басейн

1. Ельтиген-Ортельська мульда (АРК)
2. Комиш-Бурунська мульда (АРК)
3. Баксинське (АРК)

Гуляйпільське (Запорізька область)

Куксунгурське (Запорізька область)

Маріупольське (Донецька область)

Марганцеві руди

1. Нікопольське (Дніпропетровська область)
2. Великотокмацьке (Запорізька область)
3. Чивчинське (Івано-Франківська область)

Титанові руди

1. Стемигородське (Житомирська область)
2. Іршанське (Житомирська область)
3. Малишівське (Дніпропетровська область)
4. Самотканське (Дніпропетровська область_

Нікелеві та кобальтові руди

1. Липовенківське (Кіровоградська область)
2. Капітанівське (Кіровоградська область)
3. Деренюське (Кіровоградська область)
4. Девладівське (Дніпропетровська область)
5. Сухохутівське (Дніпропетровська область)

Алюмінієві руди

1. Берегівське (Закарпатська область)
2. Високопільське (Дніпропетровська область)
3. Смілянське (Черкаська область)
4. Калініно-Шевченківське (Донецька область)

Свинцеві та цинкові руди

1. Біганське (Закарпатська область)
2. Берегівське (Закарпатська область)
3. Мужіївське (Закарпатська область)
4. Біляївське (Харківська область)

Мідні руди

1. Рафалівське (Рівненська область)
2. Жиричі (Волинська область)

Поліметалеві руди

1. Мужіївське (Закарпатська область)
2. Берегівське (Закарпатська область)

Ртутні руди

1. Марантош (Закарпатська область)
2. Боркут (Закарпатська область)
3. Вишківське (Закарпатська область)
4. Микитівське (Донецька область)
5. Буркутсько-Шаянське (Івано-Франківська область)

Золото

1. Сауляк (Закарпатська область)
2. Майське (Миколаївська область)
3. Юр'ївське (Кіровоградська область)
4. Клишівське (Кіровоградська область)
5. Сергіївське (Дніпропетровська область)
6. Бобриківське (Луганська область)
7. Мужіївське (Закарпатська область)
8. Балка Широка (Дніпропетровська область)

Уранові руди

1. Південне (Миколаївська область)
2. Лозуватське (Кіровоградська область)
3. Калинівське (Кіровоградська область)
4. Мічуринське (Кіровоградська область)
5. Центральне (Кіровоградська область)
6. Новокостянтинівське (Кіровоградська область)
7. Ватутінське (Черкаська область)
8. Жовтоводське (Дніпропетровська область)

III. НЕМЕТАЛЕВІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Гірничо-рудна сировина

Графіт

1. Буртинське (Хмельницька область)
2. Заваллівське (Кіровоградська область)
3. Троїцьке (Запорізька область)
4. Петрівське (Кіровоградська область)

Цеоліти

1. Сокирницьке (Закарпатська область)
2. Саригач (Закарпатська область)

Озокерит

1. Бориславське (Львівська область)

Глина бентонітова

1. Торбське (Закарпатська область)
2. Черкаське (Черкаська область)
3. Григорівське (Донецька область)
4. Кудринське (АРК)

Гірничо-хімічна сировина

Апатити

1. Новополтавське (Запорізька область)
2. Стремигородське (Житомирська область)

Фосфорити

1. Жванське (Вінницька область)
2. Кролевецьке /Розльотське/ (Чернігівська область)
3. Ізюмське (Харківська область)
4. Осиківське (Донецька область)

Сірка

1. Загайпільське (Івано-Франківська область)
2. Немирівське (Львівська область)
3. Язівське (Львівська область)
4. Роздільське (Львівська область)
5. Яворівське (Львівська область)

Калійні солі

1. Стебницьке (Львівська область)
2. Калуш-Голинське (Івано-Франківська область)

Кам'яна сіль

1. Солотвинське (Закарпатська область)
2. Роменське (Сумська область)
3. Єфремівське (Харківська область)
4. Сло'вянське (Донецька область)
5. Артемівське (Донецька область)

6. Новокарфагенське (Донецька область)
7. Північносиваське (АРК)

Нерудна сировина для металургії

Доломіт

1. Молоросошське (Закрпатська область)
2. Негребівське (Житомирська Область)
3. Ямське (Донецька область)
4. Оленівське (Донецька область)
5. Північношевченківське (Донецька область)
6. Новотроїцьке (Донецька область)

Талько-магнезит

1. Правдинське (Дніпропетровська область)
2. Веселянське (Запорізька область)

Ванняк флюсовий

1. Кадиківське (АРК)
2. Псилераське (АРК)
3. Краснопартизанське (АРК)
4. Каракубське (Донецька область)
5. Оленівське (Донецька область)
6. Новотроїцьке (Донецька область)

Флюорит (плавиковий шпат)

1. Бахтинське (Вінницька область)
2. Покрова-Криївське (Донецька область)

Пісок формувальний

1. Вишнівське (Харківська область)
2. Бонтишівське (Харківська область)
3. Пологівське (Запорізька область)
4. Оріхівське (Запорізька область)

Кварцит

1. Овруцьке (Житомирська область)

Глина вогнетривка

1. Озерянське (Черкаська область)
2. Шостаківське (Кіровоградська область)
3. П'ятихатське (Дніпропетровська область)
4. Затишнлянське (Донецька область)
5. Веселіївське (Донецька область)
6. Андріївське (Донецька область)
7. Новорайське (Донецька область)
8. Часовоярське (Донецька область)

Сировина для скляної порцеляно-фаянсової промисловості

Пісок кварцовий

1. Великоглібовицьке (Львівська область)
2. Папірнянське (Чернігівська область)
3. Новоселівське (Харківська область)
4. Гусарівське (Харківська область)
5. Авдіївське (Донецька область)
6. Новомихайлівське (Донецька область)

Каолін

1. Купинське (Хмельницька область)
2. Судимонтське (Хмельницька область)
3. Майдан-Вільське (Хмельницька область)
4. Дубровське (Житомирська область)
5. Великогадоминецьке (Житомирська область)
6. Глухівецьке (Вінницька область)
7. Турбівське (Вінницька область)
8. Мурзинське (Черкаська област)
9. Затишнлянське (Донецька область)
10. Просянівське (Дніпропетровська область)

Пегматит (польовий шпат)

1. Більчаківське 1 (Рівненська область)
2. Балка Великого Табору (Запорізька область)
3. Гірне (Житомирська область)
4. Грузлівське (Житомирська область)

Цементна сировина

Вапняк

1. Розвадівське (Львівська область)
2. Дубовецьке (Івано-Франківська область)
3. Гуменецьке (Хмельницька область)
4. Сокирянське (Чернівецька область)
5. Загнітківське (Одеська область)
6. Єлизаветівське (Одеська область)
7. Главанське (Одеська область)
8. Новогригорівське (Миколаївська область)
9. Бургунське (Херсонська область)

Крейда

1. Новгород-Сіверське (Чернігівська область)
2. Шебелинське (Харківська область)
3. Крамторське (Донецька область)
4. Здолбунівське (Рівненська область)

Мергель

1. Бахчисарайське (АРК)
2. Амвросіївське (Донецька область)
3. Межигірсько-Дубовецьке (Івано-Франківська область)

Глина

1. Розвадівське (Львівська область)
2. Гуменецьке (Хмельницька область)
3. Кривинське (Хмельницька область)
4. Новгород-Сіверське (Чернігівська область)

5. Шебелинське (Харківська область)
6. Краматорське (Донецька область)
7. Жовтокам'янське (Дніпропетровська область)
8. Григорівське (Миколаївська область)
9. Шкодовогірське (Одеська область)

Опока

1. Балка Мокра (Донецька область)

Облицювальне каміння

Граніт, габро, лабродорит

1. Клесівське (Рівненська область)
2. Ясногірське (Рівненська область)
3. Омелянівське (Житомирська область)
4. Головинське (Житомирська область)
5. Сліпчицьке (Житомирська область)
6. Жижелівське (Вінницька область)
7. Тиврівське (Вінницька область)
8. Богуславське (Київська область)
9. Танське (Черкаська область)
10. Новоданилівське (Миколаївська область)
11. Кудашівське (Дніпропетровська область)

Мармур

1. Великокаменецьке (Закарпатська область)
2. Требушанське (Закарпатська область)
3. Білгород-Дністровське (Одеська область)

Пісковик

1. Застінківське (Тернопільська область)
2. Теробовлянське (Тернопільська область)
3. Буданівське (Тернопільська область)
4. Баницьке (Сумська область)
5. Різниківське (Донецька область)

Кольорове та ювелірне каміння

Буришин

1. Клесівське (Рівненська область)
2. Вільне (Рівненська область)

Родоніт

1. Прелучне (Івано-Франківська область)

Онікс мармуровий

1. Калюсик (Хмельницька область)

Топаз, берил, кварц

1. Волинське (Житомирська область)

Мінеральні води

1. Плосківське (Закарпатська область)
2. Полянське (Закарпатська область)
3. Синяцьке (Закарпатська область)
4. Шаянське (Закарпатська область)
5. Сейминське (Закарпатська область)
6. Великолюбінське (Львівська область)
7. Моршинське (Львівська область)
8. Трускавецьке (Львівська область)
9. Верховинське (Івано-Франківська область)
10. Конопківське (Тернопільська область)
11. Новозбручанське (Тернопільська область)
12. Збручанське (Хмельницька область)
13. Степанське (Рівненська область)
14. Хмільницьке (Вінницька область)
15. Білоцерківське (Київська область)
16. Миронівське (Київська область)
17. Миргородське (Полтавська область)
18. Березівське (Харківська область)
19. Слов'янське (Донецька область)

20. Новопсковське (Луганська область)
21. Старобільське (Луганська область)
22. Лазурне (Запорізька область)
23. Кирилівське (Запорізька область)
24. Одеське (Одеська область)
25. Куяльницьке (Одеська область)
26. Коблевське (Одеська область)
27. Очаківське (Миколаївська область)
28. Генічеське (Херсонська область)
29. Євпаторійське (АРК)
30. Сакське (АРК)
31. Феодосійське (АРК)
32. Щербинське (Чернівецька область)
33. Чернівецьке (Чернівецька область)

Термальні води

1. Сакське (АРК)
2. Берегівське (Закарпатська область)

Лікувальні грязі

1. Євпаторійське (АРК)
2. Сакське (АРК)
3. Куяльник (Одеська область)
4. Дніпрівсько-Лиманське (Херсонська область)

ДОДАТОК 4.

МІСТА УКРАЇНИ

Вінницька область:

1. Вінниця
2. Хмільник
3. Жмеринка
4. Ладижин
5. Могилів-Подільський

6. Козятин

Волинська область:

1. Володимир-Волинський
2. Луцьк
3. Нововолинськ
4. Ковель

Дніпропетровська область

1. Кривий Ріг
2. Нікополь
3. Новомосковськ
4. Павлоград
5. Жовті Води
6. Дніпропетровськ
7. Дніпродзержинськ
8. Марганець
9. Орджонікідзе
10. Синельникове
11. Вільногірськ

Донецька область:

1. Донецьк
2. Шахтарськ
3. Маріуполь
4. Артемівськ
5. Краматорськ
6. Слов'янськ
7. Макіївка
8. Єнакієве
9. Вугледар
10. Горлівка
11. Костянтинівка
12. Харцизьк
13. Ясинувата
14. Красноармійськ
15. Торез
16. Дружківка

Житомирська область:

1. Житомир
2. Бердичів
3. Новоград-Волинський
4. Коростень
5. Малин

Закарпатська область:

1. Ужгород
2. Мукачеве
3. Хуст
4. Берегове

Запорізька область:

1. Запоріжжя
2. Мелітополь
3. Бердянськ
4. Енергодар
5. Токмак

Івано-Франківська область:

1. Івано-Франківськ
2. Коломия
3. Калуш
4. Яремча
5. Ворохта

Київська область:

1. Київ
2. Бориспіль
3. Бровари
4. Переяслав-Хмельницький

5. Біла Церква
6. Фастів
7. Славутич

Кіровоградська область:

1. Кіровоград
2. Олександрія
3. Світловодськ
4. Знам'янка

Луганська область:

1. Луганськ
2. Алчевськ
3. Антрацит
4. Лисичанськ
5. Северодонецьк
6. Свердловськ
7. Красний Луч
8. Стаханов
9. Рубіжне
10. Краснодон
11. Первомайськ

Львівська область:

1. Львів
2. Червоноград
3. Борислав
4. Трускавець
5. Дрогобич
6. Стрий
7. Самбір

Миколаївська область:

1. Миколаїв
2. Первомайськ
3. Южноукраїнськ
4. Вознесенськ
5. Очаків

Одеська область:

1. Одеса
2. Білгород-Дністровський
3. Котовськ
4. Ізмаїл
5. Іллічівськ
6. Рені

Полтавська область:

1. Полтава
2. Лубни
3. Миргород
4. Комсомольськ
5. Кременчук

Рівненська область:

1. Рівне
2. Дубно
3. Кузнецовськ

Сумська область:

1. Суми
2. Шостка
3. Конотоп
4. Ромни
5. Лебедин

6. Охтирка

7. Глухів

Тернопільська область:

1. Тернопіль

2. Кременець

3. Чортків

Харківська область:

1. Харків

2. Лозова

3. Ізюм

4. Куп'янськ

5. Чугуїв

6. Люботин

7. Первомайський

Херсонська область

1. Херсон

2. Каховка

3. Нова Каховка

4. Скадовськ

Хмельницька область:

1. Хмельницький

2. Кам'янець-Подільський

3. Старокостянтинів

4. Шепетівка

5. Славута

6. Нетішин

Черкаська область:

1. Черкаси

2. Сміла

3. Умань

4. Ватутіне

5. Золотоноша

Чернівецька область:

1. Чернівці

2. Новодністровськ

Чернігівська область:

1. Чернігів

2. Ніжин

3. Прилуки

АР Крим:

1. Сімферополь

2. Севастополь

3. Джанкой

4. Керч

5. Феодосія

6. Судак

7. Алушта

8. Євпаторія

9. Саки

10. Ялта

ДОДАТОК 5.

Рекомендований план характеристики галузі промисловості

1. Поняття галузі та рівень її розвитку.
2. Місце та значення галузі в економіці України.
3. Фактори розвитку галузі, сировинні ресурси, їх географія та характеристика.
4. Характеристика галузевої структури (структура, галузі, підгалузі, типи підприємств)
5. Територіальна характеристика галузі (принципи та фактори розміщення, характеристика окремих районів, вузлів (особливості структури, які причини зумовили їх виникнення)).
6. Проблеми та перспективи розвитку галузі.

ДОДАТОК 6.

Рекомендований план характеристики АПК:

1. Фактори формування і розвитку агропромислового комплексу: природні (рельєф, клімат, ґрунти, водні ресурси, лісові ресурси), соціально-економічні (ЕГП, трудові ресурси, рівень інтеграції, економічна ефективність)
2. Територіально-галузева структура сільського господарства:
 - 2.1. Рослинництво (значення галузі, рівень розвитку; фактори, що впливають на продуктивність галузі, основні культури, основні галузі (овочівництво, картоплярство, садівництво тощо), основні с/г підприємства)
 - 2.2. Тваринництво (значення галузі, рівень розвитку; фактори, що впливають на продуктивність галузі; основні породи, основні галузі (скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство, бджільництво, ставкове виробництво тощо), основні с/г підприємства)
 - 2.3. Види та типи сільськогосподарських підприємств
3. Аналіз територіально-галузевої структури харчової промисловості:
 - 3.1. Переробна ланка.
 - 3.2. Виробнича ланка (цукрова, м'ясна, молочна, олійно-жирова, плодоовочева, борошномельна, круп'яна, крохмале-патокова, спиртова, виноградарсько-виноробна галузі).
4. Аналіз обслуговуючих галузей та виробництва (частково легка, с/г машино- і тракторобудування, наукове обслуговування АПК, виробництво мінеральних добрив)
5. Проблеми та перспективи розвитку АПК.

ДОДАТОК 7.

Паливна промисловість:

Науково-дослідні центри вугільної промисловості: Донецький науково-дослідний вугільний інститут, науково-дослідний проектно-конструкторський і проектний інститут вугільної промисловості (Київ) та ін.

Нафтопереробка: Кременчук, Лисичанськ, Херсон, Надвірна, Дрогобич, Борислав, Львів, Бердянськ.

Нафтопроводи: Долина – Дрогобич; Гнідинці – Глинсько-Розбишівське родовище – Кременчук; Мічуринськ – Кременчук; Самара – Лисичанськ – Кременчук – Херсон з відгалуженням на Одесу; транс'європейський нафтопровід «Дружба».

Нафтопродуктопроводи: Кременчук – Київ; Кременчук – Кіровоград; Лисичанськ – Нижньодніпровськ; Дрогобич – Стрий.

Науково-дослідні центри нафтової промисловості: Науково-дослідний і проектний інститут нафтової промисловості (Київ), Всесоюзний (колишній) науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут нафтопереробної і нафтохімічної промисловості (Київ).

Газопроводи: Дашава – Стрий – Дрогобич; Шебелинка – Харків; Шебелинка – Брянськ; Шебелинка – Дніпропетровськ – Кривий Ріг – Одеса – Кишинів; Косів – Чернівці.

Науково-дослідні центри газової промисловості: Івано-Франківський інститут нафти і газу, Інститут газу АН України (Київ).

Електроенергетика:

Теплові електростанції: ДРЕС – Запорізька (3,6 млн.кВт, Енергодар), Вуглегірська (3,6 млн.кВт, Донецька область), Криворізька (3,0 млн. кВт), Зміївська (2,4 млн.кВт, Харківська область), Бурштинська (2,4 млн.кВт, Івано-Франківська область), Луганська (2,0 млн.кВт, м. Щастя Луганська обл.), Старобешівська (2,0 млн.кВт, Донецька, область), Придніпровська (1,8 млн.кВт, Дніпропетровська область), Слов'янська (1,8 млн.кВт, Донецька область), Ладижинська (1,8 млн.кВт, Вінницька область), Трипільська (1,6 млн.кВт, м.Українка Київської області), Курахівська (1,46 млн.кВт, Донецька область), Пітерівська (перша в Україні, Донецька область), Добротвірська (Львівська область), Зуївська (Донецька область), Северодонецька (Луганська область), Дніпродзержинська (Дніпропетровська область), Київська ТЕЦ-5 (700 тис. кВт), Дарницька, Київська ТЕЦ-6, Харківська ТЕЦ-5, Одеська, Калуська, Краматорська.

Гідроелектростанції: Дніпровський каскад – Київська (в м. Вишгород), Канівська, Кременчуцька (в м. Світловодськ), Дніпродзержинська, Дніпрогес (у м. Запоріжжя), Каховська, Ташлицька ГЕС (1,8 млн.кВт, на р. Південний Буг), Теремле-Ріцька ГЕС (Закарпатська область), Київська ГАЕС (перша в колишньому СРСР), Дністровська ГЕС-ГАЕС, Костянтинівська ГЕС-ГАЕС (Миколаївська область).

Атомні електростанції: Південноукраїнська (м. Южноукраїнськ), Запорізька (м. Енергодар), Рівненська (м. Кузнецовськ), Хмельницька (в м. Нетішин).

Науково-дослідні центри електроенергетики: інститут електродинаміки АН України, Інститут технічної теплофізики НАН України, Київський політехнічний інститут та ін.

ДОДАТОК 8.

Чорна металургія

Гірничо-збагачувальні комбінати (виробництво конгломератів та окатишів): Центральний, Південний, Північний і Миколаївський (усі чотири в Кривому Розі), Полтавський (у Комсомольську), Інгулецький (Дніпропетровська область), Комиш-Бурунський (АРК).

Центри виплавки чорних металів: Кривий Ріг (металургійний комбінат), Дніпропетровськ (металургійний завод), Макіївка (металургійний комбінат), Маріуполь (металургійний комбінат «Азовсталь»), Запоріжжя (металургійний комбінат «Запоріжсталь»), Дніпровський металургійний комбінат (Запоріжжя), Єнакієве (металургійний завод), Алчевськ (металургійний комбінат), Дніпродзержинськ, Донецьк, Одеса.

Електроферославне виробництво: Запоріжжя, Нікополь, Стаханов.

Виробництво труб: Нікополь (Південнотрубний завод), Харцизьк, Новомосковськ, Дніпропетровськ, Маріуполь, Луганськ.

Вторинна обробка чорних металів: Дніпропетровськ, Костянтинівна, Луганськ.

Коксохімія: Авдіївка, Кривий Ріг, Маріуполь, Макіївка, Дніпродзержинськ, Донецьк, Горлівка, Єнакієве, Стаханов, Краматорськ, Запоріжжя.

Виробництво вогнетривів: Часів Яр, Горлівка, Красногорівка (Донецька область), Христофорівка (Дніпропетровська область), Запоріжжя.

Науково-дослідні та проектні установи чорної металурги (всього 17): — Український науково-дослідний інститут металів (Харків), Науково-дослідний і

проектний інститут металургійної промисловості (Харків), Науково-дослідний інститут чорної металургії (Донецьк), Інститут чорної металургії (Дніпропетровськ), Інститут спеціальних сталей, сплавів і феросплавів (Запоріжжя).

Кольорова металургія.

Алюмінієва промисловість: Миколаївський глиноземний завод, Запорізький алюмінієвий завод, Свердловський (Луганської обл.) завод алюмінієвих сплавів, Броварський завод алюмінієвих будівельних конструкцій.

Цинкова промисловість: Костянтинівка (завод «Укрцинк», Донецька область).

Магнієва промисловість: Калуш, Запоріжжя.

Титанова промисловість: Запоріжжя, Іршанський ГЗК (Житомирська область), Самотканський ГЗК (Дніпропетровська обл.), Кримський завод двоокису титану (м. Красноперекопськ у Криму).

Виплавка ртуті (живого срібла): Микитівський ртутний комбінат (м. Горлівка, Донецька область).

Нікелева і феронікелева промисловість: Побузьке (Кіровоградська область, нікелевий завод).

Кремнієве виробництво (кристалічний): на Дніпровському алюмінієвому заводі (Запоріжжя).

Свинець (олово), вторинне виробництво: на заводі «Укрцинк» (Костянтинівка).

Золото: Травневе (Савранський район Одеської обл.), Мужієвське, що поблизу Берегове (золото, поліметали – свинець і цинк), Сауляк – неподалік Рахова Закарпатської обл.

Виплавка інших вторинних кольорових металів: Донецьк, Харків, Одеса, Київ.

Обробка кольорових металів: Бахмутський завод імені Ківрінга (мідний і латунний прокат).

Виплавка твердих сплавів: Торез (завод наплавочних твердих сплавів), Світловодськ (завод рідкісних металів, Кіровоградська обл.).

Електродна промисловість: Запоріжжя (Дніпровський електродний завод).

Науково-дослідні установи кольорової металургії:

Всесоюзний (колишній) науково-дослідний і проектний інститут титану (Запоріжжя), Всесоюзний (колишній) науково-дослідний і проектний інститут вторинних кольорових металів (Донецьк), Артемівська філія Державного науково-дослідного проектного і конструкторського інституту сплавів та обробки кольорових металів.

ДОДАТОК 9.

Машинобудівний комплекс України

Тракторне машинобудування: Харків (трактори, тракторні шасі), Дніпропетровськ, Київ (завод тракторних деталей), Кіровоград, Мелітополь і Вінниця (заводи тракторних гідроагрегатів), Чугуїв (завод паливної апаратури).

Сільськогосподарське машинобудування: Дніпропетровськ і Тернопіль (бурякозбиральні комбайни), Херсон (зерно- і кукурудзозбиральні комбайни), Олександрія (зернозбиральні комбайни), Одеса, Київ, Бердянськ, Слов'янськ (грунтообробні машини), Бердянськ (жниварки), Львів (хімсільгоспмашини), Кіровоград (сівалки).

Машинобудування для тваринництва і кормовиробництва: Ніжин (завод «Ніжинсільмаш»), Коломия (завод «Коломиясільмаш»), Умань (виробниче об'єднання «Уманьферммаш»), Бердянськ, Біла Церква, Ковель, Рожище (Волинська область), Новоград-Волинський (Житомирська область, завод сільськогосподарського машинобудування).

Приладобудування.

Прилади для контролю і регулювання технологічних процесів: Івано-Франківськ (приладобудівний завод), Харків (завод контрольно-вимірювальних приладів), Київ, Луцьк, Могилів-Подільський.

Електровимірювальні прилади: Київ (виробниче об'єднання «Точелектроприлад»), Житомир (завод «Електровимірювач»), Львів (завод «Львівприлад»), Северодонецьк.

Радіовимірювальні прилади: Львів, Ужгород, Київ. Прилади для механізації та автоматизації: Кіровоград, Умань, Харків.

Обчислювальна техніка: Київ (виробниче об'єднання «Електронмаш»), Северодонецьк (науково-виробниче об'єднання «Імпульс»), Вінниця, Чернівці, Одеса.

Оптичні та оптико-механічні прилади й апаратура: Суми (виробниче об'єднання «Електрон» – електронно-оптичні прилади), Харків, Одеса, Ізюм.

Електротехнічна промисловість.

Виробництво трансформаторів: Запоріжжя (силові трансформатори), Хмельницький (трансформатори загального призначення).

Виробництво генераторів: Харків (завод «Електроважмаш» – генератори для парових і гідравлічних турбін).

Виробництво електромашин: Нова Каховка (електромашинобудівний завод).

Виробництво електромоторів: Полтава (завод «Електромотор»).

Виробництво побутової електротехніки: Тернопіль (об'єднання «Ватра»).

Виробництво кабелю: Харків, Одеса, Донецьк, Київ, Кам'янець-Подільський, Бердянськ.

Виробництво електроізоляційних матеріалів: Слов'янськ, Львів, Первомайськ (Житомирська обл.).

Транспортне машинобудування.

Автомобілебудування: Кременчук (великовантажні автомобілі КрАЗ), Запоріжжя і Луцьк (легкові), Львів (автобуси і автотранспортувачі), Черкаси та Бориспіль (автобуси «Богдан», «Еталон»).

Автоскладання: Луганськ, Сімферополь, Ужгород.

Виробництво автозапчастин: Краснодар, Чернігів.

Виробництво тролейбусів: Київ, Дніпропетровськ, Львів, Чернігів.

Виробництво карданних валів: Херсон.

Виробництво мотоциклів: Київ (МТ-10 «Дніпро» і «Дніпро-72»).

Виробництво мопедів: Львів («Верховина»).

Виробництво велосипедів: Харків, Чернігів.

Суднобудування: Миколаїв, Херсон, Київ, Керч.

Локомотивобудування: Луганськ (виробниче об'єднання «Жовтневої революції» - тепловозобудування, виробництво трамваїв, дизель- та електропоїздів), Харків (завод транспортного машинобудування), Дніпропетровськ (виробництво електровозів).

Вагонобудування: Дніпродзержинськ, Кременчук, Стаханов, Маріуполь.

Моторобудування: Харків (завод «Серп і Молот»).

Літакобудування: Київ (літаки КБ ім. Антонова – «Антей», «Руслан», «Мрія»), Харків (літаки КБ ім. Туполева).

Ракетно-космічна промисловість: Дніпропетровськ (КБ «Південне», НПО «Південний машинобудівний завод», стратегічні ракети СС-18 і численні супутники), Харків (завод «Хартрон»).

Верстатобудівна промисловість.

Виробництво верстатів: Харків (завод агрегатних верстатів та верстатобудівний завод), Київ (завод верстатів-автоматів), Краматорськ (завод важкого верстатобудування), Павлоград (завод ливарних машин), Івано-Франківськ (завод «Автоливмаш»), Городок та Дніпропетровськ (верстатобудівні заводи з виробництва деревообробних верстатів), Одеса, Бердичів, Черкаси (верстатобудівні заводи).

Виробництво ковальсько-пресового устаткування: Дніпропетровськ (завод великих пресів), Одеса, Хмельницький, Роздільна, Стрий.

Інструментальна промисловість.

Виробництво штучних алмазів та абразивних матеріалів:

Полтава, Львів, Запоріжжя, Київ, Іршава (Закарпатська обл.).

Виробництво метало- і деревообробних інструментів: Запоріжжя, Хмельницький, Вінниця, Харків, Кам'янець-Подільський, Луганськ.

Будівельно-шляхове та комунальне машинобудування.

Виробництво дорожніх і землерийних машин: Київ (завод «Червоний екскаватор»), Слов'янськ (завод шляхових машин), Бердянськ (завод шляхових машин), Дрогобич (виробниче об'єднання кранобудування), Харків (бульдозери виробничого об'єднання «Шлях машина»), Дніпропетровськ (завод шляхових машин).

Виробництво устаткування для промисловості будівельних матеріалів: Коростень, Лисичанськ.

Виробництво устаткування для комунального господарства:

Прилуки, Мелітополь, Турбів (Вінницька обл.), Київ. Виробництво устаткування для різних галузей промисловості.

Для хімічної промисловості: Бердичів (завод «Прогрес» — багатоярусні фільтри), Суми (технологічні лінії для виробництва слабкої азотної кислоти), Сніжне (Донецька обл., завод хімічного машинобудування), Полтава (завод емальованного хімічного устаткування), Львів, Свеса (Сумська обл.), Павлоград (Дніпропетровська обл.), Фастів.

Для виробництва полімерів: Київ (виробниче об'єднання «Більшовик»), Дніпропетровськ, Бахмач (Чернігівська обл.).

Гірничошахтне та гірничорудне машинобудування: Дружківка, Донецьк, Харків, Горлівка, Конотоп, Ясинувата (Донецька обл.).

Металургійне машинобудування: Краматорськ (Новокраматорський і Старокраматорський машинобудівні заводи випускають прокатні стани), Маріуполь (виробниче об'єднання «Маріупольважмаш» випускає конвертори), Дніпропетровськ (завод металургійного устаткування), Лутугіне (Луганська обл.), Слов'янськ.

Для харчової промисловості: Карлівка (Полтавська обл.), Одеса, Сміла (Черкаська обл.), Київ, Калинівка (Вінницька обл.), Білопілля (Сумська обл.).

Для легкої промисловості: Чернівці, Кам'янка (Черкаська обл.), Харків, Київ, Васильків, Донецьк, Дніпропетровськ.

Енергетичне машинобудування: Харків (виробниче об'єднання «Харківський турбінний завод» випускає парові турбіни для АЕС).

Машинобудування для папероробної промисловості: Дніпропетровськ (виробниче об'єднання важкого папероробного машинобудування).

Поліграфічне машинобудування: Одеса (завод поліграфічних машин).

Металообробна промисловість: Дніпропетровськ, Маріуполь, Житомир, Донецьк (у всіх — заводи металоконструкцій), Київ (завод столових наборів).

ДОДАТОК 10.

Гірничо-хімічна промисловість.

Добування сірки: родовища – Немирівське, Язівське (Яворівський район), Любенське (Городоцький район), Роздольське (Миколаївський район), Жидачівське (Жидачівський район) – Львівська область, Тлумацьке (Івано-Франківська область), Загайпільське (Івано-Франківська область); Роздольський і Яворівський гірничо-хімічні комбінати.

Добування калійної солі: Калуш-Голинське, Стебниківське, Дрогобицьке, Тростянецьке, Бориславське, Доброгостівське, Моршинське.

Добування кухонної солі: Слов'янське, Артемівське (обидва – Донецька область), Єфремівське (Харківська область), Роменське (Сумська область), Солотвинське (Закарпатська область), Дрогобицьке (Львівська область), Долинське, Болехівське (обидва – Івано-Франківська область), Генічеське (Херсонська область).

Фосфатидна сировина: Слов'яно-Бахмутське (Донецька обл.), Ізюмське (Харківська обл.), Незвиське (Івано-Франківська обл.), Кролевецьке (Чернігівська обл.), Стремигородське (Житомирська область).

Карбонатна сировина: крейда – Райгородське, Голосняківське (обидва – Слов'янський район Донецької обл.), Білогорівське, Лисичанське (Луганська обл.); вапняк – Краснощокінське (околиця м. Красний Кут Луганської обл.), Дубовецьке (Галицький район Івано-Франківської області).

Барит: Беганське, Берегівське, Рахівське, Лопошське — околиця с. Кваси Рахівського району (всі – Закарпатська обл.), Лостунське (верхів'я р. Чорний

Черемош), Мокроволноваське, Камишеваське, Іскрівське, Дальнє, Тепле (всі – Донецької області).

Борні руди (турмалін і домортъєрит): Вигорлат-Гутинське пасмо, Чоп-Мукачівська западина, Керченський півострів (оз. Чокракське), Бахмутська западина.

Природна мінеральна фарбова сировина: глинисті вохри (переважно жовтий і червоний колір) – Яснополянське (поблизу Краматорська Донецької обл.), Марківське (Луганська обл.), Сухокам'янське (Ізюмський район Харківської обл.), Криворізьке, Кам'янське (Сумська обл.), Новоселицьке, Чернянське (обидва – Виноградівський район Закарпатської обл.), Іршавське (Закарпатська обл.);

залізоокисні фарбові руди – Криворізьке (вишнево- або бурувато-червоний колір), Кам'янське Сумської обл. (коричнево-бурого кольору), Рівненське, Костопільське, Сарненське (Рівненська обл.), Сімпільське (Чернігівська обл.);

карбонатна фарбова сировина (коричневий колір) – Наниківське та Імаретське (Білогірський район АРК), Арматлуське (Бахчисарайський район АРК), Кам'янка (біля с. Ільниця Іршавського району), Ільниця (поблизу Іршави), Ділок (за 12 км, на схід від Мукачєво) – всі Закарпатська обл., зелені глауконітові піски – Мокротинське (Жовківський район Львівської обл.), річище р. Дністер у Хмельницькій обл.

Графіт: Завалівське (Кіровоградська обл.), Петрівське (Кіровоградська обл.), Маріупольське.

Основна хімія.

Виробництво азотних добрив – на базі коксохімії: Горлівка (азотно-туковий завод), Дніпродзержинськ (азотно-туковий завод); на базі природного газу: Северодонецьк (виробниче об'єднання «Азот» випускає гранульовану аміачну селітру), Черкаси, Рівне.

Виробництво фосфатних добрив: Одеса (суперфосфатний завод), Вінниця (суперфосфатний завод, хімічний завод, де є цех грануляції суперфосфату), Суми (виробниче об'єднання «Хімпром», де вперше в колишньому СРСР почали виробляти кормові знефторені фосфати), Костянтинівка (найбільший у колишньому СРСР суперфосфатний цех).

Виробництво калійних добрив: Калуш, Стебник.

Виробництво сірчаної кислоти: Суми, Вінниця, Одеса, Костянтинівка.

Виробництво азотної кислоти: Донецьк (завод синтетичної азотної кислоти).

Виробництво соди: Красноперекопськ (ЗАТ «Кримський содовий завод»); у Слов'янську (виробниче об'єднання «Хімпром») та Лисичанську (содовий завод) підприємства з виробництва соди не працюють.

Виробництво брому: Саки (бромний завод), Красноперекопськ (бромний завод).

Промисловість органічного синтезу (хімія органічного синтезу):

Сєверодонецьк, Лисичанськ, Горлівка, Дніпродзержинськ, Запоріжжя, Бердянськ, Миколаїв, Івано-Франківськ.

Виробництво полімерних матеріалів.

Виробництво пластмас і синтетичних смол: Донецьк, Запоріжжя, Луцьк, Черкаси (виробниче об'єднання «Азот» виробляє іонообмінні смоли), Сєверодонецьк.

Виробництво пластмас: Дніпропетровськ, Прилуки, Харків.

Виробництво хімічних волокон і ниток: Київ (виробниче об'єднання «Хімволокно» випускає віскозне і капронове волокно), Черкаси, Чернігів, Житомир, Сокаль.

Виробництво капролактаму, поліетилену, поліхлорвінілових смол, полістиролу, вінілацетату: Горлівка (виробниче об'єднання «Стирол» випускає полістирол), Калуш (виробниче об'єднання «Хлорвініл» випускає поліхлорвінілові смоли), Первомайський (Харківська обл., виробниче об'єднання «Хімпром» випускало поліхлорвініл; в даний час не працює), Сєверодонецьк (виробниче об'єднання «Азот» випускає капролактаму, вінілацетат, поліетилен), Дніпродзержинськ (виробниче об'єднання «Азот» випускає полістирол, поліхлорвініл), Черкаси.

Переробка полімерних матеріалів.

Виробництво шин: Дніпропетровськ (виробниче об'єднання «Дніпрошина»), Біла Церква (виробниче об'єднання «Росава» з виробництва шин і гумоазбестових виробів), Бровари.

Гумоазбестова промисловість: Біла Церква, Копичинці (Тернопільська обл.), Дубно (Рівненська обл.), Суми, Одеса, Горлівка, Донецьк, Луцьк, Чернівці.

Вироби з пластмаси: Дніпропетровськ, Прилуки, Харків.

Переробка пластмас: Сімферополь, Бровари, Київ, Луцьк.

Лакофарбова промисловість: Дніпропетровськ, Маріуполь, Донецьк, Харків, Кривий Ріг, Київ, Ніжин, Львів, Борислав, Одеса, Мелітополь, Гуляйполе, Кіровоград, Мала Виска (Кіровоградська обл.), Рубіжне (Луганська обл., анілінофарбовий завод), Чернівці.

Хіміко-фотографічна промисловість: Шостка (випускало кіно-, фото- та магнітну плівку для всього СРСР, на тепер припинило своє існування).

Побутова хімія: Хмельницький, Рівне, Коростень, Славута, Конотоп (Сумська обл.), Ужгород, Сімферополь, Могилів-Подільський, Кременець, Луцьк, Чернівці.

Нафтохімічна промисловість: Львів, Херсон, Бердянськ, Дзержинськ, Дрогобич, Івано-Франківськ, Київ.

Науково-дослідні та проектні установи хімічної і нафтохімічної промисловості: Всесоюзний (колишній) науково-дослідний і проектний інститут хімічної промисловості (Харків), Всесоюзний (колишній) науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут нафтопереробної і нафтохімічної промисловості (Київ), Науково-дослідний інститут основної хімії (Харків), Український науково-дослідний інститут пластмас (Донецьк) та ін.

ДОДАТОК 11.

Легка промисловість України

Виробництво бавовняних тканин і пряжі: Херсон, Тернопіль, Донецьк (усі бавовняні комбінати), Київ, Нововолинськ (Волинська обл.), Долина (Івано-Франківська обл.), Макіївка (Донецька обл.), Полтава, Львів (усі бавовнопрядильні фабрики), Чернівці (текстильне об'єднання), Нікополь (ниткова фабрика).

Виробництво вовняних тканин: Луганськ (тонкосуконний комбінат), Чернігів (камвольно-суконний комбінат), Дунаївці (Хмельницька обл.), Одеса (обидві – вовняні фабрики), Кривий Ріг (вовнопрядильна фабрика).

Виробництво шовкових тканин: Київ, Дарниця, Черкаси (усі – шовкові комбінати), Луцьк (фабрика меланжевих шовкових тканин).

Виробництво лляних тканин: Рівне, Житомир (обидва-льонокомбінати), Радомишль, Овруч (Житомирська обл.), Стара Вишівка (Волинська обл.), Калуш (Івано-Франківська обл.) – усі заводи первинної обробки льону.

Виробництво трикотажних виробів: Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк, Львів, Запоріжжя, Чернівці, Ужгород, Миколаїв (в усіх – трикотажні фабрики), Горлівка (фабрика трикотажного полотна), Мукачеве (фабрика білизняного трикотажу), Орджонікідзе (Дніпропетровська обл., трикотажна фабрика). *Виробництво панчішно-шкарпеткових виробів:* найбільші центри Київ, Харків, Чернівці, Донецьк, Львів, Житомир, Рубіжне.

Швейна промисловість: Київ (швейне об'єднання «Україна») Харків (швейне об'єднання), Одеса (швейне об'єднання), Львів (виробниче об'єднання «Маяк»),

Дрогобич (виробниче об'єднанні «Зоря»), Чернівці (виробниче об'єднання), Переяслав-Хмельницький, Миколаїв, Кіровоград, Луганськ, Дніпропетровськ Запоріжжя, Донецьк (у всіх швейні фабрики).

Шкіряна промисловість: Львів, Луцьк, Рівне, Тернопіль, Чернівці, Вінниця, Житомир, Івано-Франківськ, Бердичів, Коростишів (Житомирська обл.), Ірпінь, Васильків (Київська обл.), Ромни, Глухів (Сумська обл.), Дніпропетровськ, Слов'янськ, Сімферополь (шкіргалантерейна фабрика), Вознесенськ (Миколаївська обл.)

Виробництво взуття: Луганськ, Київ, Львів, Харків Дніпропетровськ, Одеса, Васильків, Миколаїв, Бердичів, Запоріжжя Мукачеве, Лубни (Полтавська обл.).

Хутрова промисловість: Тисмениця (Івано-Франківська обл. виробниче об'єднання «Тисмениця»), Харків (хутрове виробниче об'єднання), Заліщики (Тернопільська обл.), Івано-Франківськ, Львів, Жмеринка (Вінницька обл.), Житомир, Київ, Дніпродзержинськ, Одеса, Чигирин (Черкаська обл.), Прилуки.

Науково-дослідні установи легкої промисловості: Український науково-дослідний інститут текстильної промисловості, Український науково-дослідний інститут по переробці штучних і синтетичних волокон, Український науково-дослідний інститут швейної промисловості, Науково-дослідний інститут шкіряно-взуттєвої промисловості, Київський технологічний інститут легкої промисловості (усі – в Києві).

ДОДАТОК 12.

Рекомендований план характеристики економічного району

1. Оцінка ЕГП та СГП району (загальні відомості про район, площа, склад, особливості формування, спеціалізація, історичні особливості формування).
2. Оцінка природних умов та ресурсів для розвитку економіки району.
3. Оцінка демографічної ситуації в районі (населення, розселення та трудові ресурси).
4. Загальна характеристика господарства району.
 - а) характеристика промисловості;
 - б) характеристика сільського господарства;
 - в) характеристика транспорту;
 - г) характеристика невиробничої сфери;
5. Суспільно-географічні мезорайони. Господарські вузли та центри.
6. Суспільно-географічні зв'язки із іншими районами та країнами.
7. Проблеми та перспективи розвитку району.

ДОДАТОК 13.

Промисловість будівельних матеріалів

Червоні і рожеві граніти: Вільшанське (Київська обл.), Коростенське (Житомирська обл.), Городецьке, Корсунське (Черкаська обл.), Тарасівське, Новоукраїнське (Кіровоградська обл.), Токівське, Карачунське (Дніпропетровська обл.), Кам'яномогильське (Донецька), Олександрівське, Новоданилівське (Миколаївська обл.).

Сірі граніти: Трикратницьке, Софіївське, Костянтинівське (Миколаївська обл.), Хлібодарівське (Донецька обл.), Бобринецьке (Кіровоградська обл.), Жовтневе (Дніпропетровська обл.), Янцевське, Житомирське, Крошнянське (Запорізької обл.).

Лабрадорити: Головінське, Турчинське, Горбулівське, Володарсько-Волинське (Житомирська обл.).

Базальти: Берестовецьке, Базальтове, Костопільське, Рафалівське (Рівненська обл.).

Мармуровий вапняк і мармур: Діловецьке, Малий Розис, Довгорунь, Рахівське (Закарпатська обл.), Негребівське (Київська обл.), Кадиківське, Чоргунське (АРК).

Гіпс та ангідрит: Бахмутське, Майорівське, Михайлівське (Донецька обл.), Лисичанське (Луганська обл.), Корульське (Харківська обл.).

Карбонатно-цементна сировина: Амвросіївське, Краматорське (Донецька обл.), Бахчисарайське (АРК), Миколаївське, Рава-Руське (Львівська обл.), Здолбунівське (Рівненська обл.), Шебелинське (Харківська обл.), Гуменецьке (Хмельницька обл.).

Трепел і опока: Михайлівське (Миколаївська обл.), Придністровське (Вінницька обл.).

Каолін: Просянське (Дніпропетровська обл.), Глуховецьке (Вінницька обл.), Корецьке (Рівненська обл.).

Кварцити і кварцисті пісковики: Овруцьке (Житомирська обл.), Баницьке (Сумська обл.).

Скляні піски: Новоселівське, Берестовеньківське (Харківська обл.), Авдіївське, Михайлівське (Донецька обл.), Папірнянське, Глібівське (Чернігівська обл.), Великоглібовицьке, Задвір'ївське (Львівська обл.).

Виробництво керамзиту і термозиту (шлакова пемза): Керч, Одеса, Київська, Львівська, Житомирська, Харківська області.

Виробництво щебеню: Гнівань (Вінницька обл., каменедробильний завод), Токівка (Дніпропетровська обл., каменедробильний завод).

Виробництво цементу: Амвросіївка (п'ять підприємств), Краматорськ, Єнакієве (завод), Дніпродзержинськ (завод), Кривий Ріг (завод), Балаклея (цементно-шиферний комбінат), Новгород-Сіверський, Кам'янець-Подільський (завод), Здолбунів (цементний і азбестоцементний завод), Миколаїв (Львівська обл., цементно-гірничий комбінат), Бахчисарай, Ольшанський (Миколаївська обл., завод), Одеса, Ямниця (біля Івано-Франківська, цементно-шиферний комбінат).

Виробництво стінових матеріалів:

Глиняна цегла: Ірпінь (Київська обл.), Запоріжжя, Полтава, Чернівці, Івано-Франківськ, Коломия.

Силікатна цегла: Херсон, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Черкаси, Чернігів, Красний Лиман (Донецька обл.), Трипілля (Київська обл.), Ладижин (Вінницька обл.), Розвадів (Львівська обл.).

Силікатні вироби: Суми, Миколаїв, Білгород-Дністровський, Славута (Хмельницька обл.).

Виробництво нерудних будівельних матеріалів: Запоріжжя, Житомир, Кривий Ріг, Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Гнівань, Коростень, Кременчук, Хуст.

Виробництво теплоізоляційних виробів: Київський, Запорізький, Маріупольський, Донецький заводи.

Виробництво будівельної кераміки: Львів, Харків (керамічні заводи), Бахмут (Артемівськ Донецька обл., завод керамічних труб), Слов'янськ.

Інші підприємства будівельної промисловості: Одеса (завод з виробництва лінолеуму, комбінат покрівельних матеріалів), Виноградове (завод пластмасових сантехнічних виробів), Харків (завод метлахської плитки).

Науково-дослідні та проектні установи будівельної індустрії: Південдіпроцемент (Харків), Науково-дослідний інститут будівельних матеріалів і виробів (Київ), Державний проектний інститут будівельних матеріалів (Київ).

Виробництво скла: Бахмут, Лисичанськ (склоробний завод), Костянтинівка (завод «Автоскло», механізований склоробний завод, Київ (завод художнього скла), Львів, Одеса, Запоріжжя, Херсон (завод скловиробів, склотарний завод), Стрий, Керч (завод скловиробів), смт. Буча (Київська обл.).

Науково-дослідний центр скляної промисловості: Науково-дослідний інститут автоскла (Костянтинівка Донецької обл.).

Виробництво порцеляни: Коростень (порцеляновий завод столового посуду); Довбиш (Житомирська обл.), Борислав, Тернопіль, Полонне (Хмельницької обл.) — усі чотири порцелянові заводи випускають чайно-кавовий посуд; Баранівка,

Бродниця (Житомирська обл.), Дружківка (Донецька обл.), Полтава, Кіровоград, Суми, Синельникове (Дніпропетровська обл.).

Науково-дослідний центр порцеляно-фаянсової промисловості: Український науково-дослідний інститут порцеляно-фаянсової промисловості (Київ).

ДОДАТОК 14.

Лісовиробничий комплекс (ЛВК)

Лісозаготівля:

Лісопилна промисловість: в Карпатах – Чернівці, Берегомет (Чернівецька обл.), Вигода, Надвірна (Івано-Франківська обл.), Сколе, Стрий (Львівська обл.), Рахів, Свалява (Закарпатська обл.); в Поліссі – Ківерці, Костопіль, Сарни, Ковель.

Механічна обробка деревини:

Фанерна промисловість: зосереджені переважно в Західному регіоні України – Львів, Костопіль (Рівненська обл.), Чернівці, Київ.

Виробництво деревно-стружкових плит (ДСП) сконцентроване в таких центрах, як Костопіль, Свалява, Київ та інші.

Виробництво сірників: смт. Березне (Рівненська обл.).

Меблева промисловість: найбільші підприємства розташовані у Києві, Харкові, Львові, Мукачеві, Одесі, Луганську, Донецьку.

Хімічна переробка деревини:

Підприємства целюлозно-паперової промисловості є в Києві (картонно-паперовий комбінат), Рахові (картонна фабрика), Херсоні (целюлозний завод), Ізмаїлі (целюлозно-картонний завод), Корюківці Чернігівської обл. (фабрика технічних паперів), Малині Житомирської обл. (паперова фабрика), Понинці (Хмельницька обл.), Рубіжному (картонно-тарний комбінат, Луганська обл.).

Лісохімічний підкомплекс включає в себе гідролізму, дубильно-екстрактну промисловість, гідроенергетичне (суха перегонка деревини), каніфольно-терпентинне, хвойно-ефірне і дьогте-курильне виробництво.

Основними центрами лісохімії є Київ, Коростень (Житомирської обл.), Славута (Хмельницької обл.), Великий Бичків, Свалява, Перечин (Закарпатської обл.), Вигода (Івано-Франківської області).

ДОДАТОК 15.

Транспортний комплекс

Основні залізничні магістралі:

- Москва-Харків-Сімферополь
- Донецьк-Куп'янськ-Москва
- Донецьк-Харків-Курськ-Москва
- Одеса-Київ-Москва
- Москва-Курськ-Харків-Ростов-на-Дону
- Київ-Ковель-Хелм
- Москва-Конотоп-Київ-Львів-Чоп-Західна Європа
- Львів-Перемишль
- Одеса-Роздільна-Тираспіль-Кишинів
- Кривий Ріг-Дніпропетровськ-Дебальцеве
- Київ-Дніпропетровськ-Донецьк
- Харків-Дніпропетровськ-Херсон

Великі залізничні вузли:

Київ, Харків, Лозова, Фастів, Ясинувата, Волноваха, Дебальцеве, Жмеринка, Ковель, Шепетівка, Синельникове, Знам'янка, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Полтава, Бахмач, Конотоп, Джанкой, Мелітополь, Коростень, Козятин, Львів, Стрий, Ворожба, ім. Тараса Шевченка (м. Сміла, Черкаська обл.), Сарни, Здолбунів, Синельникове, Іловайськ.

Головні сортувальні станції: Основа (у Харкові), Нижньдніпровськ-Вузол (у Дніпропетровську), Дарниця (у Києві), Ясинувата (поблизу Донецька).

Головні автомобільні магістралі міждержавного значення:

- Москва-Київ-Львів-Ужгород-Західна Європа
- Москва-Харків-Сімферополь-Севастополь
- Київ – Харків-Ростов-на-Дону
- Одеса-Київ-Санкт-Петербург
- Одеса-Миколаїв-Херсон-Мелітополь-Маріуполь-Ростов-на-Дону
- Київ-Ковель-Люблін
- Краків-Львів-Сарни-Барановичі
- Брест-Ковель-Луцьк-Тернопіль-Чернівці-Бухарест
- Львів-Люблін-Варшава
- Одеса-Тираспіль-Кишинів
- Харків-Полтава-Кременчук-Кіровоград-Кишинів

Трубопровідний транспорт

Газопроводи (транзитні):

- Союз
- Братерство (Долина-Словаччина-Чехія)
- Уренгой-Помари-Ужгород-Західна Європа
- Дашава-Київ-Москва
- Дашава-Мінськ-Вільнюс-Рига
- Шебелика-Полтава-Москва
- Шебелинка-Дніпропетровськ-Кр.Ріг-Кишинів

Нафтопроводи (транзитні):

- Дружба
- Самара-Лисичанськ-Кременчук-Херсон (з відгалуженням на Одесу)
- Баку-Супса-Одеса-Броди-Гданськ
- Грозний-Луганськ-Лисичанськ

Аміакопровід: Тольятті-Горлівка-Одеса

Етіленопровід: Калуш-Тисауйварош

Водний транспорт

Чорноморські порти: Одеса, Іллічівськ, Південний, Миколаїв, Херсон, Севастополь, Ялта, Феодосія, Євпаторія, Очаків, Скадовськ, Білгород-Дністровський.

Азовські порти: Маріуполь, Бердянськ, Керч, Генічеськ.

Дунайські порти: Рені, Ізмаїл, Кілія, Вилкове, Усть-Дунайськ.

Паромні переправи:

- Іллічівськ-Варна (Болгарія)
- Одеса-Батумі-Поті (Грузія)
- Одеса-Хайфа (Ізраїль)
- Керч-Тамань (Росія)
- Євпаторія-Трабзон (Туреччина)
- Іллічівськ-Стамбул (Туреччина)

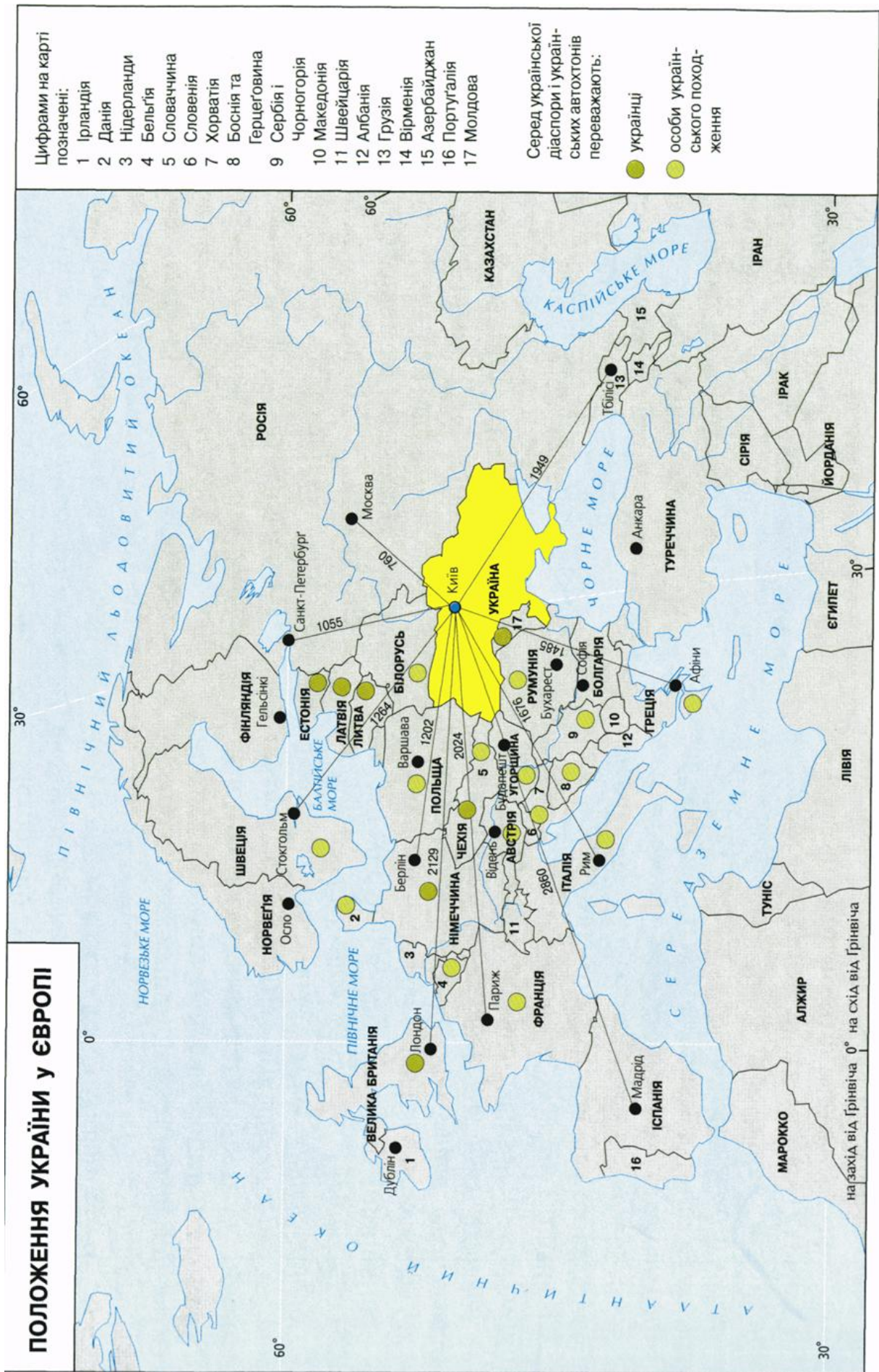
Річкові порти:

На Дніпрі: Київ, Канів, Черкаси, Кременчук, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Нікополь, Нова Каховка, Херсон.

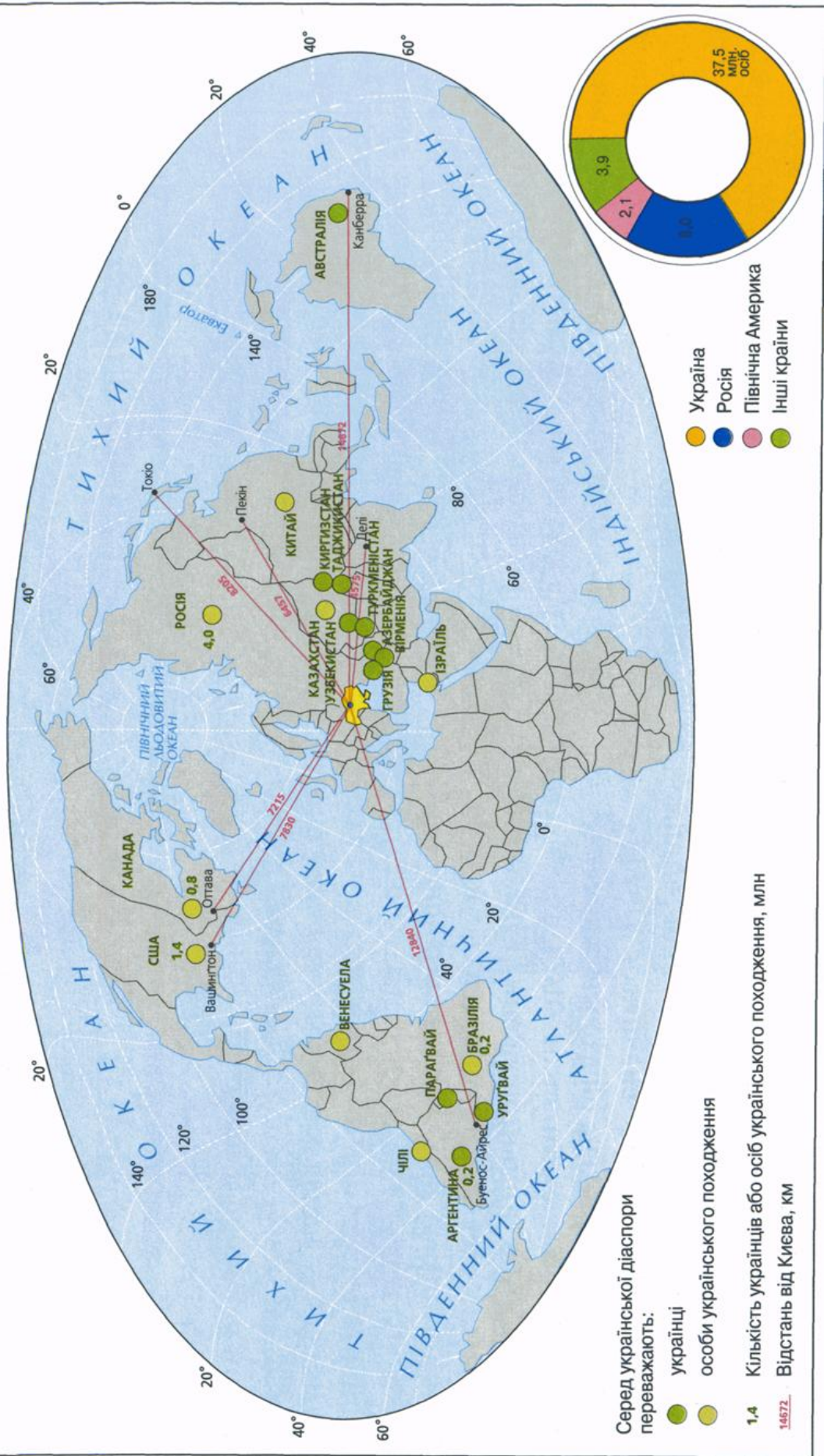
На Десні: Чернігів.

На Південному Бузі: Миколаїв.

На Дністрі: Білгород-Дністровський.

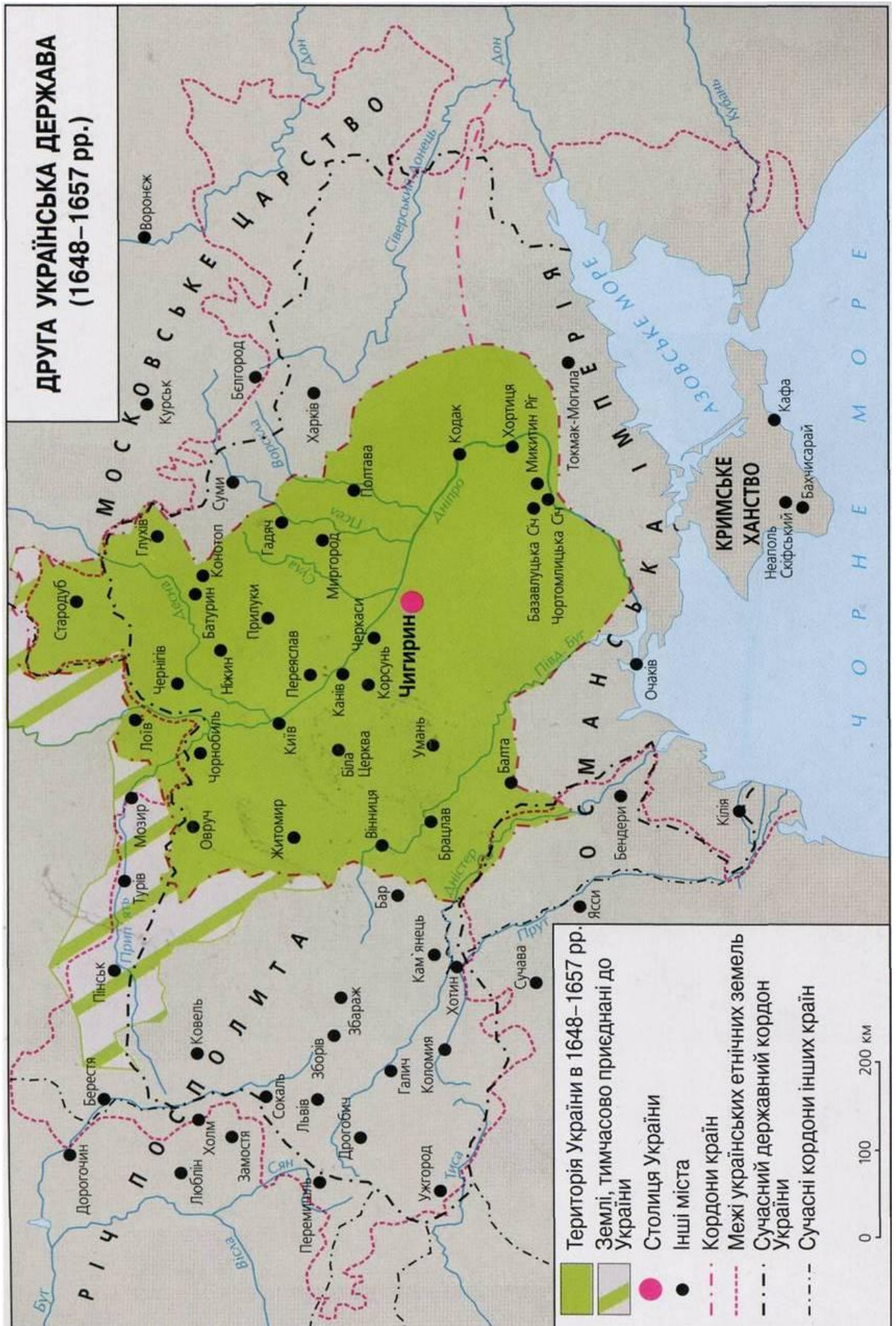

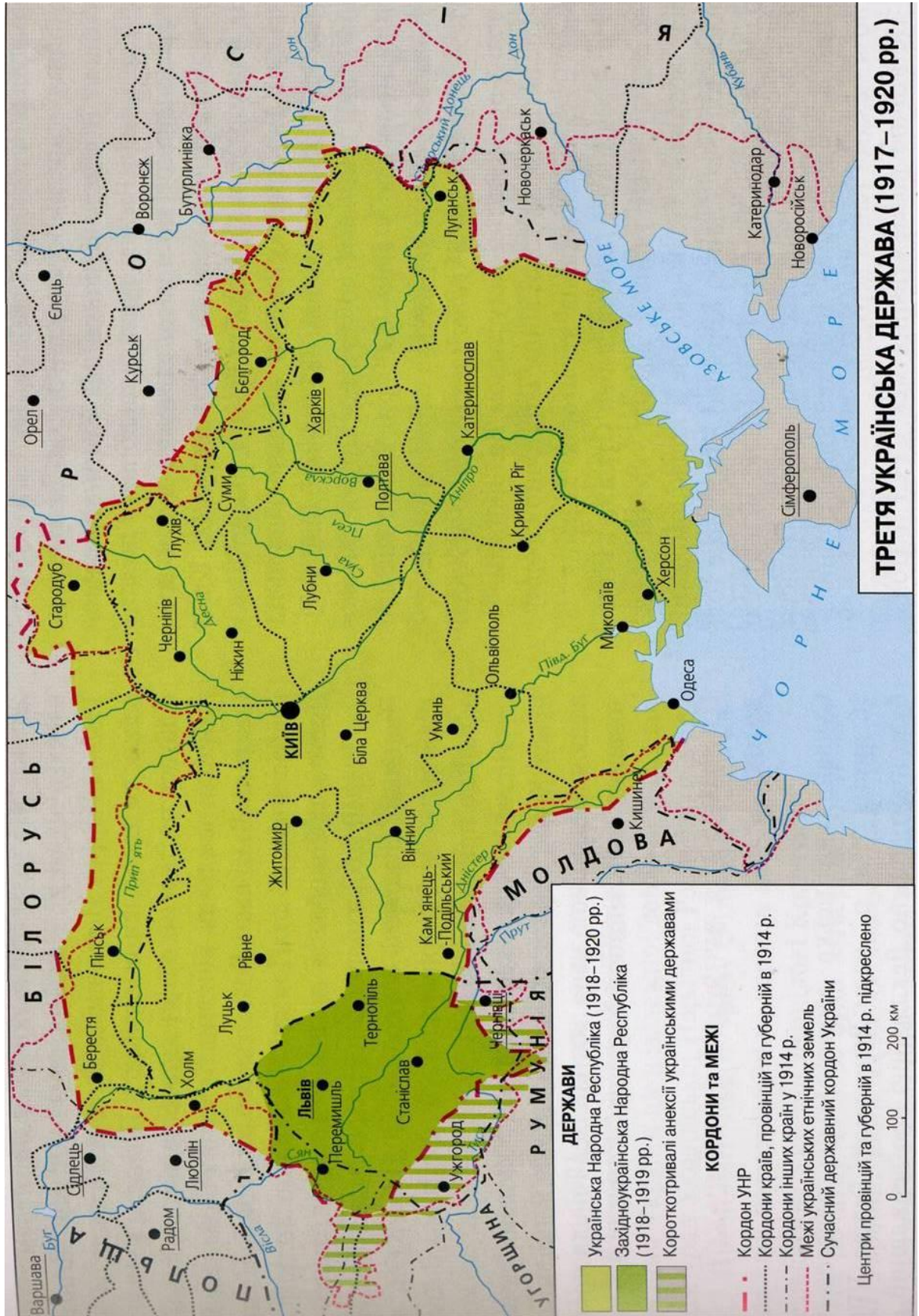
ПОЛОЖЕННЯ УКРАЇНИ У СВІТІ

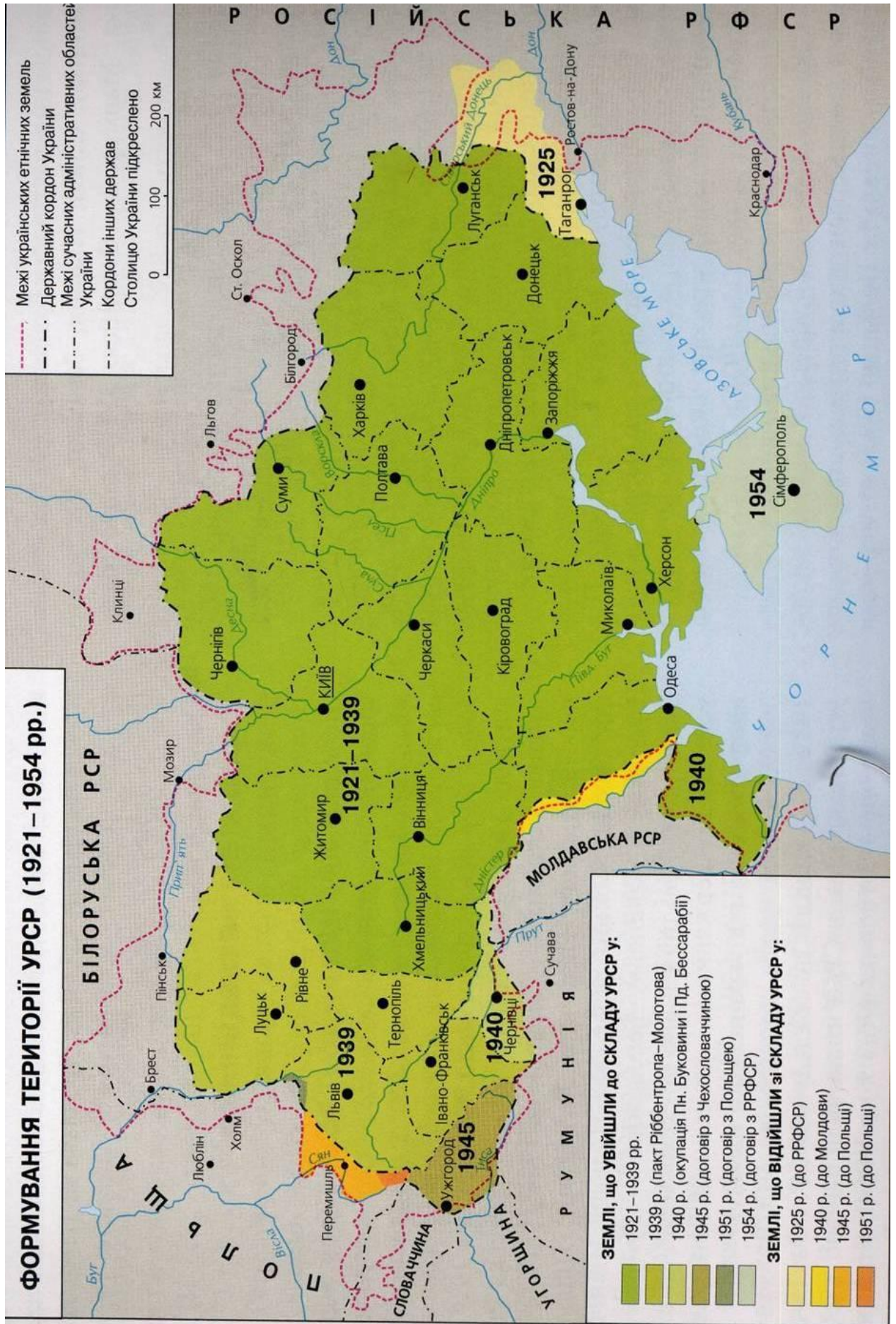

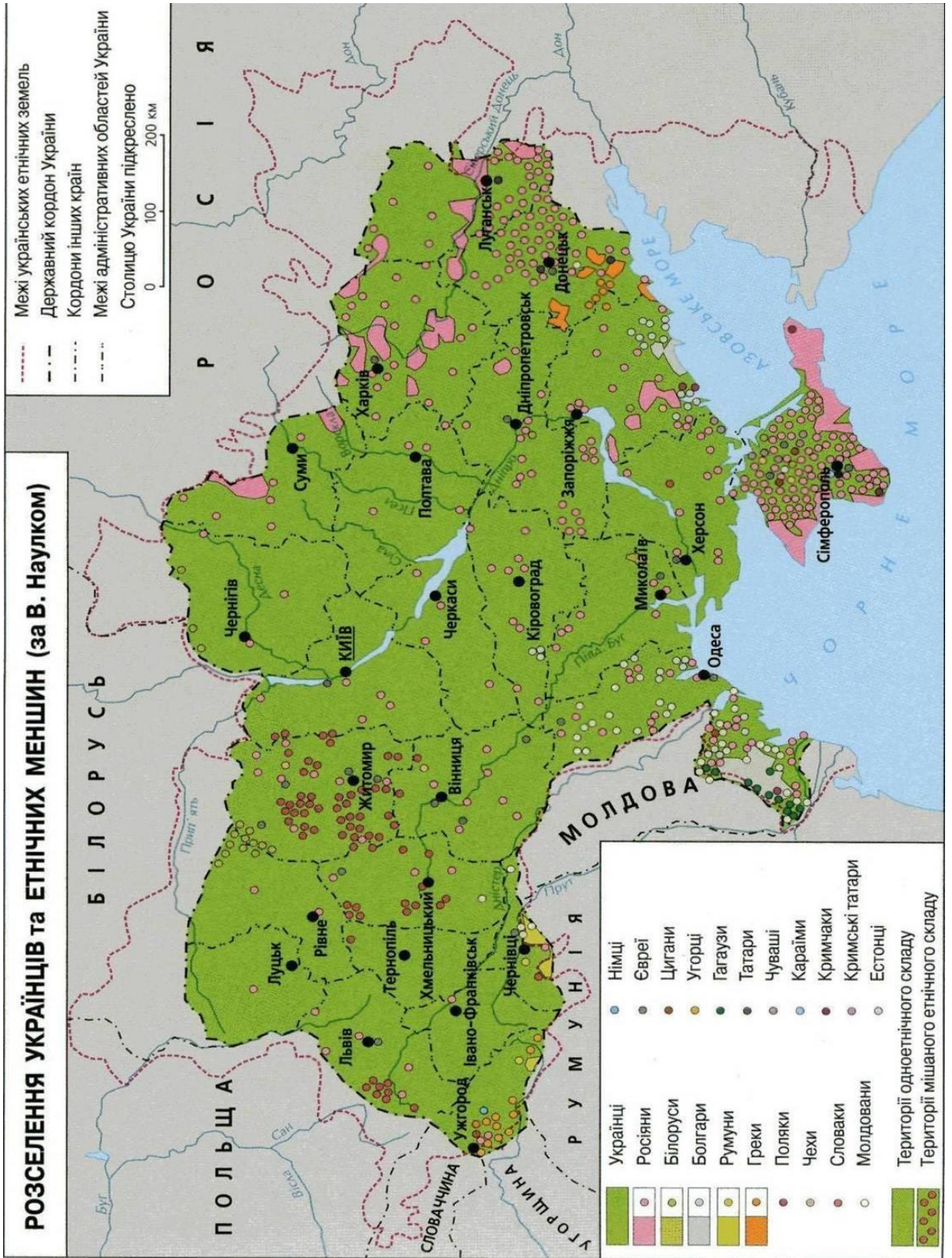
ПЕРША УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА

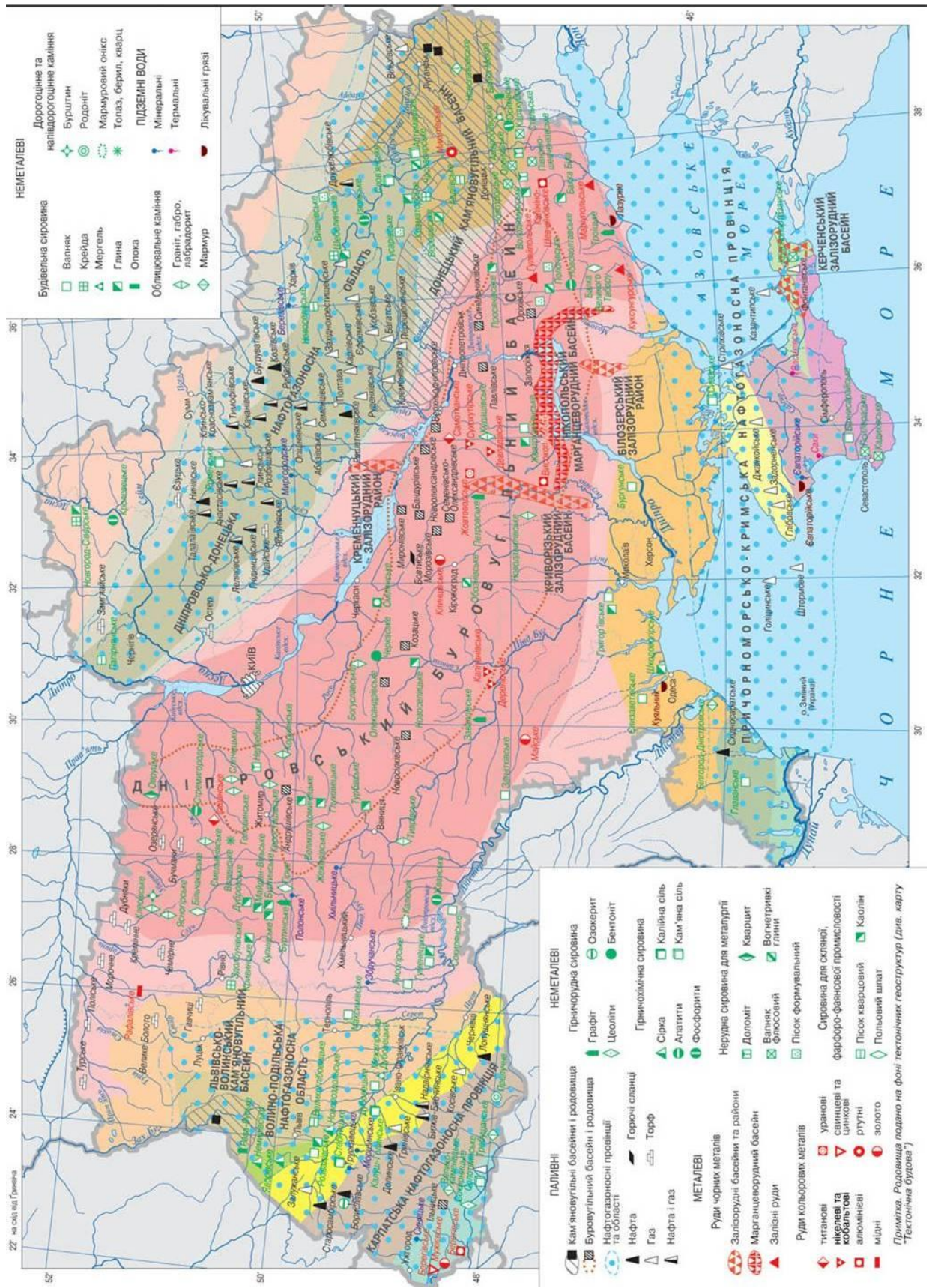

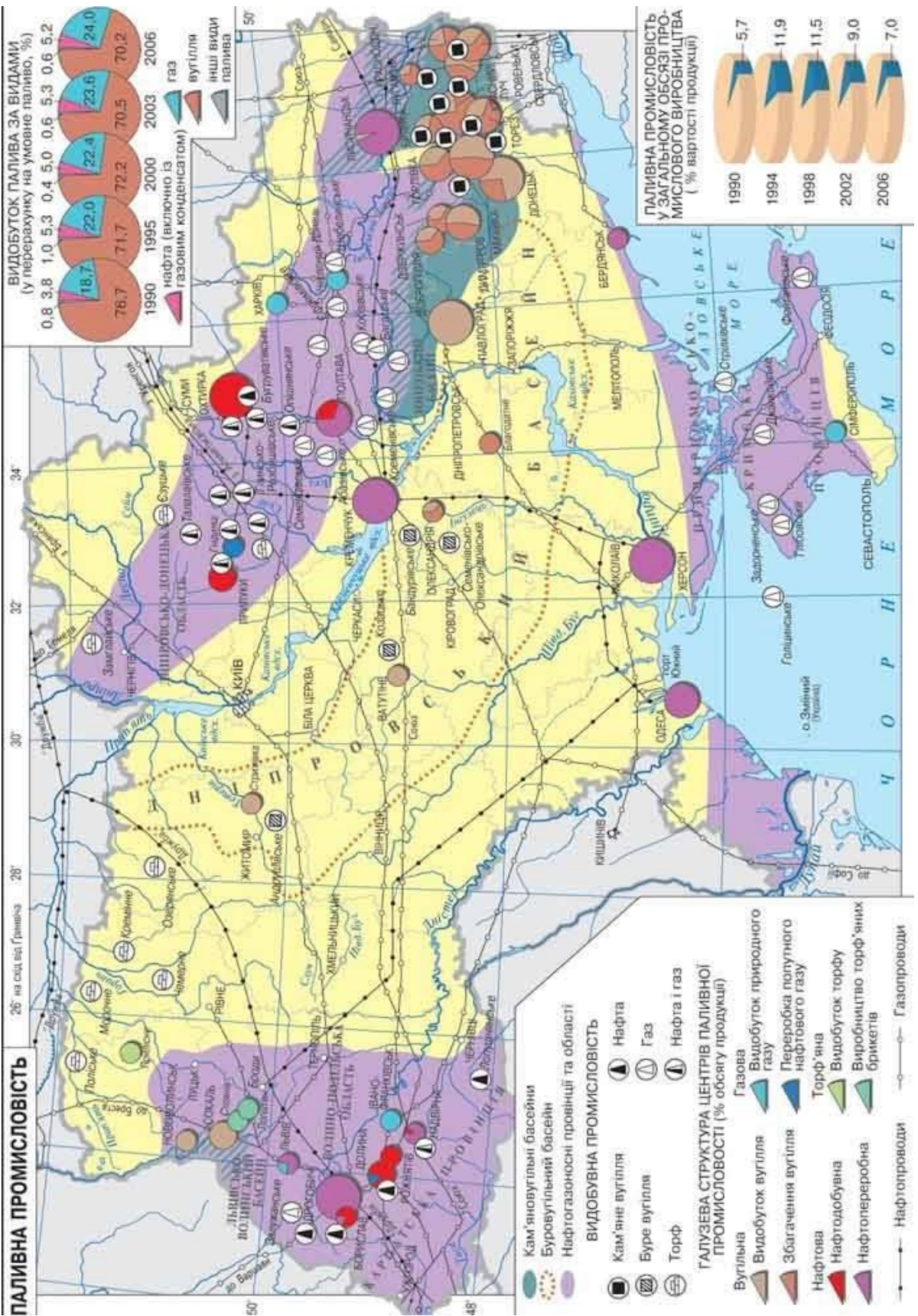

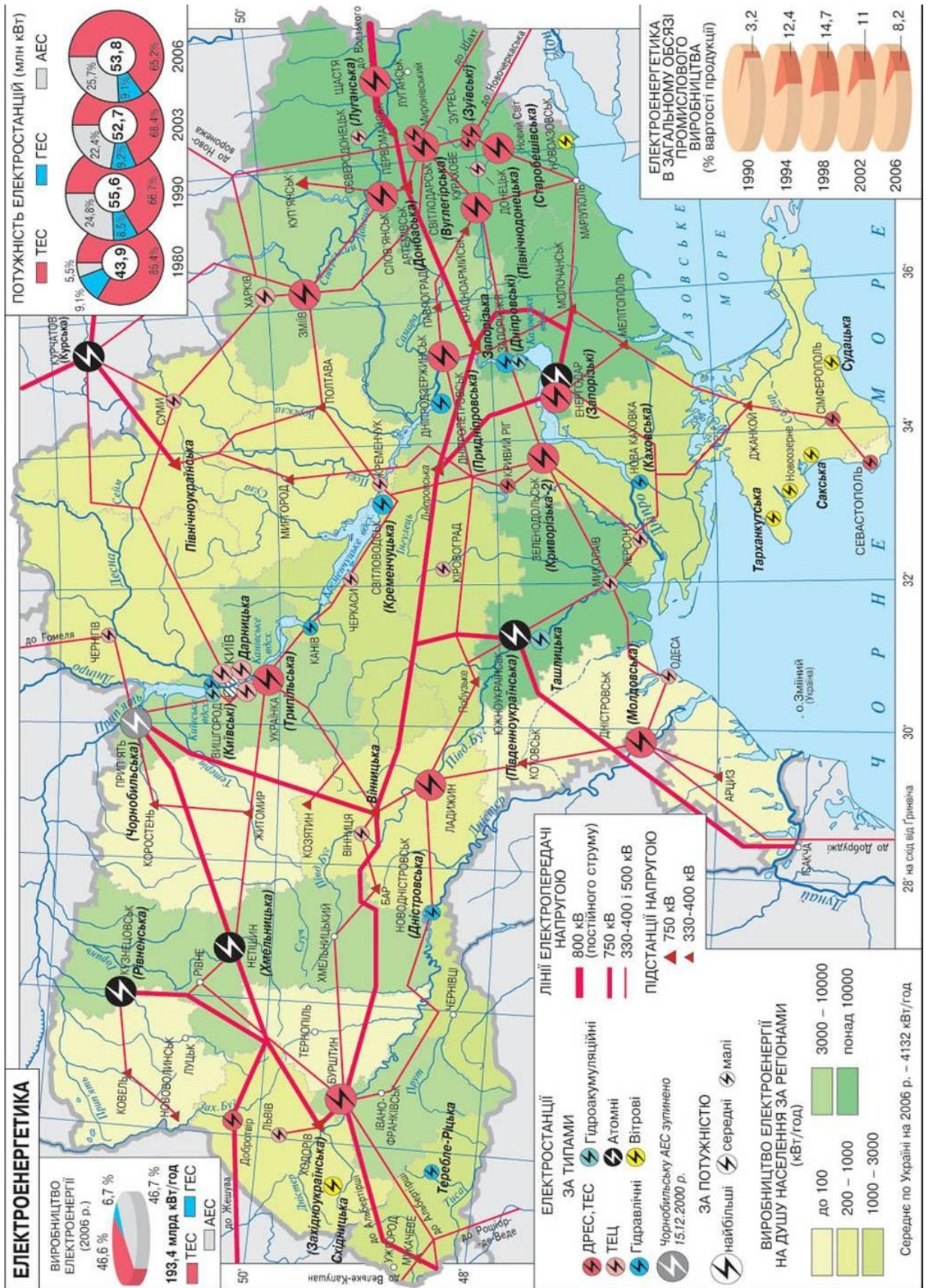

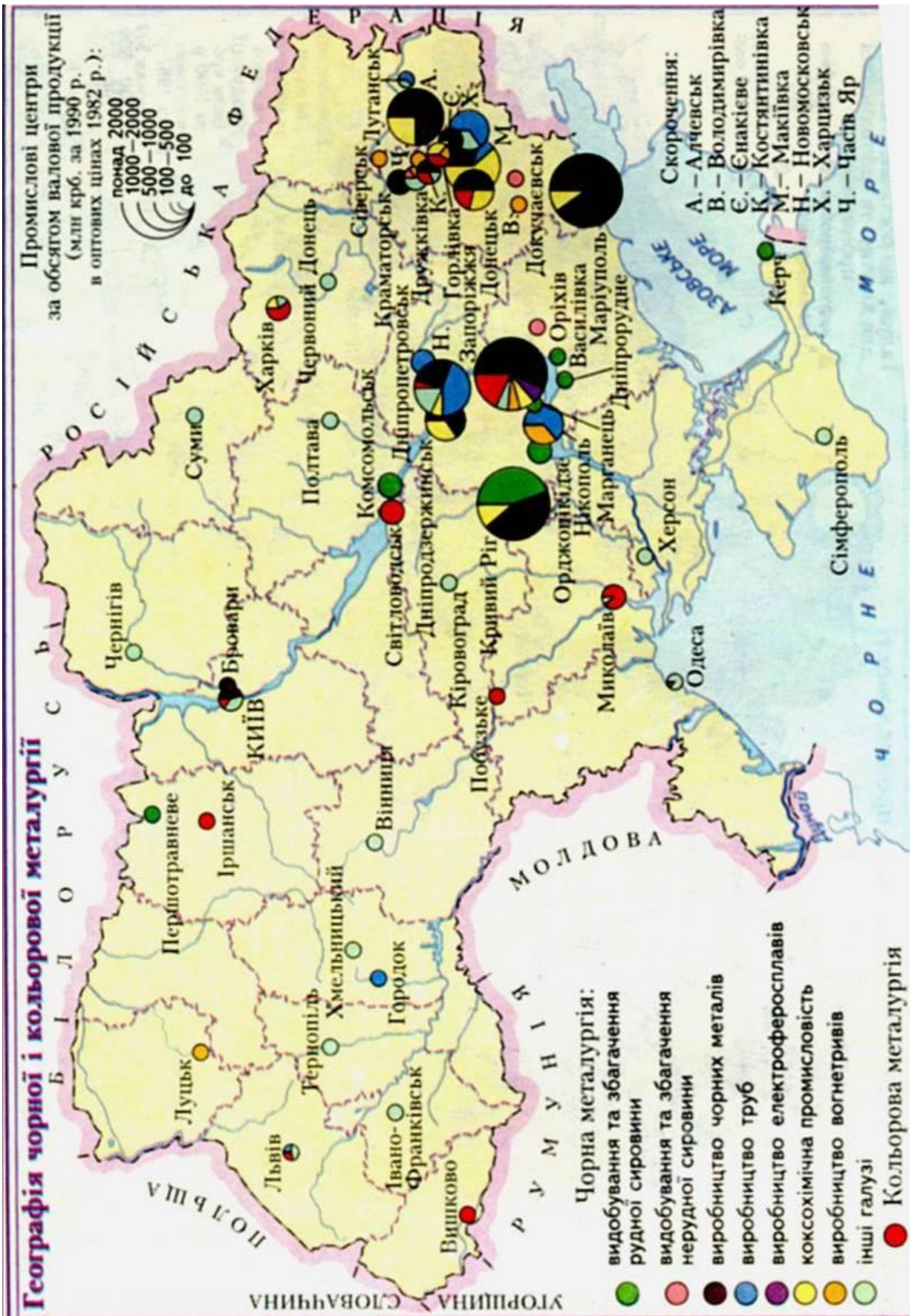

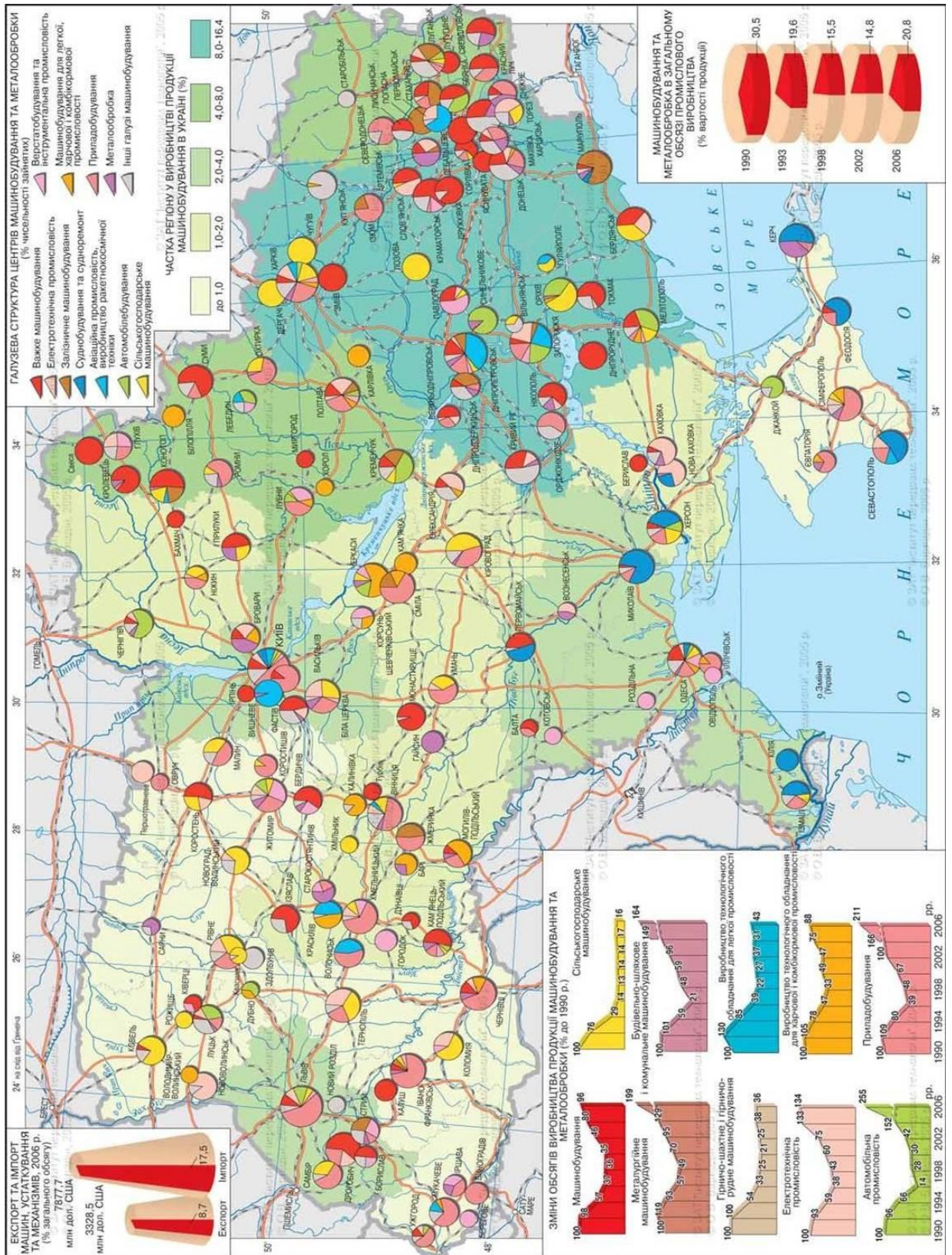

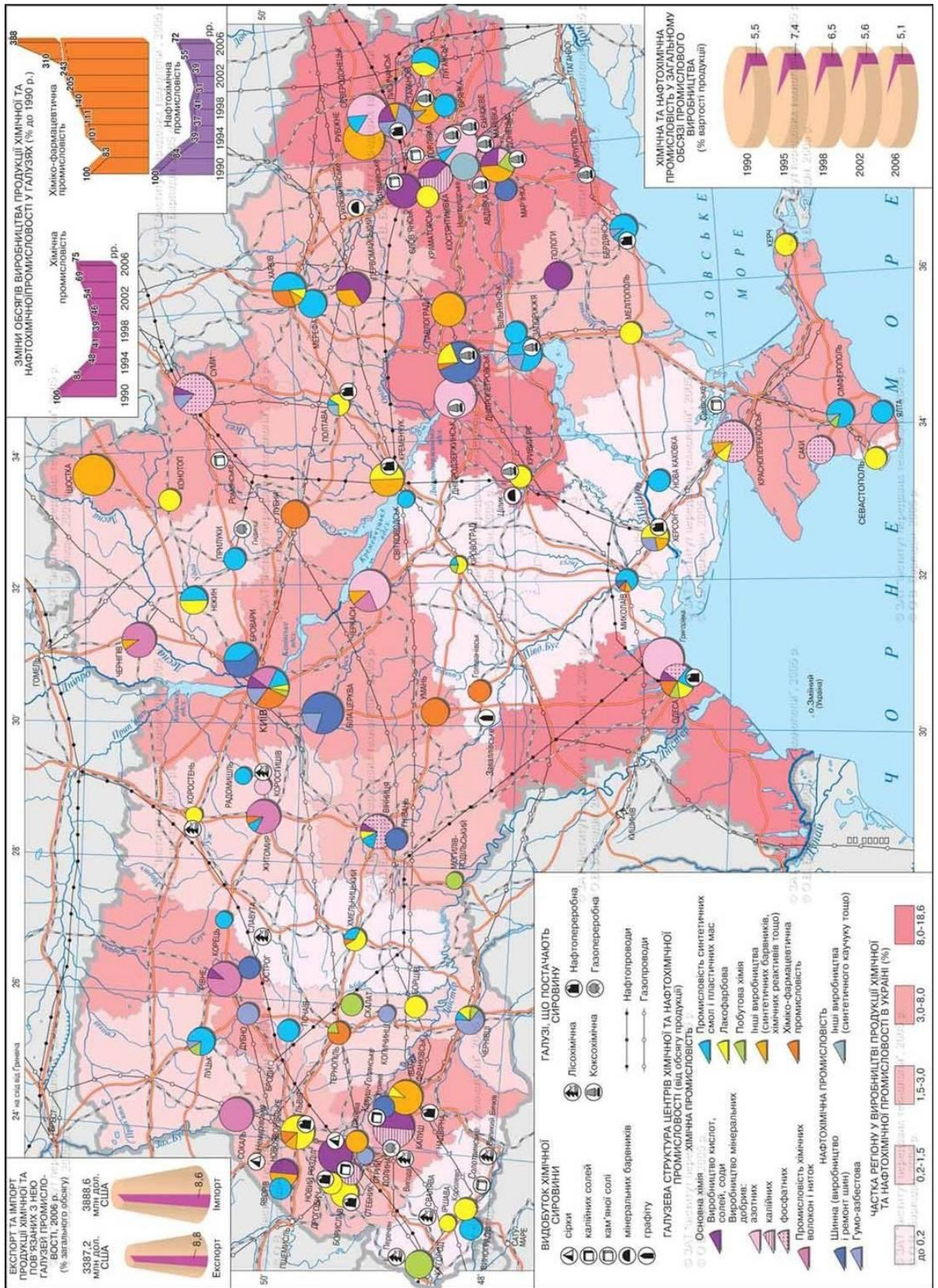

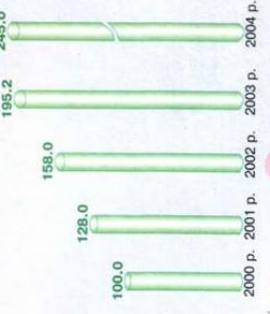

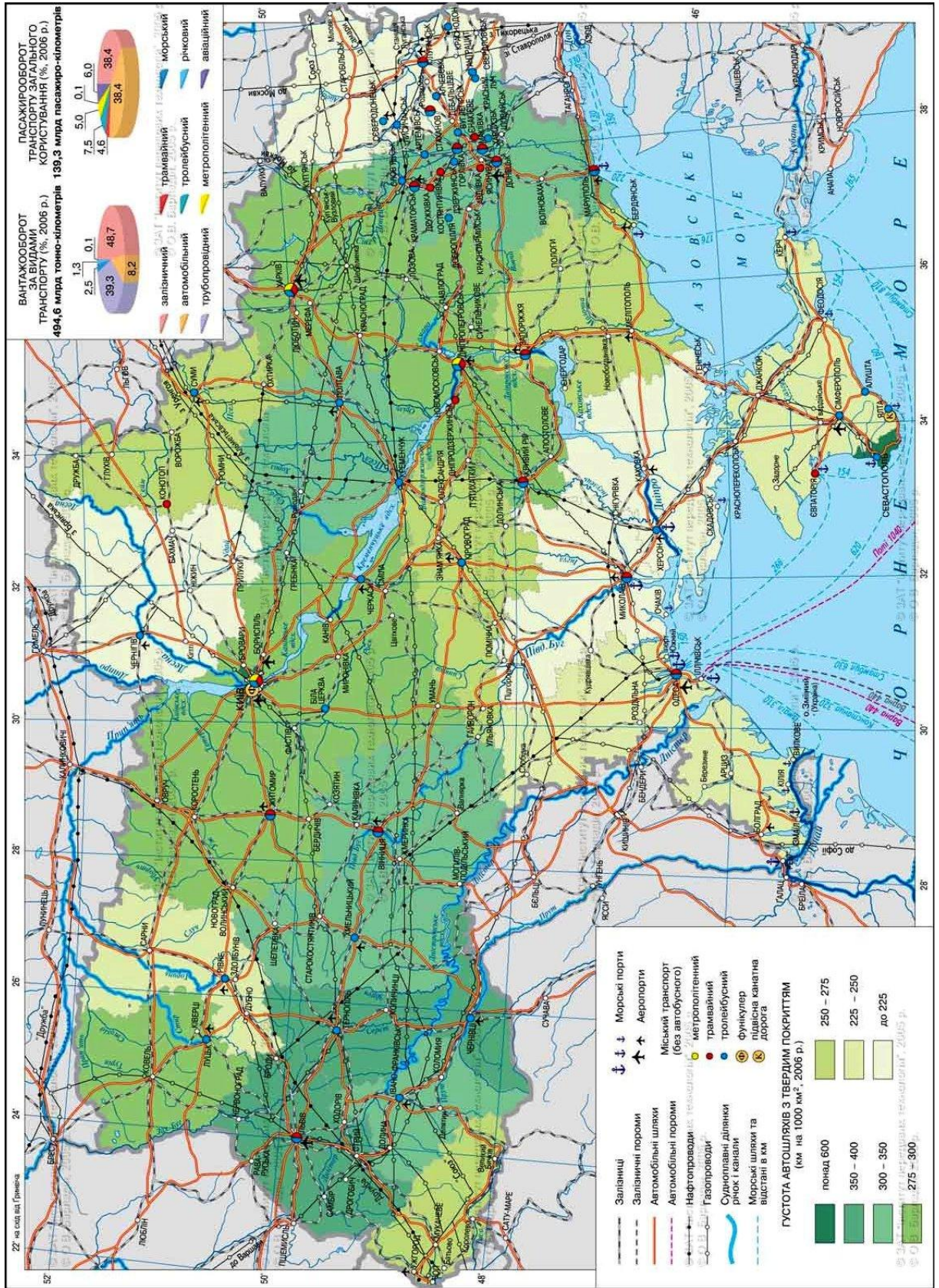

ЛІСОВА, ДЕРЕВОБРОБНА ТА ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВА ПРОМИСЛОВОСТІ

Масштаб 1:5 000 000

УКРАЇНА. ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА ДЕРЕВИНИ ТА ВИРІВІВ З ДЕРЕВА (%)

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

З ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

А

«А», група «А» (група «А») - сукупність галузей промисловості з виготовлення засобів виробництва.

Авіатранспорт (авіатранспорт) – вид повітряного транспорту для перевезення спеціальних вантажів і пасажирів повітряними суднами.

Автовокзал (автобусний вокзал) (автовокзал) – це комплекс будинків і споруджень для обслуговування пасажирів міських, приміських і міжміських автобусів, лінійного персоналу, рухливого складу й зберігання вантажів.

Автомобільна промисловість (автомобильная промышленность) – галузь транспортного машинобудування, що виробляє легкові і вантажні автомобілі, автомобілі спеціального призначення, автобуси, причепа, а також їх частини, вузли, агрегати.

Автомобільний транспорт (автомобильный транспорт) – це найбільш маневрений і ефективний вид транспорту для перевезення вантажів та пасажирів по безрейкових шляхах.

Агломерація міська (агломерация городская)– це територіальне утворення, в основі якого лежить певне місто, а також певна сукупність селищ міського типу, сільських та інших поселень, які об'єктивно об'єднані в єдине ціле (складну багатокomпонентну динамічну систему) інтенсивними економічними, у тому числі трудовими та соціальними, культурно-побутовими, рекреаційними та іншими зв'язками, а також екологічними інтересами.

Агрокліматичні ресурси (агроклиматические ресурсы) – сукупність природних факторів (сонячна радіація, тепло, волога, тощо), що визначають загальні особливості розміщення і спеціалізацію сільського господарства.

Агропромислова інтеграція (агропромышленная интеграция) – це процес посилення зв'язків між виробництвом сільськогосподарської сировини, її зберіганням, транспортуванням, переробкою, та споживанням кінцевої продукції.

Агропромислове комплексоутворення (агропромышленное комплексобразование) – це вираз процесу усупільнення виробництва, технологіко-економічної і територіальної організації підприємств різних галузей.

Агропромисловий вузол (агропромышленный узел) – складне територіальне агропромислове утворення, яке розглядається як система компактно розміщених агропромислових пунктів, центрів і кушів навколо міста (як правило, обласного чи районного центру).

Агропромисловий комплекс (АПК) (*агропромышленный комплекс*) – це сукупність взаємопов’язаних галузей (підприємств), діяльність яких пов’язана з вирощування, виробництвом, зберіганням, заготівлею, транспортуванням, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції.

Агропромисловий куш (*агропромышленный куш*) – локальна форма АПК, що характеризується компактним розміщенням на невеликій території агропромислових пунктів і центрів з їх сировинними зонами.

Агропромисловий центр (*агропромышленный центр*) – локальна форма АПК, яка об’єднує в населеному пункті переробку кількох видів сільськогосподарської сировини.

Адміністративно-територіальна одиниця (область) (*административно-территориальная единица (область)*) – це частина території держави з певним правовим статусом, що має чітко визначені кордони та органи місцевого самоврядування.

Адміністративний центр (*административный центр*) – населений пункт, який володіє функціями адміністративного управління по відношенню до всієї даної території.

Адміністративно-територіальний устрій (*административно-территориальное устройство*) – це поділ території країни на окремі частини (адміністративно-територіальні одиниці - області) з метою раціональної організації управління народним господарством на місцях.

Аеропорт (*аэропорт*) – це комплекс споруджень, призначений для прийому, відправлення повітряних суден й обслуговування повітряних перевезень, що має для цих цілей аеродром, аеровокзал й інші наземні спорудження й необхідне устаткування.

Аероторія (*аэротория*) – обмежена частина приземного шару атмосфери, співвіднесена з територією чи акваторією, з притаманними їй природними та антропогенними властивостями та ресурсами.

Акваторія (*акватория*) – це обмежена частина водної поверхні Землі з характерними їй природними та антропогенними властивостями та ресурсами. Включає всі води внутрішніх річок та озер, заток і проток, якщо ширина останніх не перевищує 24 морські милі.

Ареал (*ареал*) – геоторія, в межах якої спостерігаються дані явища, яких не має на сусідніх геоторіях.

Атомна електростанція (АЕС) (*атомная електростанция*) – це комплекс споруд, машин, апаратів і приладів, з допомогою яких тепло для нагрівання пари, що надає турбіні руху, створюється внаслідок процесу ланцюгової реакції в ядерному реакторі.

Атомна енергетика (*атомная енергетика*) – комплекс галузей енергетики, зв'язаних з використанням енергії ядерних реакторів.

Б

Багата залізна руда (*багатая железная руда*) – це залізна руда, вміст заліза в яких понад 57%, являє собою продукт природного збагачення залізистих кварцитів, утворених за рахунок вилуговування кварцу та розкладання силікатів при процесах давнього вивітрювання або метаморфізму.

Бази відпочинку (*база отдыха*) – це загальнооздоровчі заклади, за своїм призначенням близькі до будинків відпочинку, але територіально наближені до промислово розвинутих міст, оскільки вони безпосередньо підпорядковані підприємствам або установам.

Баштаництво (*бахчеводство*) – вирощування баштаних культур – групи рослин сімейства гарбузових.

Бджолярство (*пчеловодство*) – галузь сільського господарства, що займається розведенням бджіл для одержання меду та інших продуктів (пилку, прополісу), що використовуються як продукти харчування і цінні лікарські препарати.

Безробітні (*безработные*) – особи віком 15 – 70 років (zareєстровані та незareєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють три умови: не мали роботу; шукали роботу або намагались організувати власну справу на обстежуваному тижні; готові розпочати роботу протягом наступних двох тижнів.

Безробіття (*безработица*) – переважання пропозиції вільної робочої сили над попитом на неї, їх кількісна і структурна (територіальна, професійно-кваліфікаційна та інша) розбіжність.

Бетон (*бетон*) – це складний за структурою каменеподібний матеріал конгломератної будови, що складається із заповнювачів різної форми й розмірів, скріплених в'язкою речовиною, розподіленою тонким шаром по поверхні зерен й у міжзерновому просторі.

Бідність (*бедность*) – багаторівнева соціально-економічна категорія, яка відображає сукупність відносин між індивідом (домогосподарством) і суспільством

з приводу форм життєдіяльності, що не дозволяють людині підтримувати мінімальний рівень споживання, прийнятий за стандарт (межу) у певному суспільстві.

Біологічні ресурси (*биологические ресурсы*) – живі істоти (тварини, рослини) і продукти їх життєдіяльності, придатні для використання людиною.

Біопаливо або біологічне паливо (*биотопливо*) – це органічні матеріали, такі як деревина, відходи та спирти, що використовуються для виробництва енергії.

Біосферний заповідник (*биосферный заповедник*) – велика ділянка суходолу чи моря, що суворо охороняється. Тут є території, які використовуються для багаторічних спостережень за впливом діяльності людини на навколишню природу.

Будівельний комплекс (*строительный комплекс*) – це сукупність галузей матеріального виробництва і проектно-пошукових робіт, які забезпечують капітальне будівництво. До складу будівельного комплексу входять такі галузі матеріального виробництва: будівництво, промисловість будівельних матеріалів, виробництво будівельних конструкцій і деталей.

Будівельні матеріали (*строительные материалы*) – це природні та штучні матеріали і вироби, які використовуються в будівництві і при ремонті будівель та споруд.

Буряківництво (*свекловодство*) – галузь сільського господарства по вирощуванню цукрових буряків як сировини для цукрової промисловості.

Бурякоцукровий агропромисловий комплекс (*свеклосахарный агропромышленный комплекс*) – система господарств, підприємств, організацій, що здійснюють виробництво, транспортування, зберігання і переробку цукрових буряків, забезпечення цього процесу допоміжними матеріалами, переробку і споживання відходів.

Бюро екскурсій (*бюро экскурсий*) – це фірма, яка організовує і проводить екскурсії.

В

Важке машинобудування (*тяжелое машиностроение*) – це сукупність галузей машинобудівного комплексу, які випускають великогабаритні та металоємні машини, обладнання для енергетики, металургії, гірничодобувної та хімічної промисловості.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) (*валовой внутренний продукт*) – вартість чистого продукту (за винятком проміжних витрат), виробленого сферами виробництва товарів і послуг всередині країни.

Валовий національний продукт (ВНП) (валовой национальный продукт) – прибуток, що включає вартість товарів і послуг, вироблених національними підприємствами, організаціями, особами за рік, незалежно від їх територіально місцезнаходження.

Валовий суспільний продукт (валовой общественный продукт) – матеріальні блага, що вироблені в суспільстві за певний період часу.

Валютно-кредитні відносини (валютно-кредитные отношения) – це фінансові відносини між суб'єктами різних країн, тобто резидентами й нерезидентами, або відносини між суб'єктами права однієї країни, предметом яких є перехід права власності на валютні цінності й інші майнові права, пов'язаних з валютними цінностями.

Вантажообіг (грузооборот) – це основний умовно-натуральний економічний показник продукції вантажного транспорту, що перевозиться за певний період часу на певну відстань та вимірюється тонно-кілометрами.

Великий каботаж (большой каботаж) – це перевезення вантажу та пасажирів в межах однієї держави, але між портами різних морів.

Взуттєва промисловість (обувная промышленность) – галузь легкої промисловості, яка виготовляє взуття з шкіри та інші матеріалів.

Виїзний туризм (выездной туризм) – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни.

Виноградарство (виноградарство) – галузь сільського господарства, що займається вирощуванням виноградної лози для одержання плодів (винограду) – продукту харчування і сировини для харчової промисловості.

Виплавка чавуну (виплавка чугуна) – це пірометалургійний процес, що відбувається в доменній печі при високих температурах (до 1900⁰С) з використанням коксу.

Виробництво (производство) – діяльність, пов'язана з випуском продукції, яка охоплює всі стадії технологічного процесу, а також реалізацію продукції власного виробництва; процес перетворення виробничих ресурсів на економічні блага.

Виробничий процес (производственный процесс) – це складний комплекс первинних процесів: основних, допоміжних і обслуговуючих підрозділів підприємства, що забезпечують своєчасний випуск заданої продукції.

Виробничо-територіальний комплекс (ВТК) (производственно-территориальный комплекс) – поєднання взаємопов'язаних підприємств різних

галузей господарства, що дає змогу найкраще використовувати умови та ресурси території для досягнення найвищої продуктивності суспільної праці.

Виробничо-територіальні зв'язки (*производственно-территориальные связи*) – обмін сировиною, паливом, обладнанням, продукцією між підприємствами і галузями виробництва на певних територіях.

Вівчарство (овцеводство) – галузь тваринництва, що займається розведенням овець для отримання продуктів харчування і сировини для легкої і харчової промисловості (м'ясо, молоко, жири, вовна, шкіри та ін.).

Відкрите населення – це населення, в якому міграція являється істотним компонентом зміни населення (його чисельності та структури).

Відтворення населення (*воспроизводство населения*) – це постійне оновлення поколінь населення в результаті народжуваності, смертності та міграції населення.

Відтворення природних ресурсів (*воспроизводство природных ресурсов*,) – відновлювання ресурсів природи, що відбувається без втручання людини або з її участю.

Військово-політичний блок (*военно-политический комплекс*) – це союз або угода держав з метою спільних дій для рішення загальних політичних, економічних і військових завдань.

Вік (*возраст*,) – це період від народження людини до певного моменту в її житті.

Вікова структура населення (*возрастная структура населения*) – це розподіл населення за віковими групами і віковими контингентами з метою вивчення демографічних і соціально-економічних процесів.

Вітрова електростанція (ВЕС) (*ветровая электростанция*) – це електростанція, яка за допомогою вітрової турбіни перетворює механічну енергію вітру на електричну.

Внутрішній туризм (*внутренний туризм*) – це поїздки відвідувачів-резидентів за межі свого звичайного середовища, але в межах своєї країни (подорожі в межах України осіб, які постійно проживають в Україні).

Внутрішньорегіональна міграція (*внутрирегиональная миграция*) – це міграція населення, яка відбувається у межах одного регіону.

Водне господарство (*водное хозяйство*) – галузь господарства, по використанню поверхневих і підземних вод для водопостачання, енергетики, водного транспорту, зрошення тощо, а також охороні вод від забруднення і збіднення.

Водні ресурси (*водные ресурсы*) – води суші, що придатні для використання у господарстві (річки, озера, водосховища, моря та океани, підземні води, вода льодовиків і снігового покриву).

Вокзал (*вокзал*) – це комплекс будинків і споруджень, що перебувають у пункті пасажирських перевезень (наприклад, на станції, у порту, аеропорті), призначений для обслуговування пасажирів й обробки їхнього багажу.

Вторинна металургія (*вторичная металлургия*) – це виплавка металу на базі вторинної сировини – металобрухту.

Вугілля (*уголь*)– це тверда осадова порода, горюча копалина, утворена шляхом вуглефікації рослинних залишків.

Вугільна промисловість (*угольная промышленность*) – це одна з сучасних основних енергозабезпечуючих промисловостей для світової економіки, підприємства якої розвідують, видобувають і переробляють вугілля, транспортують і зберігають їх.

В'ючний транспорт (*вьючный транспорт*) – різновид гужового транспорту для перевезення вантажів у в'юках, які кріпляться на спинах в'ючних тварин.

В'язучі матеріали (*вяжущие материалы*) – це речовини мінерального або органічного походження, які мають властивість під впливом фізико-хімічних процесів переходити із пластичного стану в твердий.

В'язучі фарби (*вяжущие краски*) – це речовини, які використовуються для зчеплення частинок пігменту і наповнювача між собою та поверхнею, яку фарбують.

Г

Газ (*газ*) – це один із агрегатних станів речовини, для якого характерні великі відстані між частинками порівняно з твердим і рідинним станами, мала міжмолекулярна взаємодія між ними, невпорядкованість, а середня кінетична енергія руху молекул набагато більша за енергію взаємодії між ними.

Газовий конденсат (*газовый конденсат*) – це суміш рідких вуглеводнів, що виділяється з природних газів при експлуатації газоконденсатних покладів в результаті зниження температури і пластового тиску (нижче за тиск початку конденсації).

Газова промисловість (*газовая промышленность*) – здійснює видобування, транспортування, зберігання та перероблення природного газу.

Газопроводи (газопровод) – це система трубопроводів і допоміжних споруд для транспортування та розподілу горючих газів з районів газовидобування або виробництва до районів використання (споживання).

Галузь господарства (отрасль хозяйства) – сукупність підприємств, установ та організацій, що виробляють однорідну продукцію, або виконують однорідні послуги; група підприємств, близьких за виробничим призначенням, технологією, використовуваною сировиною, зв'язаних єдиним управлінням.

Географія сфери обслуговування (география сферы обслуживания) – це галузь соціально-економічної (суспільної) географії, яка вивчає територіальні відміни потреб у обслугах і рівнів задоволення таких потреб, а також особливостей територіальної організації сфери послуг в цілому та за її окремими галузями в різних природних, соціальних і економічних умовах, стосовно різних форм розселення населення.

Географія туризму (география туризма) – це географічна наука, що вивчає територіальну організацію туристичного господарства, умови та особливості його розвитку в різних районах та країнах.

Географічне положення держави (географическое положение государства) – розміщення географічного об'єкту стосовно поверхні Землі та інших територій і пунктів з якими він перебуває у взаємодії.

Географічний простір (географическое пространство) – це простір у якому відбувається політичне, соціальне, економічне та духовне життя суспільства.

Геополітика (геополитика) – це міждисциплінарна область знання про закономірності розподілу й перерозподілу сфер впливу (центрів сили) різних держав і міждержавних об'єднань у багатомірному комунікаційному просторі Землі.

Геополітичне положення країни (геополитическое положение государства) – положення держави щодо інших країн з погляду її загальнополітичних, економічних і воєнно-стратегічних інтересів, їхньої масштабності, стабільності, надійності, перспективності.

Геостратегія (географічна стратегія) (географическая стратегия) – це політична наука, що визначає засоби й методи для досягнення геополітичної мети держави або групи держав-союзників – збереженні й збільшенні могутності держави або союзу держав, а в несприятливих умовах кризи – мінімізації збитку й відновлення первісного докризисного стану.

Геотермальна енергетика (геотермальная энергетика) – це промислове отримання енергії, зокрема електроенергії, з гарячих джерел, термальних підземних вод.

Гідроенергетика (*гидроэнергетика*) – галузь енергетики, заснована на використанні енергії води для вироблення електроенергії на гідравлячних електростанціях (ГЕС).

Гідроенергетичні ресурси (*гидроэнергетические ресурсы*) – запаси енергії річкових водотоків і водойм.

Гідроелектростанція (ГЕС) (*гидроэлектростанция*) – це електростанція, яка за допомогою гідротурбіни перетворює кінетичну енергію води в електроенергію.

Гідрометалургія (*гидрометалургия*) – це видобування металів з руд, концентратів і відходів виробництва за допомогою водних розчинів певних речовин (хімічних реагентів).

Гірничодобувна промисловість (*горнодобывающая промышленность*) – комплекс галузей, пов'язаних із добуванням і збагаченням корисних копалин.

Гіпотетична когорта (*гипотетическая когорта*) – це умовна сукупність людей, протягом життя якої інтенсивність демографічних процесів (народжуваність, смертність, шлюбність та ін.) приймається на рівні існуючої на календарний період.

Глобалізація (*глобализация*) – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації, наслідками якого є розподіл праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн.

Глобальне господарство (*глобальное хозяйство*) – це сфера життєдіяльності людства і загальнолюдського глобального суспільства, господарство глобального суспільства.

Глобальний український простір (ГУП) (*глобальное украинское пространство*) – це географічне поняття, що характеризує розселення українців на усіх континентах світу, а центром його є незалежна держава Україна.

Господарство особисте підсобне (*хозяйство личное подсобное*) – приватне господарство нетоварного (дрібнотоварного типу), орієнтоване на виробництво сільськогосподарської продукції або товарів народного промислу з метою особистого споживання чи продажу.

Господарство селянське (фермерське) (*хозяйство фермерское*) – форма підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції.

Гужовий транспорт (*гужевой транспорт*) – це вид наземного транспорту, який оснований на використанні тварин як тяглову силу (коней, волів та інших).

Густота населення (*плотность населения*) – це рівень заселеності певної території; кількість постійного населення, що проживає на одиниці площі (як правило, в розрахунку на один квадратний кілометр).

Д

Делімітація державного кордону (*делимитация государственных границ*) – визначення загального положення і напрямків державного кордону між суміжними державами шляхом переговорів.

Демаркація державного кордону (*демаркация государственных границ*) – проведення лінії державного кордону на місцевості з позначенням його спеціальними прикордонними знаками.

Демографічний вибух (*демографический взрыв*) – це тимчасове явище різкого прискорення кількісного зростання світового населення.

Демографічні індекси (*демографические индексы*) – це показники, які характеризують інтенсивність демографічного процесу в певному населенні порівняно з іншим населенням, яке взято за еталон.

Демографічна криза (*демографический кризис*) – це глибоке порушення відтворення населення, що загрожує самому його існуванню внаслідок голодування, епідемії та війни.

Демографічне навантаження (*демографическая загрузка*) – це узагальнена кількісна характеристика вікової структури населення, яка показує навантаження на суспільство та економіку невиробничим населенням.

Демографічна політика (*демографическая политика*) – це цілеспрямована діяльність державних органів і інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів відтворення населення, покликана зберігати або змінювати тенденції динаміки чисельності, структури, розселення і якості населення.

Демографічна проблема (*демографическая проблемы*) – це сукупність соціально-демографічних проблем сучасності (стрімке зростання населення, демографічний вибух, загроза депопуляції, демографічна криза), що зачіпають інтереси всього людства.

Демографічний процес (*демографический процес*) – це множина однорідних демографічних подій, що відбуваються з населенням у цілому (народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність).

Демографічна революція (*демографическая революция*) – це докорінна зміна типу відтворення з традиційного на сучасний.

Демографічна статистика (*демографическая статистика*) – це сукупність статистичних методів, які використовуються в аналізі демографічних процесів.

Депопуляція населення (*депопуляция населения*) – це систематичне зменшення кількості населення, як правило, внаслідок скорочення народжуваності до дуже низького рівня.

Деревина (*древисина*) – це дерево, що використовується для будівництва, виробництва меблів і паперової пульпи, а також є сировиною для лісової промисловості.

Держава (*государство*) – політична форма організації життя суспільства, що склалася в результаті виникнення і діяльності публічної влади, яка керує основними сферами цього життя.

Державний кордон (*государственная граница*) – це лінія на поверхні Землі і проведена через неї уявна вертикальна площина в літосфері, атмосфері та гідросфері, яка відділяє територію однієї держави від території інших держав або від відкритого моря.

Державний устрій (*государственное устройство*) – це історична форма політичного устрою країни, держави, структура та відносини суспільних (соціальних) та політичних інститутів.

Державна територія (*государственная территория*) – це певна частина земної поверхні, що перебуває під суверенітетом даної країни і обмежена державним кордоном.

Діаспора (*диаспора*) – це перебування поза етнічною територією народу у результаті добровільної чи примусової еміграції.

Дипломатія (*дипломатия*) – це засіб здійснення зовнішньої політики держав, що представляє собою сукупність практичних заходів, прийомів і методів, застосованих з урахуванням конкретних умов і характеру розв'язуваних завдань; офіційна діяльність глав держав й урядів, спеціальних органів по здійсненню цілей і завдань зовнішньої політики держав, а також по захисту інтересів цих держав.

Дипломатичні відносини (*дипломатические отношения*) – це основна форма підтримки офіційних відносин між державами відповідно до норм міжнародного права й практикою міжнародного спілкування.

Домна (*домна*) – це велика металургійна, вертикально розташована піч шахтного типу для виплавки чавуну, феросплавів із залізорудної сировини, що працює на противотоці.

Доменне виробництво (*доменное производство*) – це перша ланка технологічного циклу металургійного заводу, його мета – виплавка чавуну.

Е

Екологічна класифікація природних ресурсів (*экологическая классификация природных ресурсов*) – поділ природних ресурсів на вичерпні та невичерпні.

Економіко-географічне положення (ЕГП) (*экономико-географическое положение*) – це положення певного економіко-географічного об'єкта щодо інших об'єктів, які мають для нього господарське значення (транспортних шляхів, державних кордонів, населених пунктів, джерел сировини та енергії).

Економічна інтеграція (*экономическая интеграция*) – це процес розвитку стійких взаємозв'язків сусідніх держав, який веде до їх поступового економічного злиття, заснований на проведенні цими країнами погодженої міждержавної економіки й політики.

Економічна класифікація природних ресурсів (*экономическая классификация природных ресурсов*) – поділ ПР на групи залежно від їх використання в окремих галузях господарства.

Економічна та соціальна географія України (*экономическая и социальная география Украины*) - наука, що займається розробленням наукових засад територіальної організації суспільства, дослідженням територіального та комплексно-пропорційного аспектів розвитку продуктивних сил. Це передбачає глибоке вивчення процесу взаємодії суспільства з природою, розміщення виробництва, розселення населення, організації території з урахуванням природних, соціальних, економічних і екологічних чинників, прогнозування розвитку регіонів.

Економічне активне населення (*экономически активное население*) – частина населення, що зайнята суспільно корисною працею, яка дає їй прибуток.

Експорт (*экспорт*) – це закупівля вироблених у країні товарів і послуг та вивіз їх за кордон з метою передачі у власність нерезидентам даної країни.

Електричний генератор (*электрический генератор*) – це пристрій, призначений для перетворення енергії механічного руху в енергію електричного струму, здебільшого використовуючи принцип електромагнітної індукції.

Електроенергетика (*электроэнергетика*) – це провідна галузь енергетики, що охоплює генерацію, передавання й використання електричної енергії.

Електроенергетична система (*электроэнергетическая система*) – це електроустаткування, що перебуває в цей момент у роботі, енергосистеми й приймачів електричної енергії, об'єднане загальним режимом і розглянуте як єдине ціле у відношенні фізичних процесів, що протікають у ньому.

Електроенергія (*электроэнергия*) – це фізичний термін, широко розповсюджений у техніці і в побуті для визначення кількості електричної енергії, яка видається генератором в електричну мережу або одержувану з мережі споживачем.

Електрометалургія (*электрометалургия*) – це частина металургії, що охоплює промислові способи отримання металів і сплавів за допомогою електричного струму, при застосуванні електротермічних і електрохімічних процесів.

Електропостачання (*электроснабжение*) – це комплекс технічних засобів і організаційних заходів для забезпечення споживача електроенергією; надання електричної енергії споживачу за допомогою технічних засобів передачі та розподілу електричної енергії на підставі договору.

Еміграція (*эмиграция*) – це вимушене, чи добровільне переміщення людей (емігрантів) зі своєї вітчизни в іншу країну світу з економічних, політичних, або релігійних причин.

Енергосистема (*энергосистема*) – це сукупність електростанцій, електричних і теплових мереж, з'єднаних між собою й зв'язаних спільністю режимів у безперервному процесі виробництва, перетворення, передачі й розподілу електричної й теплової енергії при загальному керуванні цим режимом.

Естакада (*эстакада*) – це протяжне інженерне спорудження, що складається з ряду однотипних опор і прольотів, призначене для розміщення дороги вище рівня землі з метою обходу зайнятих земель (найчастіше в містах) або транспортних потоків.

Етнічна спільність (*этническое сообщество*) – сукупність людей, яка історично склалася на певній території і характеризується спільними рисами та особливостями культури і психіки, самосвідомості, що визначається спільною рисою самоназвою етнічна спільність.

Етнічні землі (*этнические земли*) – це території, де історично сформувалися групи людей, які характеризуються спільністю мови, традицій, культури, побуту, особливостями психічного складу тощо.

Етнічні межі (*этнические границы*) – це кордони, що відділяють одна від одної етнічні землі.

Етногенез (*этногенез*) – це походження, виникнення і початки становлення певного народу.

Етнос (*этнос*) – це історична спільність людей, яка склалася на певній території та володіє стабільними особливостями мови, культури і психічного складу, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших.

Є, Ж

Євро (*евро*) – єдина загальна валюта, яка створена одинадцятьма державами Європейського Союзу і введена з 1 січня 1999р.

Євро регіон (*еврорегион*) – це організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво.

Житлово-комунальне господарство (*жилищно-коммунальное хозяйство*) – це галузь господарства України, яка задовольняє потреби людей у житлі, а також постачає необхідні ресурси (вода, газ, електроенергія тощо) до підприємств.

З

Зайнятість населення (*занятость населения*) – діяльність людей, спрямована на задоволення особистих і суспільних потреб, яка є джерелом доходу; виробниче відношення, що відображає залучення робочої сили до сукупної праці суспільства.

Закрите населення (*закрытое население*) – це населення, у якому міграція або відсутня, або має незначні обсяги, що не впливають на динаміку чисельності й структури населення, що визначається винятково процесами народжуваності й смертності.

Залізнична колія (*железнодорожный путь*) – це комплекс споруд і пристроїв, що утворюють дорогу з рейковою колією для руху залізничного рухомого складу.

Залізні руди (*железные руды*) – це природні мінеральні утворення з вмістом заліза у таких кількостях, при яких його економічно вигідно видобувати.

Залізничний транспорт (*железнодорожный транспорт*) – це вид транспорту, що займається перевезенням пасажирів і вантажів в колісних екіпажах, що рухаються залізницею.

Залізобетон (*железобетон*) – це композиційний будівельний матеріал, в якому поєднуються бетон і сталева арматура, забезпечується спільна робота бетону й сталі, що істотно різняться своїми фізико-механічними властивостями.

Запаси корисних копалин (*запасы полезных ископаемых*) – кількість корисних копалин в надрах Землі, на її поверхні, в гідросфері, що встановлені за даними геологічних розвідувань.

Заповідник (*заповедник*) – природна територія (акваторія), де повністю виключено господарську діяльність, здійснюється охорона і вивчення природного комплексу.

Земельні ресурси (*земельные ресурсы*) – частина земельного фонду, які використовуються в господарстві.

Зелена книга України (*зеленая книга Украины*) – книга, до якої ввійшли рідкісні види рослин, що підлягають охороні.

Землеробство (*земледелие*) – галузь сільського господарства, що вирощує продовольчі, технічні, кормові та інші рослини.

Зернове господарство (*зерновое хозяйство*) – галузь сільського господарства по вирощуванню зернових культур (пшениці, вівса, ячменю, жита, проса, гречки, кукурудзи та ін).

Зернові культури (*зерновые культуры*) – найважливіша група продовольчих культур, які дають зерно – основний продукт харчування людини, корми для сільськогосподарських тварин і сировину для багатьох галузей промисловості.

Зовнішні зв'язки держави (*внешние связи государства*) – це взаємообмін з країнами світу продуктами матеріального виробництва, енергією, послугами, інформацією на основі міжнародного поділу праці, а також співробітництво політичних органів, спрямоване на ефективне розв'язання глобальних проблем людства, розширення особистих контактів громадян.

Зовнішньоторговельний оборот (*внешнеторговый оборот*) – це сума вартості експорту та імпорту тієї чи іншої країни.

Зовнішня політика (*внешняя политика*) – це загальний курс держави в міжнародних справах, яки регулює відносини даної держави з іншими державами й народами відповідно до його принципів і цілями, що досягають застосуванням різних засобів і методів.

I

Імміграція (*иммиграция*) – це в'їзд громадян інших держав у країну перебування на довгочасне або постійне проживання, як правило, зумовлена економічними або політичними причинами.

Інвестиції (*инвестиции*) – кошти, цільові банківські внески, паї, акції та цінні папери, технології, машини й устаткування, ліцензії, у тому числі на товарні знаки, кредити, будь-яке інше майно, майнові права тощо, вкладені в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою одержання прибутку і досягнення соціального ефекту.

Індекс «розвитку людського потенціалу» (*индекс «развития человеческого потенциала»*) – це індекс для порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя й інших показників країни.

Інтегральна агропромислова зона (*интегральная агропромышленная зона*) – територіальне поєднання всіх агропромислових продуктивних під комплексів у межах однієї природно-господарської зони.

Інтегральний промисловий район (*интегральный промышленный район*) – територіальне поєднання агропромислових підприємств у межах певної частини природно-господарської зони.

Інтенсивність міграції (*интенсивность миграции*) – це показник, який характеризує частоту міграції в межах територіально-демографічних груп, яка є відношенням кількості мігрантів до середньої кількості населення за певний період.

Інфраструктура (*инфраструктура*) – це сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують економіку, виробництво (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я та ін.).

Імпорт (*импорт*) – це витрати окремих осіб, фірм та уряду даної країни на придбання товарів та послуг, що вироблені в інших країнах.

Історико-етнографічний регіон (*историко-этнографический регион*) – це етнотериторіальне утворення в рамках усього етносу, що за історичною долею та етнічним образом населення є самобутнім.

К

Каботажні перевезення (*каботажные перевозки*) – це судноплавні перевезення вантажу та пасажирів між портами однієї держави (великий і малий каботаж).

Картоплярство (*картофельводство*) – галузь рослинництва по вирощуванню картоплі як харчового продукту і як сировини для промисловості (спиртової, крохмале-патокової).

Кліматичні ресурси (*климатические ресурсы*) – невичерпні природні ресурси, що включають сонячну енергію, вологу, енергію вітру.

Коефіцієнт шлюбності (коэффициент брачности) – це відношення кількості всіх зареєстрованих шлюбів за певний період до середньої кількості населення за цей період.

Кольорові метали (цветные металлы) – це промислова назва всіх металів, крім заліза, властивості яких визначаються особливістю їхньої атомної будови.

Кольорова металургія (цветная металлургия) – це галузь важкої промисловості, підприємства якої видобувають і збагачують руди, виробляють та обробляють кольорові метали, рідкісні й дорогоцінні метали та їх сплави, видобувають природні алмази та іншу мінеральну сировину.

Комплекс культури (комплекс культуры) – це сукупність закладів, установ, підприємств, організацій і органів управління, що здійснюють виробництво, розподіл, збереження і організацію споживання товарів і послуг культурного і інформаційного призначення.

Компонентна структура ПРП (компонентная структура ПРП) – це внутрішньовидові та міжвидові співвідношення природних ресурсів (лісових, земельних, водних, мінеральних, біологічних тощо).

Контейнерна автозаправна станція (КАЗС) (контейнерная автозаправочная станция (КАЗС)) – це АЗС, технологічна система якої призначена для заправлення транспортних засобів тільки рідким моторним паливом і характеризується надземним розташуванням резервуарів і розміщенням паливних колонок у контейнері зберігання палива, виконаному як єдиний заводський виріб.

Контурбанізація (контурбанизация) – соціально-економічні процеси, протилежні урбанізації.

Конфедерація (конфедерация) – юридичне об'єднання суверенних держав, яке створене з метою забезпечення їхніх загальних інтересів і реалізації спільних проектів.

Кормовиробництво (кормопроизводство) – галузь рослинництва по виробництву кормів, їх заготівлі, переробці і збереженню.

Країна (страна) – це визначена територія, що становить єдність з погляду історії, природних умов, населення (спільноти людей, що проживають на цій території), що в політико-географічному відношенні може мати державний суверенітет або бути залежною.

Л

Легка промисловість (*легкая промышленность*) – галузь промисловості, підприємства виробляють головним чином предмети масового народного споживання і засоби виробництва.

Лінія електропередачі (ЛЕП) (*линия электропередачи (ЛЭП)*) – це один з компонентів електричної мережі призначена для передачі електричної енергії.

Лісова промисловість (*лесная промышленность*) – це сукупність галузей і виробництв, підприємства яких здійснюють вирощування, заготівлю деревини, її комплексну обробку і переробку.

Лісовиробничий комплекс (*лесопроизводственный комплекс*) – це комплекс, який охоплює лісове господарство, деревообробку, целюлозно-паперову, лісохімічну і гідролізну промисловість.

Лісове господарство (*лесное хозяйство*) – галузь виробництва, яка здійснює вивчення, облік, відтворення, охорону і захист лісів, а також регулює її використання з метою задоволення попиту на лісові ресурси.

Лісові ресурси (*лесные ресурсы*) – ліси певної території, які використовуються або можуть бути використані для задоволення потреб суспільства.

Лісозаготівельна галузь (*лесозаготовительная отрасль*) – це галузь лісової промисловості, яка проводить вирубування, вивіз і первинну обробку деревини, її продукція – деревина, яка використовується у деревообробній і целюлозно-паперовій промисловості, будівництві.

Літак (аероплан) (*самолет (аэроплан)*) – це аеродинамічний літальний апарат для польотів в атмосфері за допомогою двигуна й нерухомих крил (крила).

Луківництво (*луговое хозяйство*) – галузь рослинництва по використанню і покращенню природних лук, створення штучних сіножатей і пасовищ, виробництво сіна, зелених кормів, сировини для трав'яного борошна та інших кормів для тваринництва.

Льонарство (*льноводство*) – галузь рослинництва по вирощуванню льноволокна (льон-довгунець) і льняної олії (льон-кудряш).

Льнопромисловий комплекс (*льнопромышленный комплекс*) – виробничо-територіальна система, що здійснює виробництво, заготівлю і переробку льону-довгунець.

М

Малий каботаж (*малый каботаж*) – це перевезення вантажу та пасажирів між портами однієї країни та одного моря.

Машинобудування (*машиностроение*) – комплекс багатьох взаємопов'язаних галузей, які виробляють машини, устаткування, інструменти для виробничою та невиробничої сфер, спеціальну оборонну техніку, а також різноманітні апарати і прилади побутового та культурного призначення для населення.

Машинобудівний комплекс (*машиностроительный комплекс*) – це сукупність галузей промисловості, що виробляють машини й устаткування для всіх ланок народного господарства.

Меблева промисловість (*мебельная промышленность*) – це галузь лісової промисловості, яка виробляє майже половину продукції деревообробної промисловості, а саме меблі та іншу подібну продукцію.

Мегалополіс (*мегалополис*) – найкрупніша форма розселення, що утворилася в результаті зростання великого числа сусідніх міських агломерацій і не представляє собою суцільної міської забудови.

Метали (*металлы*) – це клас хімічних елементів з певними хімічними і фізичними властивостями.

Металургія (*металлургия*) – це наука, техніка і галузь промисловості, пов'язана з одержанням металів з руд або металовмісних речовин з наданням їм необхідних властивостей.

Міграція населення (*миграция населения*) – це переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною постійного місця проживання. Розрізняють зовнішню, внутрішню, сезонну, маятникову міграцію.

Міграційний приріст населення (*миграционный прирост населения*) – це різниця між кількістю прибулих на дану територію та кількістю вибулих за її межі.

Міжгалузевий комплекс (*межотраслевой комплекс*) – це форма організації виробництва, за якої відбувається інтеграція споріднених чи доповнюючих одна одну промислових, сільськогосподарських, торгівельних, переробних та інших галузей або їхнього кооперування.

Міждержавна міграція (*межгосударственная миграция*) – це міграція населення за межі країни або прибуття до неї населення з інших країн.

Міжнародна валютна система (МВС) (*международная валютная система (МВС)*) – це сукупність організацій, правил, звичаїв, домовленостей й інструментів, створених для здійснення валютних відносин між країнами.

Міжнародні відносини (*международные отношения*) – це сукупність економічних, політичних, правових, ідеологічних, дипломатичних, військових, культурних й інших зв'язків і взаємин між суб'єктами, що діють на світовій арені.

Міжнародний транспортний коридор (*международный транспортный коридор*) – це комплекс наземних та водних транспортних магістралей з відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом, організаційно-технічних заходів, законодавчих та нормативних актів, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського Співтовариства.

Міжнародні економічні зв'язки (*международные экономические связи*) – це система господарських зв'язків між національними економіками країн на основі міжнародного поділу праці.

Міжнародні організації (*международные организации*) – це об'єднання міждержавного або недержавного характеру, створені на основі угод для досягнення певних цілей.

Міжнародний поділ праці (*международное разделение труда*) – це вищий ступінь розвитку суспільного поділу праці між країнами, який спирається на стійку, економічно вигідну спеціалізацію виробництва окремих країн на тих чи інших видах продукції і веде до взаємного обміну результатами виробництва.

Міжнародне право (*международное право*) – це найбільш загальний термін, що охоплює всю сукупність правовідносин за участю іноземних елементів і нормативних актів, що регулюють ці відносини.

Міжнародна товарна біржа (*международная товарная биржа*) – це особливий вид постійно діючого ринку, на якому здійснюється купівля-продаж масових сировинних та продовольчих товарів, які мають родові ознаки, якісно однорідні та взаємозамінні.

Міжнародна торгівля (*международная торговля*) – це система міжнародних товарно-грошових відносин, що складається із зовнішньої торгівлі всіх країн світу.

Міжрегіональна міграція (*межрегиональная миграция*) – це міграція населення з одного регіону в інший у межах однієї країни.

Мінеральні в'язучі матеріали (*минеральные вяжущие материалы*) – це дрібно перемелені порошкоподібні природні або штучні компоненти, які при змішуванні з водою утворюють пластичне, зручне для обробки тіло, здатне затверджуватись, наростити з часом міцність і перетворитись в кам'яне тіло.

Мінеральні ресурси (*минеральные ресурсы*) – природні речовини мінерального походження, що використовуються в господарстві як сировина або джерело енергії.

Міст (*мост*) – штучне спорудження, споруджене через річку, озеро, протоку або будь-яку іншу водну перешкоду.

Місто (*город*) – населений пункт з певною чисельністю населення, що виконує промислові, організаційно-господарські, управлінські, культурні, транспортні та інші функції, а переважна більшість жителів зайнята поза сільським господарством.

Місце держави в світі (*место государства в мире*) – це дуже важлива характеристика, яка відображає комплексне вираження міжнародного рейтингу країни, що характеризується багатьма складовими.

Міська агломерація (*городская агломерация*) – це група найбільш наближених територіально поселених місць, що характеризуються функціональною цілісністю, відносно розвинутими міжселищними зв'язками інтегративного характеру.

Міське населення (*городское население*) – форма територіальної організації життя населення у вигляді міст, розвиток яких пов'язаний з розміщенням промислових підприємств, об'єктів будівництва, транспорту, з постіндустріальними видами діяльності.

Міський пасажирський транспорт (*городской пассажирский транспорт*) – це комплекс різних видів транспорту, який використовується лише у містах та приміських зонах та виконує лише одну функцію – перевезення пасажирів.

Молочна промисловість (*молочная промышленность*) – галузь харчової промисловості, підприємства якої виробляють з молока різні молочні продукти (сметану, кефір, ряжанку тощо), а також іншу продукцію що використовується у промисловості, сільському господарстві, медицині тощо.

Морські кордони держави (*морские границы государства*) – відділяють територіальні води держави від відкритого моря або територіальних вод інших держав.

Морський транспорт (*морской транспорт*) – це вид водного транспорту, який здійснює перевезення вантажів і пасажирів з допомогою суден по океанах, морях і морських каналах.

Н

Народ (*народ*) – це населення будь-якої країни, не залежно від його етнічної приналежності.

Народжуваність (*рождаемость*) – це процес дітонародження в певному поколінні людей або в сукупності поколінь, що характеризується певними показниками.

Населення (*население*) – природно-історична спільність людей, яка формується і безперервно відтворюється в процесі виробництва і відтворення самого життя.

Населений пункт (*населенный пункт*) – місце постійного або сезонного проживання населення, що має географічну назву.

Нафта (*нефть*) – це горюча корисна копалина, складна суміш вуглеводнів різних класів з невеликою кількістю органічних кисневих, сірчистих і азотних сполук, що являє собою густу маслянисту рідину, від темно-бурого до чорного кольору.

Нафтогазовий комплекс (*нефтегазовый комплекс*) – це галузь важкої промисловості, підприємства якої розвідують, видобувають і переробляють нафту та газ, транспортують і зберігають їх.

Нафтопроводи (*нефтепродукты*) – це сукупність споруд, за допомогою яких нафту переміщують з районів нафтовидобування до нафтосховищ і місць переробки.

Нафтохімічна промисловість (*нефтехимическая промышленность*) – сукупність хімічних виробництв, що використовують як сировину нафту, природний газ або продукти їх переробки.

Національний склад населення (*национальный состав населения*) – це сукупність людей певної національності, що проживають у межах відповідних територій, які вивчаються за результатами переписів населення країни.

Наявне населення (*наличное население*) – це населення, яке знаходиться на момент перепису на даній території, враховуючи тимчасово проживаючих, якщо їх проживання не перевищує 12 місяців.

Невичерпні природні ресурси (*неисчерпаемые природные ресурсы*) – це ті, які у процесі їх використання кількісно не зменшуються.

Незалежна держава (независимое государство) – це країна, яка реалізує власну внутрішню і зовнішню політику на основі суверенної волі своїх громадян або правителя (монарха) і здатна проводити свою національну політику та відстоювати національні інтереси на міжнародній арені.

О

Обробна промисловість (обрабатывающая промышленность) – це сукупність усіх галузей промисловості, які займаються обробкою або переробкою сировини гірничодобувної промисловості, лісового господарства, рибальства, мисливства, напівфабрикатів.

Овочівництво (овощеводство) – галузь сільського господарства, яка займається вирощуванням овочевих культур.

Освіта (образование) – це галузь, що забезпечує підвищення загального рівня знань і культури населення, а також забезпечує всі галузі економіки кваліфікованими кадрами.

Основна (неорганічна) хімія (основная (неорганическая) химия) – підгалузь хімічного комплексу, яка охоплює виробництво мінеральних добрив, неорганічних кислот і соди.

Основні функціональні ланки АПК (основные функциональные звенья АПК) – це спеціалізовані агропромисловості комплекси, що об'єднують виробничо-взаємопов'язані підприємства з вирощування, заготівлі, зберігання, транспортування, переробки і реалізації певного виду (рідше двох) сільгоспсировини.

Охорона здоров'я (охрана здоровья) – 1) система державних і громадських заходів, спрямованих на збереження й укріплення здоров'я і працездатності населення; 2) заклади лікування, профілактики, оздоровлення (лікарні, амбулаторії, диспансери, санаторії тощо).

Очікувана тривалість життя (ожидаемая продолжительность жизни) – це число років, що у середньому має прожити індивід, що досяг певного віку, за умови, що протягом життя, що залишилося, він буде випробовувати ризик смерті, що відповідає її по віковим ймовірностям з таблиці смертності, розрахованої для даного року.

П

Паливо (*топливо*) – це горючі природні або штучні речовини, що слугують (при спалюванні) джерелом теплової енергії, основною складовою частиною яких є вуглець.

Паливно-енергетичний баланс (*топливно-энергетический баланс*) – це система показників, яка відображає кількісну рівність між прибутком і витратою енергії та характеризує структуру виробництва і використання енергії в економіці, співвідношення між потребою в паливі у межах відповідної територіальної чи виробничої одиниці (країни, району, галузі, підприємства тощо) за певний період.

Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) (*топливно-энергетический комплекс (ТЭК)*) – це сукупність галузей промисловості, що забезпечують країну паливом і електроенергією.

Паливно-енергетичні ресурси (*топливно-энергетические ресурсы*) – це сукупність всіх природних і перетворених видів палива та енергії, які використовуються в національному господарстві.

Паливно-енергетична сировина (ПЕС) (*топливно-энергетическое сырье (ТЭС)*) – це паливно-енергетичні корисні копалини: нафта, природний газ, вугілля, торф, уран та ін., які відіграють важливу, якщо не ключову, роль у життєздатності будь-якої держави.

Пасажи́рообіг (*пассажирооборот*) – це показник, що характеризує роботу пасажирського транспорту, визначається як добуток кількості перевезених пасажирів на відстань перевезення та вимірюється в пасажиро-кілометрах.

Пірометалургія (*пирометаллургия*) – це сукупність металургійних процесів, що протікають при високих температурах та пов'язана з одержанням та очищенням металів і металевих сплавів.

Пісок (*песок*) – це осадова гірська порода і штучний матеріал, що складається із зерен гірських порід та використовуються у будівельній промисловості.

Плавка (*плавка*) – це процес переробки матеріалів (головним чином металів) в плавильних печах з отриманням кінцевого продукту в рідкому вигляді.

Плазмова металургія (*плазменная металлургия*) – це витягання з руд, виплавка і обробка металів і сплавів в плазмових реакторах і плазмових печах, а також використання плазмового нагріву для інтенсифікації існуючих способів плавки.

Платіжний баланс (*платежный баланс*) – це документ, що відображає всі операції з грошима, які обслуговують зовнішньоекономічні зв'язки держави; це

баланс між усіма доходами, які Україна отримує від іноземних держав у результаті зовнішньоекономічної діяльності, і всіма платежами, які вона здійснює зарубіжним державам.

Плодівництво (плодоводство) – галузь рослинництва, що зайнята розведенням плодкових культур (яблунь, груш, слив, айви, черешні, оливок, абрикос бананів, гранатів і т.ін.) на окремих земельних масивах або присадибних ділянках.

Побутове господарство (бытовое хозяйство) – система закладів і підприємств, які забезпечують побутові потреби населення (ремонт побутової техніки, прання білизни, перукарні, фотоательє тощо).

Повітряний коридор (воздушный коридор) – це смуга в повітряному просторі, обмежена по ширині (іноді й по висоті); призначена для польоту яких-небудь повітряних засобів.

Повітряний простір держави (воздушное пространство государства) – це розташований над її територією та акваторією шар атмосфери (тропосфера, стратосфера й прилегла частина космічного простору).

Повітряний транспорт (воздушный транспорт) – це наймолодший та найшвидший вид транспорту, що виконує важливі функції у зв'язках між державами світу.

Поділ праці (разделение труда) – процес розподілу різних видів виробничої діяльності; форма організації суспільної праці, за якої окремі групи виробників закріплюються на тривалий період за певними видами виробничої діяльності.

Політико-адміністративний устрій (политико-административное устройство) – це поділ території держави на складові частини (територіальні одиниці), відповідно до якого утворюється вертикальна структура органів державної влади і управління.

Політико-географічне положення (политико-географическое положение) – місце країни на політичній карті світу, положення стосовно економічних центрів і транспортних систем, військово-політичних і політико-економічних організацій, міжнародних потоків товарів, капіталів, людей, інформації.

Політичний режим (политический режим) – це тип, характер влади в країні; сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, яка відображує характер взаємовідносин громадян і держави.

Порошкова металургія (порошковая металлургия) — галузь науки і техніки, яка охоплює виробництво металевих порошків, а також виробів з них або їхніх сумішей з неметалевими порошками.

Порт (порт) – це місце на березі моря або річки, обладнане для стоянки кораблів і суден, що має комплекс спеціальних споруджень для їхнього обслуговування: причали, вокзали, крани, склади, термінали, допоміжний транспорт і т.д.

Поселенські спільноти (поселенческие общности) – це сукупності людей, що мають загальне постійне місце проживання, залежать один від одного у повсякденному житті та здійснюють різноманітні види діяльності для задоволення своїх різноманітних потреб (економічних, соціально-культурних, релігійних, інформаційних, політичних тощо).

Послуга (услуга) – це трудова цілеспрямована діяльність, результати якої виражаються в корисному ефекті, що задовольняють будь-які потреби окремої людини або суспільства в цілому.

Посол (посол) – це дипломатичний представник вищого рангу своєї держави в іноземній державі (у декількох державах по сумісництву) і в міжнародній організації.

Посольство (посольство) – це дипломатичне представництво держави в місті, де розташований уряд іншої держави або при міжнародній організації.

Постійне населення (постоянное население) – це населення, яке постійно проживає на момент перепису на даній території, враховуючи тимчасово відсутніх, якщо їх відсутність не перевищувала 12 місяців.

Поточний ремонт (поточный ремонт) – це комплекс ремонтно-будівельних робіт, який передбачає систематичне та своєчасне підтримання експлуатаційних якостей та попередження передчасного зносу конструкцій і інженерного обладнання.

Природно-географічна класифікація ПР (природно-географическая классификация ПР) – поділ ПР ні групи залежно від того, в якій земній сфері вони утворилися і перебувають – літо-, гідро-, атмо- чи біосфері; ресурси земної кори (літосфери) – мінеральні (корисні копалини), земельні; ресурси гідросфери – водні; ресурси атмосфери – повітряні; ресурси біосфери – рослинні (флористичні) та тваринні (фауністичні) тощо.

Природний приріст населення (природный прирост населения) – це різниця між кількістю народжених та кількістю померлих за певний період часу.

Природні ресурси (ПР) (природные ресурсы (ПР)) – тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можна використати для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) (*природно-ресурсный потенциал*) – сукупність усіх природних можливостей, засобів, запасів, джерел, що використовуються (або можуть використовуватись) при даному рівні розвитку продуктивних сил для досягнення певної мети.

Природний рух населення (*естественное движение населения*) – це результат процесів народження та смерті людей. Залежно від того, які процеси переважають, відбувається природний приріст або природне зменшення населення.

Продуктопроводи (*продуктопроводы*) – комплекс споруд для транспортування нафтопродуктів або інших хімічних продуктів (аміаку, етилену).

Промисловість (*промышленность*) – найбільша технічно найдосконаліша галузь виробництва, основна індустріалізації економіки.

Промисловість будівельних матеріал (*промышленность строительных материалов*) – комплекс галузей обробної промисловості, які випускають матеріали та вироби для житлово-цивільного, промислового, сільськогосподарського та інших видів будівництва, стінові, покрівельні, оздоблювальні матеріали тощо.

Промисловість побутової хімії (*промышленность бытовой химии*) – підгалузь хімічної промисловості, підприємства якої виготовляють різноманітні хімічні товари побутового призначення, у тому числі в дрібній упаковці для безпосереднього використання населенням у побуті.

Птахівництво (*птицеводство*) – галузь тваринництва, основним завданням якої є розведення сільськогосподарської птиці, переважно курей, індиків, качок, гусей.

Р

Рафінування металів (*рафинирование металлов*) – це очищення первинних (чорнових) металів від домішок.

Раціональне природокористування (*рациональное природопользование*) – виробнича, наукова і суспільна діяльність, спрямована на найдоцільніше використання природних ресурсів, що забезпечує збереження, відновлення, поліпшення та охорону природного середовища, а також сприятливі умови для життя людини.

Рекреація (*рекреация*) – відтворення фізичних і духовних сил людини, затрачених у процесі праці.

Рекреаційний вузол (*рекреационный узел*) – сукупність центрів або рекреаційних закладів на компактній території.

Рекреаційний регіон (*рекреационный регион*) – таксономічна одиниця, котра включає групу рекреаційних районів у межах територій та характеризуються спільністю природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів та певними інфраструктурними взаємозв'язками.

Рекреаційні ресурси (*рекреационные ресурсы*) – сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, які використовуються для прямого і непрямого споживання та виробництва курортних і туристичних послуг з метою відновлення та розвитку фізичних і духовних сил людини.

Рекреаційний центр (*рекреационный центр*) – окремий населений пункт з набором рекреаційних закладів або окремих об'єктів, які є ядрами формування рекреаційного вузла.

Республіка (*республика*) – це форма державного правління, за якої всі вищі органи влади або обираються народом, або формуються парламентом, який обирається народом.

Рівень життя (*уровень жизни*) – це рівень споживання матеріальних, духовних і соціальних благ та послуг, ступінь задоволення раціональних (розумних) потреб тощо.

Річковий транспорт (*речной транспорт*) – це вид водного транспорту, найдешевший вид транспорту, який використовує природні транспортні магістралі – судноплавні річки.

Рибництво (*рыбоводство*) – галузь господарства країни по розведенню риби, збільшенню і поліпшенню якості рибних запасів у природних або штучних водоймах.

Рибальство (*рыболовство*) – галузь господарства по видобуванню різних видів риб, морських ссавців, молюсків, ракоподібних тощо.

Роботодавці (*работодатели*) – особи, які здійснюють самостійно або з одним чи кількома партнерами управління власним (сімейним) підприємством з використанням праці найманих працівників.

Розвиток експорту (*развитие экспорта*) – це основне джерело надходження капіталу в країну.

Розлучуваність (*разводимость*) – це формальне припинення (розірвання) дійсного шлюбу між живими чоловіком та жінкою.

Розселення населення (*расселение населения*) – це процес розподілу населення на території, що охоплює розміщення населення, функціональні територіальні зв'язки населених пунктів та міграції населення.

Рослинництво (растениеводство) – це галузь сільського господарства, яка займається виробництвом (вирощуванням) зернових, технічних, кормових культур, а також овочів і фруктів.

Рурбанізація (рурбанизация) – процес поширення міських форм і умов життя на сільську місцевість.

С

Санаторії і пансіонати з лікуванням (санатории и пансионаты с лечением) – лікувально-профілактичні заклади, що розміщуються у місцях з цінними курортологічними ресурсами, поєднуючи такі природні чинники, як клімат, мінеральні води, лікувальні грязі з лікувальною фізкультурою, харчуванням, фізіотерапією.

Санаторії-профілакторії (санатории-профилатории) – лікувально-профілактичні заклади, де лікування і оздоровлення населення здійснюється без їх відриву від виробництва чи навчання.

Свинарство (свиноводство) – галузь тваринництва по розведенню свиней для одержання м'яса, сала, сировини для промисловості (шкури, щетина та ін.).

Світова економіка (мировая экономика) – це багаторівнева, глобальна система господарювання, що поєднує національні економіки країн миру на основі міжнародного подолу праці за допомогою системи міжнародних економічних відносин.

Світове господарство (мировое хозяйство) – це глобальна система господарств держав та недержавних утворень, що пов'язані міжнародним поділом праці і взаємодіють між собою у різних формах.

Світовий ринок (мировой рынок) – це сукупність національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва збуту товарів послуг.

Середній вік населення (средний возраст населения) – це характеристика вікової структури населення, яка обчислюється як середня арифметична величина шляхом ділення загальної кількості людино-років.

Сировина (сырье) – це вихідні речовини чи суміші (сировинні суміші) з двох або більше кількості компонентів, які поступають на переробку для отримання будівельних матеріалів.

Система розселення (*система расселения*) – сукупність населених пунктів певної території, неоднакових за кількістю жителів і функціями та об'єднаних різними видами зв'язків.

Сільське господарство (*сельское хозяйство*) – галузь господарства, яка спрямована на обробку землі і вирощування свійських тварин, а також на забезпечення населення продовольчими товарами і певних галузей промисловості сировиною.

Сільське населення (*сельское население*) – це населення, що проживає у сільських поселеннях.

Сільське поселення (*сельское поселение*) – форма територіальної організації життя населення на позаміській території у вигляді сукупності сіл, населених місць різних типів, призначених для постійного або тимчасового проживання.

Сільське господарство (*сельское хозяйство*) – галузь матеріального виробництва, що включає в себе рослинництво і тваринництво, у які входять групи дрібніших галузей.

Сім'я (*семья*) – це заснована на єдиній загальносімейній діяльності спільність людей, зв'язаних спорідненими відчуттями.

Скло (*стекло*) – це неорганічні тверді аморфні тіла, які можна отримати внаслідок переохолодження розплаву, і який є результатом поступового збільшення в'язкості механічними властивостями твердих кристалічних тіл.

Смертність (*смертность*) – це масовий процес, що складається з множини одиничних смертей, які настають у різному віці та визначають у своїй сукупності порядок вимирання реального або гіпотетичного покоління.

Сонячна енергетика (*солнечная энергия*) – це використання сонячної енергії для отримання енергії в будь-якому зручному для її використання вигляді.

Соціальна інфраструктура (*социальная инфраструктура*) – система галузей, підгалузей і видів діяльності, кожна з яких утворює власну підсистему, функціональне призначення яких виражається у виробництві і реалізації послуг, і які об'єднуються суспільною необхідністю задовольняти певні соціально-економічні і духовні потреби людини і населення на даному етапі розвитку суспільства.

Соціальний комплекс (*социальный комплекс*) – це сукупність галузей і видів діяльності, підприємств, фірм, закладів та установ, які мають забезпечити задоволення потреб людей у матеріальних благах, послугах, відтворенні роду, створити умови для співіснування і співпраці людей у суспільстві згідно з відпрацьованими законами і правилами з метою створення мегаполісів, розвитку масових комунікацій, зміцнення держави.

Соціальна структура населення (*социальная структура населения*) – система різноманітних видів спеціальностей і стійких впорядкованим зв'язків між ними.

Соціальна сфера (*социальная сфера*) – це сукупність галузей, підприємств, організацій, безпосереднім чином пов'язаних і таких, що визначають спосіб і рівень життя людей, їх добробут, споживання.

Спелеотуризм (*спелеотуризм*) – спортивно-краєзнавчий рух по виявленню, проходженню і вивченню печер.

Спеціалізація (*специализация*) – форма організації виробництва, при якій виготовлення продукції, її частин або виконання окремих операцій відбувається в самостійних галузях і на відокремлених підприємствах.

Спеціалізований агропромисловий район (*специальный агропромышленный район*) – сукупність агропромислових підприємств одного виробничого циклу, на основі якого виробляється якийсь один вид додаткової товарної продукції.

Спосіб життя (*образ жизни*) – сукупність форм і проявів життєдіяльності людей у їх нерозривному зв'язку з умовами об'єктивної дійсності, що впливають у межах певного часового виміру.

Старіння населення (*старение населения*) – це зсув розподілу населення за віком у бік похилого віку, що є результатом демографічних змін в характері народжуваності, смертності і частково міграції.

Статевовікова піраміда (*половозрастная пирамида*) – це двостороння діаграма, на якій зображена кількість людей кожної вікової групи (в розрізі статей) горизонтальними смугами в одному масштабі.

Статевовікова структура населення (*половозрастная структура населения*) – це демографічний показник, який показує співвідношення між віковими групами людей, зокрема чоловіків та жінок.

Стінові матеріали (*стенные материалы*) – це група, що об'єднує такі види будівельних матеріалів: глиняна цегла звичайна, цегла будівельна легка, керамічні камені та інші подібні будівельні матеріали.

Столиця (*столица*) – головний політичний центр держави, основною функцією якої є управління політичним, соціальним, культурним та економічним життям країни.

Субурбанізація (*субурбанизация*) – процес зростання і розвитку приміських зон великих міст, унаслідок чого формуються міські агломерації.

Сумарний коефіцієнт народжуваності (*суммарный коэффициент рождаемости*) – це середня кількість дітей, народжених жінкою у гіпотетичному поколінні за все її життя, за умови збереження в кожній віковій групі існуючого рівня народжуваності.

Суходільна територія держави (*сухопутная территория государства*) – це її земна поверхня, не вкрита водою морів та озер, а також острови й архіпелаги у відкритому морі, які належать цій державі, їй підпорядковані також усі земні глибини (надра) від поверхні й до технічно доступних глибин.

Сфера послуг (*сфера услуг*) – це сукупність галузей економіки, що надають послуги населенню.

Т

Тваринництво (*животноводство*) – галузь сільського господарства, яка займається розведенням сільськогосподарських тварин. Основою його формування є скотарство, свинарство і птахівництво.

Текстильна промисловість (*текстильная промышленность*) – галузь легкої промисловості, підприємства якої виробляють тканини (бавовняні, лляні, вовняні, шовкові тощо), неткані матеріали, трикотажні, текстильно-галантерейні та інші вироби із рослинної, тваринної і хімічної сировини.

Технічні культури (*технические культуры*) – рослини, вирощувані з метою одержання сировини для різних галузей промисловості: прядивні, або волокнисті, олійні культури, крохмалисті, цукроносні, каучуконосні, наркотичні, дубильні, фарбувальні тощо.

Теплова електростанція (ТЕС) (*тепловая электростанция (ТЭС)*) – це електростанція, в якій первісна енергія має хімічну форму і вивільняється шляхом спалювання вугілля, рідкого палива чи газу.

Територіальні води (*территориальные воды*) – прибережна смуга моря, якою прилегла держава володіє як своєю територією. Ширина територіальних вод 12 морських миль (1 миля = 1,85 км).

Територія держави (*территория государства*) – це визначена на основі норм міжнародного права частина земної поверхні (суходіл, внутрішні акваторії, повітряний простір над ними), на які поширюється виключний суверенітет цієї держави.

Технологічний процес (*технологический процесс*) – це частина виробничого процесу, що вміщує дії зі зміни стану предмета праці.

Тип відтворення населення (*тип воспроизводства населения*) – це категорія, яка відображає сукупність найважливіших якісних характеристик відтворення населення.

Тип країни (*тип страны*) – це сформований комплекс властивих їй умов, ресурсів і особливостей розвитку, які визначають її роль і місце у світовому співтоваристві на певному етапі всесвітньо-історичного процесу.

Торговельний баланс (*торговой баланс*) – це співвідношення вартості експорту та імпорту даної країни з її торговельними партнерами.

Торговий блок (*торговый блок*) – це зона вільної торгівлі декількох країн, які дотримуються одного або декількох угод по податках, тарифам і торгівлі.

Торфова промисловість (*торфяная промышленность*) – це галузь паливної промисловості, підприємства якої освоюють торфові родовища, видобувають і перероблюють торф.

Транскордонне співробітництво (*трансграничное сотрудничество*) – це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Транснаціональні корпорації (ТНК) (*транснациональные корпорации (ТНК)*) – це підприємства, що складаються з материнського підприємства та його закордонних філіалів, при цьому ТНК можуть як набувати статусу корпорації, так і не мати цього статусу.

Транспорт (*транспорт*) – це одна з найважливіших галузей виробництва, яка забезпечує виробничі й невиробничі потреби господарства і населення в усіх видах перевезень.

Транспортні вузли (*транспортные узлы*) – це місця перетину або розгалуження не менше трьох шляхів сполучення одного або різних видів транспорту.

Транспортні магістралі (*транспортные магистрали*) – основні транспортні шляхи у складі транспортної мережі будь-якої території.

Транспортний засіб (*транспортное средство*) – це пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів.

Транспортний комплекс (*транспортный комплекс*) – це поєднання різних видів транспорту, обслуговуючих, допоміжних підприємств і організацій на певній території.

Транспортна мережа (*транспортная сеть*) – загальна мережа шляхів сполучення всіх видів транспорту.

Трубопровідний транспорт (*трубопроводный транспорт*) – це найекономічніший вид транспортування нафти, нафтопродуктів і газу з місць видобутку та виробництва до районів їх використання і переробки.

Трудова міграція (*трудова миграция*) – це переміщення працездатної особи методом перетинання державних кордонів або меж адміністративно-територіальних одиниць – держави, області, міста, району тощо, з метою працевлаштування на певний термін.

Трудовий потенціал (*трудова потенциал*) – дієздатна частина населення, що може бути зайнята у різних сферах і видах трудової діяльності.

Трудові ресурси (*трудова ресурси*) – частина населення, яка володіє необхідними фізичними та духовними здібностями, загальноосвітніми і професійними знаннями для роботи в господарстві.

Тунель (*тоннель*) – це горизонтальне або похиле підземне спорудження, один з вимірів якої (довжина) значно перевершує по розмірах два інших (ширину й висоту).

Туризм (*туризм*) – подорож у вільний час; один із видів активного відпочинку.

У, Ф

Українські етнічні землі (*етнічна територія*) (*українские этнические земли* (*етнічна територія*)) – це простір земної поверхні, який компактно заселений і господарські освоєний українцями, українським етносом за багато століть його розвитку і розселення.

Умови життя (*умовия жизни*) – це безпосередньо пов'язані з характеристикою якості життя об'єктивні обставини, що впливають на життєдіяльність населення. До них можуть бути віднесені такі умови: екологічне середовище; зайнятість та характер її організації; рівень оплати праці та реальні доходи населення; форми розселення і характер житлових умов; стан соціально-комунальної інфраструктури тощо.

Урбанізація (урбанизация) – це процес зростання ролі міст в розвитку суспільства, який супроводжується ростом і розвитком міських поселень, зростанням питомої ваги міського населення.

Форма державного правління (форма государственного правления) – це спосіб організації верховної влади, який визначає систему її найвищих органів, порядок їх формування і особливості розподілу повноважень між ними, а також взаємовідносини з населенням держави.

Форма державного устрою (форма государственного устройства) – це спосіб територіальної організації держави або союзу держав.

Х, Ц

Харчова промисловість (пищевая промышленность) – галузь промисловості, сукупність виробництв харчових продуктів у готовому вигляді або у вигляді напівфабрикатів.

Хімія органічного синтезу (химия органического синтеза) – це збірна назва галузей, які працюють на основі переробки вуглеводнів і тих синтетичних препаратів, що виходять з вуглеводнів, природного газу, нафти, вугілля.

Хімічний комплекс (химический комплекс) – важливий комплекс, що об'єднує підприємства з видобутку, переробки, збагаченню хімічної сировини до якого відносяться гірничо-хімічна, основна хімія, хімія органічного синтезу.

Хіміко-фармацевтична промисловість (химико-фармацевтическая промышленность) – складова хімічного комплексу, підприємства якої виробляють синтетичні лікарські засоби, медикаменти з рослинної та тваринної сировини, а також вітаміни.

Хутрова промисловість (меховая промышленность) – галузь легкої промисловості, підприємства якої переробляють хутрову сировину й виготовляють хутрові вироби.

Цегла (кирпич) – це штучний камінь форми паралелепіпеду, виготовлений з мінеральних матеріалів та підданий термічної обробки та вживається як будівельний матеріал.

Целюлозно-паперова промисловість (целлюлозно-бумажная промышленность) – це галузь лісової промисловості, яка розвивається в лісових районах, у місцях, де є електроенергія і вода та спеціалізується на виробництві паперу та целюлози.

Цемент (*цемент*) – це речовина, одна з основних складових будівельних матеріалів, яка є гідравлічно- та мінерально в'язка та набуває при затвердженні високу міцність, а також використовується при виготовленні бетону.

Цементна промисловість (*цементная промышленность*) – це галузь промисловості будівельних матеріалів, підприємства якої виробляють різні види цементу.

Ч

Чисельність населення (*численность населения*) – це кількість людей які проживають в певному населеному пункті, місцевості, країні, яка змінюється в результаті народжуваності, смертності й міграції.

Чорні метали (*черные металлы*) – це метали й сплави на основі заліза, марганцю, хрому, які отримують з концентратів чорних металів з руд гравітаційним, магнітним і флотаційним методами.

Чорна металургія (*черная металлургия*) — одна з найважливіших галузей важкої промисловості, яка охоплює виробництво чорних металів та спорідненої сировини і півфабрикатів.

Ш

Швейна промисловість (*швейная промышленность*) – галузь легкої промисловості, яка випускає одяг та інші швейні вироби побутового і технічного призначення із натуральних, штучних тканин та волокон, натуральної шкіри та хутра, а також різних оздоблювальних матеріалів та фурнітури.

Шинна промисловість (*шинная промышленность*) – головна складова нафтохімічної промисловості., до якої входять усі підприємства, які випускають усі типи пневматичних шин та шиноремонтне виробництво.

Шлюб (*брак*) – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Шлюбність (*брачность*) – це процес утворення шлюбних (подружніх) пар у населенні, який включає в себе укладання як перших, так і повторних шлюбів.

Шляхопровід (*путепровод*) – це один з видів мостових споруджень, що пропускає дорогу над іншою дорогою, яром, ущелиною або іншою природною або штучною перешкодою, крім водотоків.

Ю

Ювелірна промисловість (*ювелирная промышленность*) – галузь промисловості, підприємства якої випускають ювелірні вироби з дорогоцінних, напівдорогоцінних каменів, янтарю, дорогоцінних та інших металів, ремонтують такі вироби.

Я

Ядерна енергія (атомна енергія) (*ядерная энергия (атомная энергия)*) – це внутрішня енергія атомних ядер, що виділяється при деяких ядерних перетвореннях.

Якість життя (*качество жизни*) – категорія відносна, оскільки залежить не тільки від рівня реальних доходів, обсягів фактичного споживання населенням матеріальних і духовних благ та послуг, рівня соціальної захищеності, комфортності умов проживання, політичних свобод тощо, а й від рівня розвиненості в суспільстві самих потреб у різноманітних життєвих благах та можливостях.

Навчальне видання

Немець Людмила Миколаївна
Сільченко Юлія Юріївна
Вірченко Павло Анатолійович

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 02.11.2014. Формат 60x84/16. Гарнітура Таймс. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 11,3. Зам. № 1102/9-14.
Тираж 100 прим. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,
тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru

